

Finestra oberta

*Treball comunitari
i interculturalitat:
reflexions i experiències*

Xavier Millán i Mawa N'Diaye (coordinadors)

Setembre 2003

Finestra Oberta | 34

Autors:

Xavier Millán és educador social, ha treballat com a educador en l'àmbit d'infància i joventut i és formador de formadors en el lleure. Actualment coordina Calidoscopi, pla per a la interculturalitat en el lleure.

Mawa N'Diaye és treballador social, ha estat agent de salut comunitària al CAP de Drassanes i és membre de la Junta de l'Associació Catalana de Residents Senegalesos. A l'actualitat treballa a Calidoscopi, pla per a la interculturalitat en el lleure.

Cristina Andreu és educadora social, coordinadora tècnica de la Fundació SER.GI i professora associada de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Girona.

Margarita García és sociòloga i col·laboradora de Càritas Barcelona.

Alfons Formariz és professor d'educació d'adults a la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona, secretari del Consell Assessor de la Direcció General de Formació d'Adults i membre de l'associació Ei! Casc Antic.

Les opinions que s'expressen
en aquesta publicació corresponen als autors.

Edició: Fundació Jaume Bofill
Provença, 324. 08037 Barcelona
Tel. 93 458 87 00
Fax 93 458 87 08
fbofill@fbofill.org
www.fbofill.org

Impressió: Alta Fulla - Taller
Dipòsit Legal: B. 39.715-2003

Índex

1. Introducció	5
Xavier Millán i Mawa N'Diaye	
2. Marc conceptual	9
Cristina Andreu	
3. Tradicions comunitàries de referència	23
Treball comunitari a l'Àfrica	23
Mawa N'Diaye	
Treball comunitari a l'Amèrica Llatina	45
Margarita García	
Treball comunitari a la Catalunya postfranquista	69
Alfons Formariz	
4. Estratègies per a l'acció	99
5. Conclusions	113
6. Annex	119
Bibliografia	123
Notes	125

1. Introducció

Xavier Millán i Mawa N'Diaye

Les pàgines que teniu a les mans són fruit del treball d'un grup de persones que hem volgut reflexionar sobre les estratègies d'intervenció socioeducativa en l'àmbit de la immigració. En concret, al llarg de diverses sessions de treball durant l'any 2002, hem abordat una anàlisi de l'anomenat treball comunitari. Es tractava d'un debat que feia temps que es volia engegar a la Fundació Jaume Bofill, des del programa Entrecultures, amb la voluntat de posar-lo en comú amb professionals en actiu. La Fundació SER.GI també havia iniciat diferents processos de reflexió i acció al voltant d'aquest tema i, després de realitzar una jornada monogràfica, es va considerar interessant la possibilitat d'organitzar un seminari de treball. De les conclusions d'aquest seminari¹ i d'aquella primera jornada de reflexió² neix aquesta publicació, amb la voluntat de ser una eina útil per generar nous debats i contribuir a enfortir les estratègies comunitàries com a vies d'actuació eficaces en el context de diversitat cultural que caracteritza el nostre país actualment. Volem agrair als autors dels diferents articles l'esforç fet per recollir l'esperit del grup de treball i afegir-hi, com a element valuós, les aportacions personals fruit de la trajectòria acadèmica, professional i personal de cada u.

En primer lloc, anticipant el tema que es tractarà a bastament en el capítol dedicat al marc conceptual, cal aclarir el perquè de l'ús del terme *treball comunitari*, i no altres com *desenvolupament comunitari* (històricament més relacionat amb el desenvolupament rural o

Aquesta publicació neix amb la voluntat de ser una eina útil per generar nous debats i contribuir a enfortir les estratègies comunitàries.

En aquest treball volem donar les referències més diverses i plurals respecte a les maneres d'entendre el treball comunitari en cada lloc i a cada època.

El treball comunitari pot ser una eina per generar espais d'interacció i de convivència intercultural.

dels països empobrits) o *organització comunitària* (que reconeixem com a definició únicament tècnica). Pensem que el terme escollit pot abarcar una major diversitat d'accions, i pot ser entès d'una forma més àmplia. Per tant evitem d'entrada qualsevol restricció del terme i, ben al contrari, pretenem donar les referències més diverses i plurals respecte a les maneres d'entendre el treball comunitari en cada lloc i a cada època.

En segon lloc, i situant-nos en l'eix de la proposta que presentem, cal explicar la relació entre el treball comunitari i la interculturalitat. Si bé és cert que socialment no estem en un moment amb problemes greus de convivència relacionats amb la immigració, no ho és menys que les ofensives legals, certs discursos polítics que relacionen intencionadament immigració i delinqüència, així com la visió parcial i problematitzada del fet migratori que ofereixen els mitjans de comunicació, fan realment complicat un treball social de base que enforteixi la convivència entre persones de diferents procedències i adscripcions. Davant d'aquesta realitat social, pensem que el treball comunitari pot ser una eina per generar espais d'interacció i de convivència intercultural. El treball comunitari ens ofereix una sèrie d'oportunitats que poden enfortir les relacions entre les persones de procedències diverses i de diferents adscripcions culturals. El fet de crear xarxes de persones i entitats, la cooperació per assolir objectius comuns, la suma d'aportacions dels participants, el fet de treballar els conflictes des d'un punt de vista constructiu o el coneixement del propi entorn, són elements potencials del treball comunitari que poden afavorir les actituds positives vers la diversitat i poden ser una forma efectiva de lluita contra l'exclusió social en un marc de relació social de pluralitat i de reconeixement mutu. A més de ser elements reequilibradors perquè plantegen l'aju-

da mútua i la cooperació des de la simetria i la igualtat de condicions, i així superen les relacions jeràrquiques que tendeixen a l'assistencialisme o, en el pitjor dels casos, al paternalisme.

Partint d'aquesta base, el nostre objectiu principal és aportar criteris tècnics i metodològics per fomentar el treball comunitari per a la convivència intercultural, partint del saber que ens proporcionen les experiències reeixides. Per molt que la nova realitat planteji nous reptes, comptem amb referents suficients per no haver-ho d'inventar tot de nou. En aquest sentit, al capítol 3 hi ha un recull de les tradicions sobre el treball comunitari existents en alguns dels països d'origen de les persones immigrades a Catalunya. En aquest cas, es tracta de conèixer les característiques socioculturals que, en determinats moments històrics, i en determinats territoris de l'Àfrica i de l'Amèrica Llatina, han afavorit que es desenvolupin i arrelin estratègies de treball comunitari de base. A continuació caldrà detectar quins ensenyaments, o quines oportunitats, forneixen aquestes experiències comunitàries i quins elements podrien ser extrapolables actualment a la societat catalana. Els dos articles que us presentem s'orienten a partir de dos punts de vista diferents i complementaris: mentre que el relacionat amb l'Amèrica Llatina tracta principalment dels corrents teòrics relacionats amb el treball comunitari i en com s'han concretat al continent americà, l'article sobre l'Àfrica subsahariana es nodreix principalment d'argumentacions relacionades amb la pràctica del treball comunitari en aquell continent. Un tercer article conclou el capítol dedicat a les tradicions: es tracta de la pròpia tradició comunitària a Catalunya desenvolupada en els anys de la Transició, és a dir en un context de feblesa de l'Estat del benestar i de potencial constructiu i reivindicatiu de les organitzacions veïnals.

El nostre objectiu principal és aportar criteris tècnics i metodològics per fomentar el treball comunitari per a la convivència intercultural, partint del saber que ens proporcionen les experiències reeixides.

Ens ha semblat que valia la pena recuperar la memòria de les dinàmiques comunitàries que es van viure en aquella època, ja que moltes són extrapolables al nou paisatge humà de la majoria de barris de les ciutats catalanes.

En tercer lloc, l'obra aporta elements metodològics que permeten valorar quines són les possibilitats i els límits del treball comunitari en contextos de diversitat cultural.

Per últim, plantegem una reflexió, a tall de conclusions, sobre quin pot ser el treball comunitari en la societat intercultural que construïm. Hi adjuntem també un annex amb les fitxes d'experiències reeixides de treball comunitari a Catalunya relacionats amb la interculturalitat, que tanca el text.

El material que hem elaborat s'adreça principalment a les persones vinculades a les accions i dinamitzacions de base de caràcter comunitari.

Amb aquests pressupòsits, i en coherència amb el que hem plantejat, el material que hem elaborat s'adreça principalment a les persones que estan vinculades a les accions i dinamitzacions de base de caràcter comunitari, i especialment a les que treballen –o volen fer-ho– amb la població immigrada. Pensem que aquest document pot ser un recurs de suport a les persones que participen directament com a agents en les xarxes de dinamització comunitària, tant si són responsables directes de projectes concrets com si estan vinculats a aquests projectes d'una forma o altra. Estem pensant, per exemple, en destinataris com dinamitzadors comunitaris, tècnics municipals o líders associatius, entre altres.

Només ens resta esperar que aquest treball us pugui ser de molta utilitat en la vostra tasca i que la intuïció de les persones que hem format el seminari, respecte al valor del treball comunitari per a la millora de la cohesió social i de les relacions interculturals, sigui una realitat.

2. *Marc conceptual*

Cristina Andreu

Al llarg d'aquest capítol presentem diferents conceptes i visions del desenvolupament comunitari. Tot i que quan parlem de desenvolupament comunitari o treball comunitari sembla que tothom té clar què volem dir, és interessant desgranar els diferents conceptes que integren aquest terme, per tal d'anar reforçant elements d'aquest discurs i anar trobant, alhora, elements d'anàlisi o avaluació posterior. Tanmateix, malgrat que és un terme força emprat en el món del treball social en sentit ampli, hi ha poca teorització i poques experiències que sorgeixin del nostre país. És constatable la influència dels teòrics i les experiències que provenen de països d'Amèrica Central, del Sud i del Nord, als quals ens referirem en el capítol següent.

També s'observa que la majoria d'experiències que parlen de *desenvolupament comunitari* al nostre país se centren en l'àmbit rural i parteixen d'una perspectiva socioeconòmica, amb un fort pes en el vessant econòmic. Sense desestimar aquesta perspectiva, es troben a faltar més experiències que parlin del desenvolupament comunitari com a marc d'intervenció de l'educador social. És a dir, es ressenyen pocs projectes que treballin el desenvolupament comunitari des d'un vessant bàsicament socioeducatiu.

Tot seguit, doncs, passo a parlar d'alguns conceptes bàsics precisament des d'aquesta perspectiva socioeducativa.

És interessant desgranar els diferents conceptes que integren els termes de treball o desenvolupament comunitari.

La majoria d'experiències que parlen de *desenvolupament comunitari* al nostre país se centren en l'àmbit rural i parteixen d'una perspectiva socioeconòmica.

Es troben a faltar més projectes que treballin el desenvolupament comunitari des d'un vessant bàsicament socioeducatiu.

Comunitat

La comunitat és una unitat o grup de població que resideix en un territori, i en la qual s'estableixen tota una sèrie de relacions entre les persones i el medi.

La comunitat, per tant, no és un a priori sinó un procés de construcció i el seu producte.

Organització comunitària és l'etapa de l'organització social que constitueix un esforç conscient de la població per controlar els seus problemes i assolir més i millors serveis.

El concepte *comunitat* és complex de definir en estat pur, en abstracte. En algun moment de la història s'ha utilitzat aquest mot amb la intenció d'homogeneïtzar les característiques d'un grup social a partir d'una característica compartida. Parlem, per exemple de la comunitat musulmana, de la comunitat gai, etc. En aquesta visió no hi ha el component territorial que em sembla prioritari, ja que des del meu punt de vista la comunitat és una unitat o grup de població que resideix en un territori, i en la qual s'estableixen tota una sèrie de relacions entre les persones i el medi que la caracteritzen com a comunitat.

Hem de vigilar, però, per no confondre la dimensió territorial amb un espai rígid, físicament molt delimitat. La dimensió espacial ha de respondre a la realitat de les interaccions que es donen entre les persones.

Encara que hi hagi un espai més o menys delimitat, tampoc no podem parlar de comunitat si, com diu Kisnerman (1983), no hi ha interacció, si no hi ha consciència de la possibilitat d'assolir la satisfacció d'alguna necessitat, de compartir una sèrie d'interessos comuns.

La comunitat, per tant, no és un a priori sinó un procés de construcció i el seu producte.

De totes maneres, potser és més fàcil parlar d'*organització comunitària*. Com diu Lindeman en un article de l'any 1945 (Kisnerman 1983), l'organització comunitària és aquella etapa de l'organització social que constitueix un esforç conscient de la població per controlar els seus problemes i assolir més i millors serveis. L'organització comunitària, per tant, no és un producte sinó una estratègia.

D'aquestes definicions o aportacions se'n poden extreure diferents idees, com que la comunitat no és

una realitat, una unitat preexistent, sinó que s'ha de crear; cal generar un seguit de dinàmiques que ens portin cap a aquestes interaccions, cap a aquesta estratègia comunitària que ens permetrà esdevenir una comunitat i tenir-ne consciència.

Desenvolupament

No hi ha un concepte únic de desenvolupament ja que, com en tota construcció social, cada cosmovisió, cada ideologia defineix el desenvolupament des d'ella mateixa. Per tant, caldrà dir quin és el marc de referència que permet definir el concepte de desenvolupament que utilitzaré aquí. El que sí que podríem generalitzar és que el concepte *desenvolupament* remet directament a la idea de creixement.

Al llarg de la història hi ha hagut diferents enfocaments del desenvolupament, des de perspectives estructuralistes, economicistes, etc. Cito a continuació les més significatives:

La de François Perroux en un article publicat l'any 1967 (UNESCO 1995): el desenvolupament és la combinació de canvis mentals i socials d'una població que la fan apta per a fer créixer acumulativament el seu producte global.

Aquesta primera definició em sembla interessant perquè no parteix exclusivament d'una dimensió economicista; és a dir, introdueix la variable dels canvis mentals i socials i per tant, contempla els processos educatius com a estratègies de canvi i de creixement d'un grup. A més, quan parla del producte global, no es refereix exclusivament a la riquesa, el benestar i l'ocupació, sinó que deixa entreveure altres dimensions, com ara el producte cultural, el producte humà,

El concepte *desenvolupament* remet directament a la idea de creixement.

El desenvolupament és la combinació de canvis mentals i socials d'una població que la fan apta per a fer créixer acumulativament el seu producte global.

el producte ecològic..., en definitiva, el producte global.

Segons la definició de Gunder Frank de l'any 1970 (UNESCO 1995) el subdesenvolupament és el resultat de:

- l'expropiació del superàvit econòmic produït per la majoria i la seva apropiació a mans d'una minoria, i de
- la polarització del sistema capitalista en un centre metropolità i els seus satèl·lits.

Es tracta d'una definició que, tot i partir de paràmetres economicistes, formula els conceptes de desenvolupament i subdesenvolupament com a processos interrelacionats. Se centra en el procés i no tant en el resultat i, en aquest sentit, les dues variables que contempla expliquen la capacitat d'esdevenir desenvolupat o subdesenvolupat.

En els darrers anys hi ha hagut una evolució del concepte de desenvolupament cap al que hom denomina *desenvolupament integral* o *ecodesenvolupament*. Aquest es definiria a partir dels aspectes següents:

a) Integral i integrat. És un enfocament holístic o sistèmic que tracta de dinamitzar tots els sectors/agents, considerant les seves interdependències, cap a objectius comuns.

b) Endogen. Utilitza els recursos autòctons, especialment els culturals, tot i que no nega les ajudes i/o aportacions exteriors.

c) Ecològic. És un model de base ecològica que intenta potenciar els recursos naturals

d) Local. El seu àmbit operatiu d'aplicació és el municipi i/o la comarca, i després es fa extensiu a altres contextos més amplis. Qualsevol projecte de des-

En els darrers anys hi ha hagut una evolució del concepte de desenvolupament cap al que hom denomina *desenvolupament integral* o *ecodesenvolupament*.

envolupament ha de ser assumit políticament per les autoritats locals com a instrument per a l'autodesenvolupament.

e) Equilibrat i harmònic. No provoca impacte ambiental ni tensions socials. Les tecnologies emprades estan adaptades al medi.

f) De base popular. Anima a tota la població participar a, convertint-la en subjecte actiu del seu propi desenvolupament.

g) Cooperatiu. Utilitza l'estratègia de l'organització cooperativa o associativa dels treballadors per fer-se càrrec de les activitats i els serveis nous.

h) Social i cultural. Promociona el desenvolupament social i potencia el desenvolupament cultural. Intenta recuperar les cultures autòctones i conservar o rehabilitar el patrimoni històric i artístic de les zones desfavorides.

Aquesta definició és potser la més complerta, tot i que, des de la perspectiva socioeducativa ens centràrem especialment en els aspectes que fan referència a generar dinàmiques de participació, a promoure la cooperació, a potenciar el desenvolupament social i cultural. És a dir, ens centràrem en aquells aspectes que fan referència al treball amb les persones que conviuen en una comunitat; la formació o l'enfortiment d'aquelles estratègies, valors, actituds i capacitats que promouen un tipus de relacions i interaccions que fan possible un desenvolupament integral i integrat.

Qualsevol projecte de desenvolupament ha de ser assumit políticament per les autoritats locals com a instrument per a l'autodesenvolupament.

El desenvolupament integral anima a tota la població a participar, convertint-la en subjecte actiu del seu propi desenvolupament.

Des de la perspectiva socioeducativa ens centrem en els aspectes que fan referència a generar dinàmiques de participació.

Desenvolupament comunitari

Una mica d'història

Els primers programes que s'implementaren sota la consigna del desenvolupament comunitari es van dur a terme a zones d'Àfrica, Àsia i Amèrica Llatina.

El desenvolupament comunitari (DC) tal i com s'entén a Europa ja té mig segle d'existència. Es va iniciar arran de la II Guerra Mundial, a partir dels plantejaments que la UNESCO va establir per a pal·liar la situació dels països del llavors anomenat Tercer Món³. És per això que els primers programes que s'implementaren, explícitament, sota la consigna del DC es van dur a terme a zones d'Àfrica, Àsia i Amèrica Llatina.

Per tant, malgrat que aquests projectes eren realitzats al "Sud", havien estat dissenyats pels països del "Nord" i, per tant, eren aquests darrers països els que havien definit aquest concepte i els que, al mateix temps, s'encarregaven de formar els "agents de desenvolupament" i enviar-los a les diferents zones "deprimides".

Amb el temps es planteja la idea d'utilitzar el mètode del DC per a millorar la situació en què es troben diferents zones del propi "Nord".

Amb el temps, però, ningú no s'escapa del mullader que ocasiona el capitalisme ferotge i es comença a plantejar la idea d'utilitzar el mètode del DC per a millorar la situació en què es troben diferents zones del propi "Nord" (zones rurals, barris marginals de les grans urbs...). És a partir d'aquí que sorgeixen alguns marcs teòrics i algunes metodologies sobre el desenvolupament comunitari, que en cada context prendrà unes dimensions concretes. Per exemple en el cas francès derivarà cap a l'anomenat *desenvolupament local*.

A Europa, és encara una pràctica relativament jove i poc explotada.

Per tant, malgrat que ja fa unes quantes dècades que es treballa amb la idea del desenvolupament comunitari, a Europa, és encara una pràctica relativament jove i poc explotada. Sobretot al nostre país, que en un primer moment va ser considerat "massa ric" per ser objecte d'algun dels projectes de cooperació per al des-

envolupament de la UNESCO i, en un segon temps, “massa pobre” per a realitzar per compte propi iniciatives de desenvolupament interessants.

De totes maneres, cal remarcar que el desenvolupament comunitari és objecte d'estudi i de pràctica socioeducativa des de fa força més anys als Estats Units i a alguns països de l'Amèrica del Sud que a la pròpia Europa. No hem d'obviar que, des de la perspectiva socioeducativa, els processos d'educació popular inspirats per pedagogs com Paulo Freire, als quals Margarita García fa referència més endavant, s'emmarquen clarament en el concepte de desenvolupament comunitari.

Algunes definicions

Primer de tot cal fer un aclariment quant a la terminologia emprada. Quan ens endinsem en la perspectiva socioeducativa del desenvolupament comunitari, sorgeixen diferents versions d'aquesta pràctica. Algunes tendències i alguns autors parlen de *treball comunitari*, altres de *promoció comunitària* i fins i tot d'*organització comunitària*.

L'Organització de les Nacions Unides va adoptar, l'any 1956, la definició de desenvolupament comunitari següent:

“1. L'expressió *desenvolupament comunitari* va entrar en el llenguatge internacional per designar el conjunt de procediments pels quals els habitants d'un país uneixen els seus esforços als dels poders públics a fi de millorar la situació econòmica, social i cultural de les col·lectivitats, d'associar aquestes col·lectivitats a la vida de la nació i de permetre'ls contribuir sense reserva al desenvolupament del país.

2. Tots aquests procediments suposen dos elements essencials: els habitants participen activament en els es-

Des de la perspectiva socioeducativa, els processos d'educació popular inspirats per pedagogs com Paulo Freire s'emmarquen clarament en el concepte de desenvolupament comunitari.

Algunes tendències i alguns autors parlen de *treball comunitari*, altres de *promoció comunitària* i fins i tot d'*organització comunitària*.

forços empresos per tal de millorar el seu nivell de vida i aquests esforços són lliurats, en la mesura del possible, a la seva pròpia iniciativa. Per tal d'afavorir i fer més eficaços la iniciativa, els esforços personals i l'ajuda mútua, es proporcionen serveis tècnics i d'altres tipus. Els programes, la posada en marxa dels quals ha de permetre tota una sèrie de millores determinades, es caracteritzen per aquests elements.

3. Aquests programes afecten generalment a col·lectivitats locals, donat que la gent que viu junta en una mateixa localitat té els mateixos interessos en comú. Alguns d'aquests interessos es fan palesos a través, o per intermediació, de grups tècnics que tenen com a funció defensar interessos més restringits que no estan lligats essencialment a la localitat." (UNESCO 1995)

La *promoció comunitària* "és un procés de capacitat democràtica en el qual les persones desenvolupen la consciència de les qualitats i potencialitats pròpies i els permet assumir la responsabilitat del seu propi desenvolupament individual i col·lectiu".

Per altra banda trobem teòrics com Kisnerman (1983) que utilitzen un nou terme: la *promoció comunitària*. Per a aquest autor, la promoció comunitària "és un procés de capacitat democràtica, en el qual les persones analitzen els seus problemes, busquen solucions i intervenen en les decisions que els afecten, fet que desenvolupa la consciència de les qualitats i potencialitats pròpies i els permet assumir la responsabilitat del seu propi desenvolupament individual i col·lectiu".

Per poder fer efectiva aquesta promoció comunitària, segons Kisnerman (1983) es requereix:

- a) recolzament oficial,
- b) assessorament tècnic,
- c) disponibilitat de recursos,
- d) una organització que integri els diferents projectes i recursos existents i/o que cal crear, i
- e) participació.

Aquesta definició quedarà matisada uns anys més tard, també en la dècada dels 80 i en el context llatino-americà, per les aportacions d'Ezequiel Ander-Egg (a Nogueiras 1996). Considerat un dels pares de la dinamització sociocultural i comunitària, cal destacar l'esforç de sistematització que fa Ander-Egg, el paper que atorga a la recerca social en aquests processos i l'èmfasi que posa en el fet que són processos que parteixen de la comunitat, i no d'instàncies superiors a ella. Ander-Egg concep el desenvolupament de la comunitat a partir dels següents elements:

a) És una tècnica o pràctica social, que recolza en el coneixement científic de la societat.

b) El seu objectiu fonamental se centra en la promoció de la persona; mobilitzant els seus recursos humans i institucionals, mitjançant la participació activa i democràtica de la població en l'estudi, la programació i l'execució dels diferents programes comunitaris.

c) No és una acció *sobre* la comunitat, sinó una acció *de* la comunitat; en què la població pren decisions i n'assumeix les conseqüències.

d) És una metodologia de treball des de la base: actua en l'àmbit psicosocial a través d'un procés educatiu que pretén desenvolupar les potencialitats dels individus, els grups i les comunitats amb l'objectiu de millorar les seves condicions d'existència.

e) Es configura per la integració i fusió de quatre elements principals: l'estudi de la realitat, la programació de les activitats, l'acció social conduïda de forma racional i l'avaluació d'allò realitzat.

f) Tot procés de desenvolupament comunitari porta implícita la promoció i mobilització de recursos humans, a través d'un procés educatiu conscienciador.

g) La participació popular és l'element fonamental

Ander-Egg és considerat un dels pares de la dinamització sociocultural i comunitària.

Cal destacar el seu esforç de sistematització, el paper que atorga a la recerca social en aquests processos i l'èmfasi que posa en el fet que són processos que parteixen de la comunitat, i no d'instàncies superiors a ella.

en els programes de desenvolupament de la comunitat. Els factors que afavoreixen la participació són: el consens, les llibertats públiques, la proximitat social, la formació (a través de l'escola, els mitjans de comunicació i les associacions populars) i la informació (o circulació de notícies i missatges entre els organismes governamentals i la població).

h) Finalment, encara que el desenvolupament de la comunitat té un caràcter instrumental, la intencionalitat dels seus programes concrets (objectius i finalitats) està en funció del marc teòric de referència i de la concepció ideologicopolítica de qui realitza i aplica aquesta tècnica social.

De les aproximacions que els diversos autors aporten al desenvolupament comunitari, se'n desprenen alguns elements que es poden generalitzar i que Luis M. Nogueiras (1996) sintetitza en cinc punts:

a) És un procés educatiu destinat a assolir canvis qualitius en les actituds i els comportaments de la població.

b) És una tècnica d'acció social. Per això, requereix la intervenció o col·laboració d'agents amb un cert grau d'especialització.

c) Es dirigeix a aquelles comunitats que es troben en situació de subdesenvolupament (sociocultural o econòmic) o d'insuficient utilització dels recursos disponibles.

d) El seu objectiu primordial consisteix a obtenir el benestar social i, consegüentment, la millora de la qualitat de vida de la població objecte de la intervenció.

e) Requereix la participació voluntària, conscient i responsable dels individus en la resolució dels seus propis problemes.

Participació

El concepte *participació* és cabdal en l'àmbit del desenvolupament: tant els autors com els actors consideren que la participació té una dimensió crucial per assolir l'èxit en un procés de treball comunitari. Però, malgrat aquesta unanimitat, la comprensió del concepte, tant teòrica com pràcticament, és molt heterogènia. Les diferències rauen molt sovint en els diversos enfocaments de les conviccions i pràctiques de les organitzacions socials. Per a alguns, la participació es redueix als processos d'informació del servei o organització que està a punt d'iniciar un projecte o ja el té en marxa, vers la comunitat destinatària dels beneficis del projecte. Per a altres en canvi, la participació és produïda quan els beneficiaris del projecte s'impliquen en la planificació del projecte des del moment inicial.

Nosaltres ens situem més a prop d'aquest segon enfocament, i considerem que només és pot parlar de participació quan les organitzacions comunitàries estan integrades en un procés d'aprenentatge i d'apropiació de la gestió de projectes específics o de programes. Així, per nosaltres la definició més adient seria: la participació és un procés a través del qual els principals actors influeixen en i comparteixen el control de les decisions i dels recursos que afecten les seves vides.

Dit d'una altra manera, la participació real és un procés d'interrelacions i no és només un mitjà per buscar l'eficàcia ràpida en les activitats de desenvolupament. Com a fonament de base per qualsevol estratègia de desenvolupament, l'aplicació de la participació, l'"empoderament" de la comunitat, en sí, genera dificultats, però evitar-les en lloc de gestionar-les farà fracassar el projecte comunitari.

La participació és un procés a través del qual els principals actors influeixen en i comparteixen el control de les decisions i dels recursos que afecten les seves vides.

L'aplicació de la participació, l'"empoderament" de la comunitat, en sí, genera dificultats, però evitar-les en lloc de gestionar-les farà fracassar el projecte comunitari.

Organització comunitària

L'organització comunitària és la forma adient per aconseguir la participació activa i real de la comunitat.

No hi ha un únic model d'organització comunitària.

L'organització comunitària és, per excel·lència, la forma adient per aconseguir la participació activa i real de la comunitat. És un mecanisme de lluita permanent per les persones desafavorides, ja que els permet determinar per elles mateixes les accions necessàries per fer front a les forces que destrueixen la seva comunitat o la debiliten. No hi ha un únic model d'organització comunitària, sinó que cada moviment o acció ha de donar-se una forma organitzada en funció del context. El més important és que sigui dinàmica i dialèctica, que entri en procés permanent d'adaptació i de construcció.

L'organització comunitària és el canal adequat perquè la participació sigui real, en la mesura que:

- a) Facilita la legitimitat de la representativitat comunitària.
- b) Facilita la socialització dels coneixements i les informacions.
- c) Dóna poder a les comunitats desafavorides.
- d) Integra els desafavorits i marginats en el procés de presa de decisions.
- e) Representa un àmbit d'aprenentatge col·lectiu.
- f) És indispensable per a l'apropiació local del desenvolupament.

La interculturalitat suposa establir relacions i prendre en consideració les interaccions entre grups, individus, i identitats diversos, donant prioritat al subjecte més que a la seva cultura.

Interculturalitat

La interculturalitat suposa establir relacions i prendre en consideració les interaccions entre grups, individus, i identitats diversos, donant prioritat al subjecte més que a la seva cultura. Aquesta definició, suggerida per Martine Adallah, expressa el caràcter relacional del con-

cepte *interculturalitat*. Val a dir que ens sembla un bon punt de partida que ajuda a superar les confusions semàntiques a l'entorn dels conceptes *diversitat cultural* i *multiculturalisme*.

El *multiculturalisme* és un concepte que es limita a constatar la realitat objectiva, a descriure una societat en la qual conviuen persones procedents de diversos orígens culturals. Però no informa de la qualitat d'aquesta convivència. En canvi, el concepte *interculturalitat* descriu aquella situació de multiculturalitat en què hi ha diàleg, contacte i interrelació, influència mútua, entre les diverses cultures en contacte. Al nostre país, aquest segon concepte és més un model de societat futur que no una imatge de la realitat present.

Una de les formes de fer realitat la interculturalitat virtual consisteix a situar les pràctiques interculturals com a accions al servei d'una societat ideal on els conflictes inherents als contactes entre grups i individus que es reconeixen o es presenten com a diferents culturalment, s'haurien resolt. En la perceptiva intercultural, la visió de la cultura com a ordre, com a sistema tancat, és substituïda per la de cultura com a acció, com a comunicació. L'individu no és només un producte de la seva cultura, sinó que la construeix i l'elabora en funció d'unes estratègies diversificades, segons les pròpies necessitats i les pròpies circumstàncies. Per tant, els membres d'una cultura, que només en comparteixen algunes parts, hi adapten parts d'altres cultures, i en fan relectures pròpies, i en multipliquen les fonts i les referències, acaben constituint la pluralitat i l'heterogeneïtat pròpies de totes les cultures contemporànies. La interculturalitat percep un individu menys determinat per la seva cultura, que es transforma en actor i se socialitza en un entorn plural, en el qual va construint, de forma dinàmica i sempre inconclusa, la seva identitat.

El concepte *interculturalitat* descriu aquella situació de multiculturalitat en què hi ha diàleg, contacte i interrelació.

L'individu no és només un producte de la seva cultura, sinó que la construeix i l'elabora en funció d'unes estratègies diversificades, segons les pròpies necessitats i circumstàncies.

L'individu es transforma en actor i se socialitza en un entorn plural, en el qual va construint, de forma dinàmica i sempre inconclusa, la seva identitat.

Sovint la diferència cultural s'ha fet servir com a pretext per emmascarar relacions conflictives entre grups que derivaven d'altres diferències.

El prefix *inter-* a *intercultural* evoca la manera de veure l'altre, i la manera de veure'ns nosaltres mateixos. De fet, aquesta percepció no depèn ni de les característiques de l'altre, ni de les nostres, sinó de les relacions que tenim nosaltres dos. Paradoxalment, les relacions són les que justifiquen les característiques culturals que atribuïm a "l'altre", i no pas les característiques culturals les que determinen les relacions. Les diferències culturals no corresponen a una realitat objectiva sinó que evoquen la naturalesa de les relacions entre els individus i els grups. Sovint la diferència cultural s'ha fet servir com a pretext per emmascarar relacions conflictives entre grups que derivaven d'altres diferències (de poder, d'estatus social, de competència econòmica, etc.).

3. Tradicions comunitàries de referència

Treball comunitari a l'Àfrica

Mawa N'Diaye

Durant la primera dècada del segle xx, a molts dels països de l'Àfrica negra, la necessitat d'introduir la dimensió col·lectiva en els serveis socials esdevingué cada vegada més peremptòria a causa de la creació i formació de zones residencials al voltant de les ciutats, i d'una urbanització fulgurant fruit dels desplaçaments massius de població rural a les àrees urbanes. Però, realment, la introducció del treball comunitari com a mètode de gestió del desenvolupament local i com a forma d'organització comunitària va venir dels programes de l'Organització de les Nacions Unides als anys 50, concretament amb el Programa Especial de Serveis Socials promogut per Europa. Al començament, les administracions públiques es van fer càrrec de la gestió i de la recerca de solucions per als problemes que afectaven els individus, les famílies i les comunitats. Més tard els organismes locals van prendre el relleu i van fomentar des de tots els àmbits la creació de mecanismes com les caixes populars o les mutualitats de treballadors, alhora que es començaren a fer ressò de les reivindicacions de polítiques socials que garantissin una mínima qualitat de vida.

A l'Àfrica el treball comunitari, en el seu vessant modern, expressa les tensions sociopolítiques que han anat acompanyant la formació dels Estats actuals, les lluites per l'emancipació i el desenvolupament. Al co-

El treball comunitari com a mètode de gestió del desenvolupament local i com a forma d'organització comunitària va venir dels programes de l'Organització de les Nacions Unides als anys 50.

A l'Àfrica el treball comunitari, en el seu vessant modern, expressa les tensions sociopolítiques que han anat acompanyant la formació dels Estats actuals, les lluites per l'emancipació i el desenvolupament.

Els objectius de l'organització comunitària van tenir un caràcter marcadament polític i de reconstrucció.

mençament, els objectius de l'organització comunitària van tenir un caràcter marcadament polític i de reconstrucció: pretenien alliberar els pobles africans de dos-cents anys de colonització i "desconstrucció cultural". L'emancipació dels pobles negres passa per una reapropiació de les cultures africanes:

- La lluita pel reconeixement de la seva identitat.
- L'afirmació de les cultures amb la finalitat d'anul·lar els complexos d'inferioritat.
- La lluita cap a la independència.

Context i naixement del treball comunitari

A l'Àfrica el treball comunitari està molt lligat a l'evolució política del continent europeu. En efecte, les polítiques socials estatals han estat el calc de les polítiques de les metròpolis colonitzadores. Però, paral·lelament, hi ha hagut un moviment comunitari dels grups d'esquerra orientat a assolir l'emancipació dels pobles de la dominació colonial. Aquest moviment ha desenvolupat nombrosos corrents d'actuació, tant en l'àmbit intel·lectual com a la pràctica, en les organitzacions comunitàries.

Els models de polítiques socials establerts pels colonitzadors s'oposen sistemàticament als models d'organització comunitària tradicional.

En aquest context els models de polítiques socials establerts pels colonitzadors (serveis socials públics i serveis de caritat confessional) s'oposen sistemàticament als models d'organització comunitària tradicional, que provenen del retorn a les arrels i que contenen una dimensió revolucionària independentista; per això han estat els grups d'esquerra els que han liderat aquest moviment. Podem distingir tres moments clau en l'evolució del treball comunitari a l'Àfrica: els moviments culturals, les accions polítiques cap a la independència i les polítiques socials postcoloniales.

Moviments culturals

Les organitzacions comunitàries a l'Àfrica corresponen als corrents polítics dels pobles negres i tenen una important dimensió cultural: van recórrer a la literatura per afirmar les identitats culturals i desmuntar les tesis "negacionistes" de l'existència de les civilitzacions dels pobles negres. L'objectiu d'aquest moviment era bàsicament l'alliberament dels pobles negres i la seva emancipació. Així, va comportar el retorn dels intel·lectuals africans (molts d'ells formats a Occident) cap als pobles, per fer sorgir una consciència de poble i prendre el lideratge de la lluita per la independència. Les manifestacions més destacades d'aquest moviment foren la formació de grups d'expressió cultural a les universitats i metròpolis dels països colonitzadors. Aquesta lluita pretengué reagrupar tots els negres tant de la diàspora com del continent; podem destacar sobretot els grups d'escriptors a París (Moviment de la Negritud amb Senghor, Césaire), o els estudiants negres també a París (Alioune Diop, Mongo Beti).

Aquests intel·lectuals, durant les seves estades als països d'origen (per vacances o per retorn definitiu) promogueren la creació de moviments associatius situats en zones concretes (al barri, als pobles, als centres escolars, als moviments de joves). La seva aportació –sobretot la de Lamine Senghor, que és la més destacada en eines per al teatre i l'expressió artística, la formació cultural, etc.– fou fonamental en el redisseny de la consciència dels pobles negres.

L'àmbit cultural va permetre la creació d'un entorn de pau, que afavorí la reconciliació dels negres amb els seus orígens. En aquesta època la producció literària i artística va fer un salt qualitatiu molt important. Destacaren:

L'objectiu dels moviments culturals africans era bàsicament l'alliberament dels pobles negres i la seva emancipació.

L'aportació dels intel·lectuals fou fonamental en el redisseny de la consciència dels pobles negres.

L'àmbit cultural va permetre la creació d'un entorn de pau, que afavorí la reconciliació dels negres amb els seus orígens.

- Els moviments de la literatura negra que treballaven des de París i Londres.
- Els moviments de teatre popular a l'Àfrica que van permetre formar grups a cada barri i cada poble, i que s'han fet coneguts arreu a través dels concursos culturals. El teatre popular ha permès organitzar una xarxa solidària al voltant de les associacions culturals, molt important en aquest moment.

Les accions polítiques cap a la independència

Les organitzacions polítiques i sindicals d'ideologia progressista van fer del retorn a la base popular el punt de partida cap a la revolució dels pobles negres.

Les organitzacions polítiques i sindicals d'ideologia progressista van fer del retorn a la base popular el punt de partida cap a la revolució dels pobles negres. Les empreses, els barris i els pobles d'Àfrica gràcies a la tasca dels grups d'estudiants i líders intel·lectuals esdevingueren nuclis del ressorgiment de l'Àfrica, i és allí on hom es dirigí per muntar programes d'intervenció social integral. El primer objectiu era la revalorització de les cultures africanes per esborrar el complex d'inferioritat imposat per més de quatre segles de dominació.

Els partits comunistes i socialistes de les potències colonials serviren de pont per tenir una certa legitimitat. Els programes tenien com a referència ideològica pensadors com Paulo Freire, en el vessant de l'alfabetització, ideòlegs comunistes com Mao Zedong, Che Guevara o Trotski en la doctrina política. Les formes d'actuació eren tan diverses com les ideologies de cada un dels moviments; en totes, però, la formació dels pobles (en el sentit freirià de l'educació popular) fou la clau de volta de la lluita, i això passava necessàriament per l'alfabetització de les masses.

L'alfabetització dels pobles en les llengües nacionals africanes constitueix un mitjà important per l'emancipació.

L'alfabetització dels pobles en les llengües nacionals africanes constitueix un mitjà important per l'emancipació⁴. Així doncs els intel·lectuals organitza-

ren els pagesos en cercles corporativistes per fomentar classes d'alfabetització funcional, seguint la metodologia descrita per Paulo Freire. Aquests assajos de reapropiació de la cultura popular, però, aviat es trobaren davant d'una greu contradicció: l'organització social tradicional accepta i valora una jerarquització rígida, mentre que les teories marxistes assimilen la jerarquia a la desigualtat entre classes socials i, per tant, la consideren incompatible amb la construcció d'una societat lliure. Aquesta contradicció esdevindrà un casus belli en el camí dels models revolucionaris.

D'aquesta manera, els programes dissenyats sobre una base ideològica socialista no acabaven d'arrelar a les poblacions africanes, que els veien, en bona mesura, com una continuació de les lluites per controlar el poder entre blancs europeus i africans assimilats. Els pocs èxits que trobem entre aquests programes de "cultura popular" són els impulsats per alguns sindicats i partits polítics, que en un moment donat no es van plantejar la destrucció de l'organització tradicional jeràrquica com a paradigma per arribar a la independència i a la construcció nacional, sinó que van plantejar anar junts per assolir la llibertat i el reconeixement de les identitats culturals.

L'alfabetització funcional, en certa manera, va permetre el reconeixement de les llengües africanes, i sobretot va ajudar a crear una consciència popular i una millor capacitat que es va traduir, per exemple en l'àmbit de l'agricultura, en la millora de la producció. Els resultats més visibles foren la formació de cooperatives rurals i sindicats de productors, que van ser determinants a l'hora de demanar la independència de les colònies, sobretot les franceses (recordem el moviment de Sékou Touré a Guinea, la vaga del ferrocarril Dakar-Niger, els agricultors de Houphouet Boigny a Costa

Els programes dissenyats sobre una base ideològica socialista no acabaven d'arrelar a les poblacions africanes.

L'alfabetització funcional va ajudar a crear una consciència popular i una millor capacitat.

Els programes d'alfabetització van contribuir directament a la millora de la formació dels pagesos i de les dones a les zones urbanes i la idea de l'escola d'adults va entrar en els costums dels pobles africans.

En la majoria de països africans, les polítiques socials calquen les polítiques establertes pels governs colonials, fet que genera incoherències i disfuncions.

d'Ivori, etc.) i també com a bases de reclutament dels grups armats que van lluitar contra les potències colonials (com Amílcar Cabral a Guinea Bissau).

Mes endavant, després de les independències, els programes d'alfabetització van contribuir directament a la millora de la formació dels pagesos i de les dones a les zones urbanes, col·lectius que no entraven tradicionalment dins dels circuits formals d'educació. D'aquesta manera, la idea de l'escola d'adults va entrar en els costums dels pobles africans.

Les polítiques socials postcoloniales

Els models de polítiques socials a l'Àfrica no responen ni als anomenats models residuals (en què l'Estat només intervé residualment on no arriba la capacitat d'ajuda social de la pròpia societat) ni als models institucionals (que centralitzarien en l'àmbit públic totes les prestacions). En la majoria de països africans, les polítiques socials calquen les polítiques establertes pels governs colonials, fet que posa de manifest moltes incoherències i disfuncions. Les qüestions a destacar dels límits de l'eficàcia de "les còpies" són les següents.

- La base de les polítiques no prové d'un estudi de la realitat social de cada lloc, i per tant no en contempla les necessitats reals.
- El model occidental d'Estat del benestar és impossible de traslladar a països amb uns pressupostos públics molt precaris i unes grans necessitats socials.
- En països on gran part de l'economia és informal, l'axioma de partida dels estats europeus i la referència a l'aportació salarial al pagament de la Seguretat Social és inviable.

Característiques del treball comunitari a l'Àfrica

Les característiques del treball comunitari a l'Àfrica revelen la natura híbrida de les polítiques socials. En efecte, a la majoria d'estats africans hi concorren dos models de gestió de la solidaritat, que es poden identificar com:

- La gestió institucional o formal de la solidaritat nacional. En aquesta via hi hauria els serveis socials regits per les lleis positives de l'Estat, tant si són completament públics (dependents de l'Administració) com privats (organitzacions identificades per la legislació vigent de l'Estat per a la prestació de determinats serveis).
- La gestió tradicional o informal, que englobaria totes les eines i mecanismes tradicionals de redistribució dels béns i de control de la solidaritat tradicional.

Les organitzacions institucionals o formals

L'Estat, seguint la continuïtat dels models de gestió dels colonitzadors, estableix una xarxa de serveis socials públics, i obliga les empreses privades a complir amb les seves obligacions amb la Seguretat Social. La situació en aquests països correspon a un model de Seguretat Social que segrega la població en dos sectors:

- a) Els treballadors del sector formal, amb les cotitzacions deduïdes dels sous, que són beneficiaris de serveis de salut especialitzats i de reduccions en els preus dels medicaments, que tenen dret a una pensió de jubilació i d'accident de treball i a una cobertura social per la família.

A la majoria d'estats africans hi concorren dos models de gestió de la solidaritat: la gestió institucional i la gestió tradicional.

L'Estat estableix una xarxa de serveis socials públics, i obliga les empreses a complir amb la Seguretat Social.

b) Els treballadors del sector informal i de l'economia submergida, que només es beneficien dels serveis públics de salut universal, i d'ajuts socials per a la població indigent.

Els serveis socials institucionals corresponen a les estructures regulades per les lleis de l'Estat, i de fet les fan obligatòries i obertes a les comunitats descrites en la legislació; la gestió pot ser tant privada com pública.

■ Serveis d'acció i de desenvolupament
(estructures públiques)

Els serveis d'acció i de desenvolupament intenten ajudar les poblacions a resoldre les seves necessitats bàsiques, i afavorir una bona inserció social.

Els serveis socials públics s'estableixen en totes les aglomeracions urbanes i en les capitals de federacions de municipis rurals. Aquests serveis intenten ajudar les poblacions a resoldre les seves necessitats bàsiques, i afavorir una bona inserció social. Els serveis estan constituïts per equips pluridisciplinaris formats com a mínim per un assistent social o un animador social i un agent de desenvolupament comunitari. Les seves tasques principals són:

- Assessorament de les organitzacions de base.
- Detecció dels riscos socials.
- Distribució dels ajuts a les poblacions indigents.
- Formació per a la inserció social de les poblacions

necessidades.

- Formació de la població en matèria d'organització comunitària.

Els recursos dels serveis socials provenen dels pressupostos de l'Estat, dels fons de les fundacions públiques i de l'ajut internacional.

Els recursos d'aquests serveis provenen dels pressupostos de l'Estat, dels fons de les fundacions públiques i de l'ajut internacional. Podem destacar l'escassa quantitat que l'Estat dedica als serveis socials, op-

tant per les sol·licituds de la solidaritat internacional; també, cal destacar el mal funcionament d'aquests serveis, copiats de models occidentals, on la forta burocratització i la corrupció impedeixen que les poblacions es beneficiïn realment dels seus productes.

■ Mútues d'empreses (estructura de gestió autònoma)

L'absència de cobertura social nacional obliga les empreses a crear mútues i/o comitès de treballadors, gestionats pels empresaris i els treballadors. Aquí el treball comunitari consisteix a organitzar la xarxa de solidaritat entre els treballadors des de les organitzacions sindicals i els moviments reivindicatius. La funció de les mútues empresarials és:

- Garantir la cobertura social i sanitària dels socis i les seves famílies.
- Promoure obres socioculturals de l'empresa (Arbre de Nadal, festes, excursions, colònies de vacances, viatges de peregrinació als llocs sants).
- Fomentar cooperatives d'habitatge.
- Garantir la formació contínua dels socis.

Segons el nombre de treballadors i l'envergadura de l'empresa, l'Estat obliga les empreses a tenir una mútua i un servei social que gairebé tenen les mateixes funcions que les de l'Estat, però destinats només als treballadors i les seves famílies.

■ Comitès de barri (gestió autònoma)

La funció dels comitès és normalment el desenvolupament del barri tant econòmicament com social, amb l'ajut de les estructures de l'Estat. Són les estructures

Cal destacar el mal funcionament dels serveis socials on la forta burocratització i la corrupció impedeixen que les poblacions es beneficiïn dels productes.

El treball comunitari consisteix a organitzar la xarxa de solidaritat entre els treballadors des de les organitzacions sindicals i els moviments reivindicatius.

Els comitès de barri són les estructures intermeditàries que permeten als serveis socials de l'Estat promoure les seves polítiques en temes econòmics i socials.

intermediàries que permeten als serveis socials de l'Estat i de l'Administració promoure les seves polítiques en temes econòmics i socials. L'objectiu de base és fomentar la participació de les poblacions en la realització de les polítiques, però la forta politització dels càrrecs i la propaganda del partit al poder no acaben de convèncer les poblacions, ja que més aviat han estat eines del partit polític per a la promoció individual i el control social.

■ Cooperatives rurals (gestió privada)

La funció de les cooperatives rurals és gestionar la producció agrícola i són instruments per negociar preus i per defensar els interessos dels pagesos.

La funció de les cooperatives rurals és gestionar la producció agrícola, fent-se responsables de la millora de la producció i del subministrament de materials i productes. Les cooperatives agrupen els productors i les associacions rurals per fer, sobretot, de pont entre les institucions financeres de l'Estat i els sectors privats i els pagesos. Són instruments per negociar preus i per defensar els interessos dels pagesos.

El model de cooperatives establert ha xocat, segons les orientacions ideològiques dels règims, amb les organitzacions tradicionals, sobretot en la gestió de les terres, així com per la seva instrumentalització amb fins polítics.

■ Comitès locals de desenvolupament integral (CLD) (gestió autònoma de tipus federatiu)

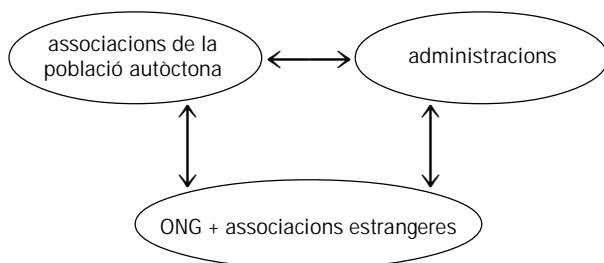
Els (CLD) són estructures que afavoreixen la integració de tots els programes que es desenvolupen en la mateixa zona.

Els comitès locals de desenvolupament (CLD) són estructures que afavoreixen la integració de tots els programes que es desenvolupen en la mateixa zona encara que siguin d'àmbits diferents. Totes les organitzacions, tant públiques com privades, hi han de col·laborar per crear sinèrgies com a via per a un desenvolupament

perdurable del territori. Aquest tipus de comitès són estructures que han permès contrarestar la politització i la corrupció. En efecte, funcionen com federacions d'organitzacions on l'Estat té un simple paper de garant. La seva història revela que ha estat més una opció imposada per les societats donants d'ajut internacional, les ONG i les associacions de base.

Els CDL han permès contrarestar la politització i la corrupció perquè funcionen com federacions d'organitzacions on l'Estat té un simple paper de garant.

Estructura d'un CLD

■ Associacions culturals i esportives (ASC)

Les ASC són associacions vinculades als barris, que organitzen activitats esportives i culturals; aquestes entitats fan el paper de representants del barri, com a associacions de veïns i assemblea de la comunitat. Són les entitats que formen l'eix central del comitè local de desenvolupament. En l'àmbit nacional, la xarxa de les ASC permet la gestió i l'organització d'activitats de vacances per als joves, combinant l'educació en el lleure i el desenvolupament social. L'existència d'una coordinadora nacional serveix de cobertura per estalviar a les organitzacions de base els tràmits administratius de reconeixement. El dinamisme de les ASC pot marcar les orientacions polítiques de la joventut i en certa mesura són les cèl·lules de base dels consells de joventut.

Les ASC són associacions vinculades als barris, que organitzen activitats esportives i culturals. El seu dinamisme marca les orientacions polítiques de la joventut i són les cèl·lules dels consells de joventut.

Els CLS provenen de les iniciatives de l'OMS i fomenten la gestió de la salut des de les poblacions de base. La seva existència, però, compromet el caràcter universal de l'atenció sanitària.

■ Comitès locals de salut pública (CLS)

Provenen de les iniciatives de l'Organització Mundial de la Salut i fomenten la gestió de la salut des de les poblacions de base; així, els CLS promouen l'ús dels fàrmacs genèrics, l'organització de mútues de salut, i la gestió i administració dels centres d'atenció primària. Els CLS es formen al voltant d'un centre de salut, on les poblacions tenen poder de decisió i de control de la gestió, on fixen la quota mínima dels serveis i els preus dels medicaments. La seva existència, però, compromet el caràcter universal de l'atenció sanitària. Així, una bona part de la població no pot acudir als centres, encara que aquesta estructura millori els serveis dels centres de salut. La pèrdua de poder de l'Estat en la gestió dels CLS confirma també la reducció de la seva contribució pressupostària i correspon a una dimissió de l'Administració en una de les seves prerrogatives.

■ Agrupaments d'interès econòmic (institucions privades independents de l'Estat):

L'objectiu dels agrupaments d'interès econòmic és formalitzar una mica l'economia submergida per transformar-la en acció de desenvolupament local.

Els agrupaments d'interès econòmic són cooperatives de treball que permeten la trobada de persones que no tenen la mateixa professió o el mateix tipus de vida. L'única condició és la finalitat social de l'empresa, encara que els beneficis siguin acceptats. L'objectiu d'aquests agrupaments és formalitzar una mica l'economia submergida per transformar-la en acció de desenvolupament local i resoldre el problema de l'atur. Aquestes "empreses" es beneficien de línies de crèdit i de subvencions tant públiques com privades.

■ Agrupaments de dones (institucions privades independents de l'Estat):

Les associacions de dones són en bona mesura les més dinàmiques en la recerca de solucions a la pobresa i l'èxode rural. En efecte, tots els programes de desenvolupament comunitari d'abast subregional recomanen la participació i la implicació dels moviments de dones tant en la concepció com en la realització dels programes. Els objectius són permetre una bona inversió i el desenvolupament local i, sobretot, contribuir a la formació del lideratge de les dones, el seu accés a les terres i als crèdits.

A partir d'una iniciativa de la comissió de les Nacions Unides sobre desenvolupament social, es munta una xarxa d'agrupaments de dones a nivell nacional (federacions) i subregional, i s'estalvien, així, tots els tràmits burocràtics per accedir als recursos públics i privats. Els resultats més destacats d'aquest tipus d'organització són la creació d'empreses comunitàries, la reducció de la dependència alimentària i la reducció del nivell d'analfabetisme.

■ ONG

L'estatut d'ONG requereix en general unes normes que corresponen als objectius de la política de desenvolupament comunitari de l'Estat. L'autorització per actuar com a tal s'atorga a les organitzacions nacionals i internacionals sobre la base dels programes i el currículum moral i ètic dels socis. Si a principis dels anys 80 les ONG eren estrangeres i/o confessionals, els anys 90 han portat una major diversitat d'ONG locals i internacionals. Les intervencions més visibles han estat en el sector rural; els àmbits més destacats són:

Els objectius dels agrupaments de dones són afavorir el desenvolupament local, contribuir a la formació del lideratge de les dones i potenciar el seu accés a les terres i als crèdits.

Els anys 90 han portat una major diversitat d'ONG locals i internacionals.

- La millora de la producció agrícola.
- L'alimentació i l'accés a l'aigua potable.
- La formació i l'alfabetització.
- L'*empowerment* o "empoderament" de les dones.
- La instal·lació de caixes de crèdits populars.
- La formació per a la democràcia.
- El medi ambient.
- La formació per a l'organització comunitària.

L'aparició d'ONG a les zones urbanes coincideix amb l'augment de la pobresa i la formació de barris marginals.

L'aparició d'aquestes estructures a les zones urbanes coincideix amb l'augment de la pobresa i la formació de barris marginals formats per antigues àrees rurals. Els plans d'ajust estructural imposats als països del sud han empitjorat la pobresa, que arriba a representar més del 50% de la població segons els criteris del PNUD. Les intervencions estan centrades en els següents sectors:

- L'organització de l'economia (submergida) popular.
- La formació d'adults.
- La defensa de la infància.
- La defensa dels drets humans i de la dona.
- L'accés als crèdits per a la instal·lació de caixes populars d'estalvis i de crèdits gestionats per les associacions de base.

El treball de les ONG ha permès mantenir la pobresa de les poblacions del sud en nivells sostenibles i ha contribuït a l'emergència d'una societat més participativa.

El treball de les ONG ha permès mantenir la pobresa de les poblacions del sud en nivells sostenibles i també ha contribuït a l'emergència d'una societat més participativa. Destaquem:

- L'aparició d'una societat civil.
- Un millor coneixement de la democràcia i dels drets humans i de la dona.
- La formació de dones líders.

Ara bé, es important també assenyalar les insuficiències de les intervencions, a causa de:

- L'absència de sinèrgies entre les organitzacions.
- La falta d'estudis previs a les intervencions.
- La funcionarització dels agents de desenvolupament.
- L'establiment d'una certa cultura d'assistència.

■ Mútues comunitàries de salut privades

Són mútues que funcionen seguint el mateix model de les empreses, però es troben ubicades als barris o als municipis. Molt sovint són l'obra d'una federació d'associacions, del comitè local de desenvolupament o del comitè local de salut.

El desenvolupament comunitari a l'Àfrica sembla un dels primers passos per a la constitució de blocs comunitaris que redissenyin les fronteres per tal que s'adaptin més a les realitats socials i culturals de les regions. Les iniciatives de base comencen a ser subregionals mitjançant l'impuls tant dels polítics com de les organitzacions locals.

El treball comunitari i les organitzacions no es poden plantejar fora de les línies traçades per l'Estat: la por a les influències democràtiques i/o d'emancipació dels pobles de "l'Estat providència" impedeix tota veu l'leïtat de treball comunitari de les organitzacions privades; només es toleren les que no tenen cap intenció

El treball comunitari i les organitzacions no es poden plantejar fora de les línies traçades per l'Estat; només es toleren les que no tenen cap intenció política explícita o les col·laboradores neutrals.

Les xarxes de solidaritat tradicionals són cada vegada més visibles i fortes i comencen a prendre un paper oficial i reconegut per l'Estat.

política explícita (és a dir, les institucions religioses i les de les Nacions Unides) o les col·laboradores neutrals (com la Creu Roja Internacional). Tot i així, l'instint de conservació fa que les poblacions desenvolupin alternatives capaces de garantir una cobertura integral dels problemes socials; les xarxes de solidaritat tradicionals són cada vegada més visibles i fortes i, aprofitant les noves obligacions establertes per les institucions de Bretton Wood, comencen a prendre un paper oficial i reconegut per l'Estat. Els estats estan obligats a concedir la possibilitat de treball comunitari als organismes privats, a cedir una àmplia autonomia a les iniciatives populars. Això pot introduir una gran dosi de llibertat i democràcia en les relacions públiques.

*Les solidaritats tradicionals
i les organitzacions informals*

A l'Àfrica la cohabitació entre els valors tradicionals i les pràctiques modernes regula les relacions entre les persones, les comunitats i el comerç.

En aquest apartat s'inclouen les organitzacions informals i totes les estructures associatives fruit d'una tradició o sorgides de l'economia submergida o de situacions de crisi. A l'Àfrica la cohabitació entre els valors tradicionals i les pràctiques modernes regula les relacions entre les persones, les comunitats i el comerç; per aquest motiu, aquest tipus d'organitzacions són determinants per entendre les polítiques socials.

La política social occidental s'aplica als individus amb l'objectiu de satisfer les seves necessitats a partir de la solidaritat nacional obligatòria; la seva institució parteix de l'universalisme de lleis econòmiques clàssiques que no tenen cap relació amb les societats africanes. Tradicionalment les propietats del clan són col·lectives i gestionades pel cap, que té la responsabilitat de fer-se càrrec del benestar de tots els membres. Els béns que adquireix qualsevol dels membres són redistribu-

ïts d'una certa forma a tots els altres, amb la finalitat de mantenir un equilibri social. Aquesta dinàmica no s'identifica com a ajuda sinó com un acte basat en les normes i els costums que la comunitat transmet als seus membres.

Actualment, les xarxes solidàries tradicionals s'han transformat en una forma d'ajuda mútua, basada en una reciprocitat que és possible gràcies a l'augment relatiu de l'autonomia de les persones, que permet assegurar una cobertura integral dels problemes socials.

■ Sistema de finançament mutu (*tontine*):

Funciona com una cooperativa de crèdit que, sobre la base d'una quota periòdica de cada membre, permet finançar els projectes d'un membre. La beneficència és rotativa i només es rep una única vegada per inscripció. Aquest sistema, molt usat en els mercats africans, constitueix l'alternativa de crèdit que els bancs no permeten, i segurament és el recurs principal de l'economia submergida. Als barris i als pobles s'ha creat una nova fórmula de *tontine* que permet a les famílies finançar els equipaments de casa, fins i tot en quantitats petites, per a la compra de vestits i sabates. L'organització de la *tontine* no correspon a cap reglamentació pública i així permet un funcionament suau de les estructures; la base principal del seu funcionament és la confiança mútua.

■ Les agrupacions *naam*

Són associacions tradicionals d'ètnies; la seva funció principal és treballar en la defensa de la llengua i de l'arrelament dels membres a la cultura. Les organitzacions *naam* presenten característiques geogràfiques i

Actualment, les xarxes solidàries tradicionals s'han transformat en una forma d'ajuda mútua.

El *tontine* constitueix l'alternativa de crèdit que els bancs no permeten, i segurament és el recurs principal de l'economia submergida.

Les agrupacions *naam* són associacions tradicionals d'ètnies; la seva funció és treballar en la defensa de la llengua i de l'arrelament dels membres a la cultura.

culturals diferenciades, tot i que els objectius que persegueixen són comuns. Es poden classificar de diverses formes:

- Les associacions de base geogràfica. Agrupen els fills d'un indret que es troben a les grans ciutats (capitals) o a l'estranger; es constitueixen com a òrgans de reflexió i de *lobbying* per al desenvolupament del territori i els aspectes ètnics no intervenen en l'organització.
- Les associacions de base familiar. Agrupen els fills del clan amb la finalitat de treballar per a la perpetuació de les relacions, per canalitzar la solidaritat i la inserció socioeconòmica dels seus membres i per evitar la destrucció dels lligams familiars a causa de la vida moderna de les ciutats.
- Les associacions de base religiosa. Agrupen les persones de la mateixa religió i sobretot de la mateixa confraria; organitzen la inserció dels seus membres i el treball per al bé de l'organització i sobretot del seu guia.

La presència de les agrupacions *naam* i distribució en el territori les converteix en instruments poderosos de pressió davant dels governs i les assemblees.

En tots tres casos es tracta d'institucions que negocien el pla de desenvolupament dels territoris, i organitzen el suport polític i econòmic dels seus membres. La seva presència i distribució en el territori les converteix en instruments poderosos de pressió davant dels governs i les assemblees. Aquest tipus d'associacions continua vigent a les grans aglomeracions urbanes, com a motor de pressió davant del govern i per contribuir a la instal·lació dels membres de l'associació que provenen dels pobles.

■ Sistema col·lectiu d'inversió i de crèdits

El finançament del projecte d'emigració passa per la participació de la comunitat, sota la forma de crèdit afectiu (sense garanties ni valorable en diners). Així, els principals beneficiaris del crèdit tenen la gran responsabilitat de fer fructificar el capital per al finançament futur d'altres membres. Això passa tant en els projectes d'emigració com de millora de l'entorn del poble. Aquest sistema no es redueix només a l'àmbit familiar sinó que té un àmbit més ampli i correspon a criteris geogràfics (províncies, país...) i socioprofessionals.

El finançament del projecte d'emigració passa per la participació de la comunitat, sota la forma de crèdit afectiu.

Perspectives de treball comunitari de les entitats d'immigrants

Algunes formes d'organització col·lectiva africanes són reproduïdes durant els processos migratoris. En efecte, les estructures de base afectives, territorials o de parentiu agrupen els immigrants i exerceixen un fort control sobre els membres. En molts casos, aquestes estructures organitzen i financen els projectes migratoris dels membres, com a forma d'inversió i de reforçament de les solidaritats del grup.

Les estructures *naam* molt sovint són reproduïdes en els països d'acollida, seguint totes les formes ja indicades en les solidaritats tradicionals. Les més visibles són les que es formen sobre una base regional, ètnica i de parentiu. El projecte migratori és vist com una via per a la millora de l'economia comunitària i per la inserció dels seus membres. A partir d'aquest moment es comencen a crear xarxes que permeten organitzar els viatges dels membres, la inserció al país d'acollida i el control del respecte dels principis culturals i de solidaritat.

Les estructures *naam* molt sovint són reproduïdes en els països d'acollida, seguint totes les formes ja indicades en les solidaritats tradicionals.

Les associacions *naam* tenen un funcionament més aviat rígid; aquest fet dificulta la inserció d'alguns col·lectius a la societat.

Per a una participació efectiva en les tasques d'integració cal cercar els líders tradicionals i buscar les organitzacions de tipus *naam*.

La instal·lació dels immigrants africans correspon molt sovint a un intent de reconstruir la casa, el poble.

En general, aquestes organitzacions no són reconegudes oficialment i les seves activitats són limitades a la comunitat, tant en el finançament com en la recerca de col·laboradors. Les associacions *naam* tenen un funcionament més aviat rígid, basat en una autoritat vertical (el dret del de major edat, o una jerarquització de casta o d'ordre); aquest fet dificulta la inserció d'alguns col·lectius a la societat, ja que les pressions del grup per mantenir les normes culturals i les identitats no els deixen llibertat per aprendre i relacionar-se.

Les associacions reconegudes com a representants dels col·lectius no tenen poder de convocatòria i de pressió sobre els seus socis per iniciar un procés de treball conjunt i mobilitzador. Les seves formes de gestió tampoc no s'adapten a les formes tradicionals de nomenament dels líders i dirigents de la comunitat. Per a una participació efectiva en les tasques d'integració en el país d'acollida, cal cercar aquests líders tradicionals (si no coincideixen amb els de les associacions formals) i sobretot buscar les organitzacions de tipus *naam* que a Catalunya es presenten sobre bases ètniques o religioses.

■ Com identificar i treballar amb les organitzacions *naam*?

La instal·lació dels immigrants africans correspon molt sovint a un intent de reconstruir la casa, el poble, tot vivint a la mateixa zona geogràfica (el mateix pis, per exemple) o fent el mateix tipus de feina. Alhora, les activitats es duen a terme en un centre de trobada (cases del germans grans o del guia). La forta concentració en una zona fa que sigui possible implicar els líders tot seguint un apropament molt informal; és a dir, la invitació no ha de ser oficial, sinó com una trobada de veïns.

La participació d'aquests grups serà més fàcil si els promotors poden ser agents facilitadors en el camí per assolir els objectius dels grups. L'obstacle més important és la dificultat de comunicació dels líders en les llengües castellana i catalana; encara que sigui amb traductor, la seva presència significa davant el col·lectiu el compromís de tot el grup.

La participació d'aquests grups serà més fàcil si els promotors poden ser agents facilitadors en el camí per assolir els objectius dels grups.

Glossari

Organitzacions institucionals

Els serveis socials institucionals corresponen a les estructures regulades per lleis de l'Estat, i de fet les fan obligatòries i obertes a les comunitats descrites en la legislació; la gestió pot ser privada o pública. El que caracteritza les organitzacions institucionals és el seu caràcter legislatiu i públic. Públic vol dir aquí obert a tots, tant pel que fa a la participació com a la beneficència. Aquestes organitzacions estan sota la vigilància de l'Estat i col·laboren oferint els seus serveis corresponents.

Organitzacions formals

Són estructures privades que funcionen segons les regles i normes modernes de gestió. Aquestes organitzacions estan regides pels codis d'obligacions civils i comercials. Poden tenir característiques socials (és a dir, estrictament de solidaritat o no lucratives) o comercials (empreses). L'accessibilitat obeeix a certs requisits individuals.

Organitzacions no formals

Són estructures privades que funcionen segons les normes i regles tradicionals dels grups. Cap text no regeix la seva gestió, que correspon més aviat a practi-

ques empíriques. S'identifiquen, però, tres formes d'organització no formal en l'escenari de l'economia social i de la vida quotidiana.

Empreses tradicionals

A l'Àfrica, les entitats comercials gestionades de manera tradicional agrupen les fàbriques i els comerços familiars, els tallers d'artesanía, i els agrupaments corporativistes o de castes.

Organitzacions de solidaritat tradicionals

Són les xarxes de solidaritat establertes segons les normes tradicionals pròpies; existeixen característiques diferencials determinades per l'ètnia, la religió i la jerarquització social (la *tontine*, per exemple, o un camp comú, l'amistat nascuda de la iniciació...).

Associació tradicional

Són les entitats no registrades; la seva existència és tolerada per l'Estat. Funcionen segons les normes tradicionals; són molt determinants en *lobbying* polític i econòmic. Les característiques són religioses, afectives o ètniques: com en les organitzacions típiques, *naam*, que molt sovint són de tipus familiar, ètnic i de corporació: les denominacions indiquen de quin tipus són: associació d'originaris de (nom del poble o la regió), entesa familiar (cognom del clan). L'altra forma és de base religiosa, com *dahira* (escola o confraria religiosa); Els *guies* d'aquestes organitzacions ho són per rang social (jerarquització d'ordre o de casta; per edat; per herència, si són d'una família religiosa).

naam\ tontine

Són noms propis d'associacions tradicionals.

Treball comunitari a l'Amèrica Llatina

Margarita García

El naixement del treball comunitari

Les societats llatinoamericanes han estat històricament complexes i riques en la producció de moviments d'ajuda mútua i d'accions comunitàries. La seva riquesa i la seva complexitat són el resultat del particular apropament de diferents temps socioculturals; el pas no mor i molt sovint es recompon en formes diferents: allò postmodern que pot venir de fora –com va venir la idea de modernització– s'incorpora a les experiències i vivències històriques, diversificant-les, però mai eliminant-les.

Justament per aquest motiu, les expressions d'aquestes accions comunitàries estan carregades d'una diversitat de significats canvians, potser molt més que a qualsevol altre lloc del món.

El context social

No hem d'oblidar que el context social no és ahistòric, raó per la qual l'anàlisi de les accions o respostes col·lectives a un conflicte o una crisi s'hi ha d'adequar; també la producció teòrica que intenta explicar els fenòmens ha de revisar-se i reconstruir-se a la vegada que ho fan els canvis polítics, econòmics i històrics. Per això, l'acció comunitària varia, tant pel que fa als actors i les dinàmiques com pel que fa als objectius, segons el moment i les condicions de cada lloc.

La situació que va viure la regió llatinoamericana en el moment de l'aparició del treball comunitari es va produir en el procés de transformació i integració a l'economia internacional capitalista després de la Se-

Les societats llatinoamericanes han estat històricament complexes i riques en la producció de moviments d'ajuda mútua i d'accions comunitàries.

L'acció comunitària varia, tant pel que fa als actors i les dinàmiques com pel que fa als objectius, segons el moment i les condicions de cada lloc.

gona Guerra Mundial. Això va generar forts mecanismes de transnacionalització i dinàmiques diverses de desenvolupament capitalista en els diferents països de la regió.

D'aquest període, els anys 40 i 50, cal destacar-ne tres aspectes:

- L'emergència o reemergència d'Estats-nació que buscaven organitzar el domini intern en funció de valors propis. Des d'aquest moment, l'Estat, tot i les múltiples variacions, va passar a ser l'articulador i, en molts casos, l'actor principal de l'economia i de les societats llatinoamericanes.
- L'aparició d'un conjunt de valors, pràctiques i projectes nacionalistes, modernitzadors i industrialistes que buscaven afirmar la nació en el context internacional.
- El desenvolupament d'un procés d'industrialització particular que va generar una substitució parcial de les importacions i l'expansió d'un mercat intern, la qual cosa va provocar intensos processos de mobilitat i diferenciació social.

En la dècada dels anys 60, les tendències econòmiques, polítiques i socials van començar a transformar-se i desdibuixar-se, fonamentalment per l'orientació de la producció econòmica cap al mercat extern i per la subordinació progressiva al capital internacional.

En els anys 70, l'impacte internacional de la crisi del petroli va ser important per als processos socioeconòmics interns de la regió: s'experimentà un deteriorament dels preus d'intercanvi, que es va expressar en l'increment dels costos d'importació de manufactures i tecnologia, fet que va donar pas a l'inici d'un gran endeutament dels països de la regió. Malgrat la diversitat

de situacions particulars, els països van haver d'afrontar globalment els problemes del deute i el cercle viciós que implicava el seu creixement; en l'àmbit intern les crisis fan més aguda la inconsistència de les demandes de consum de la població i la qualitat de vida en general, davant les poques i febles possibilitats de satisfer-les que tenen els estats.

Les transformacions ocorregudes els darrers quaranta anys a l'Amèrica Llatina no només es relacionen amb els canvis produïts en la indústria, la diferenciació del camp, la urbanització accelerada o la innovació tecnològica, sinó que també tenen relació amb la constitució i reconstitució de nous actors socials i amb l'emergència d'un nou tipus d'Estat, no només organitzador i reproductor de relacions de dominació, sinó també actor productiu i social fonamental en totes les societats llatinoamericanes.

Les transformacions ocorregudes els darrers quaranta anys a l'Amèrica Llatina també tenen relació amb la constitució i reconstitució de nous actors socials i amb l'emergència d'un nou tipus d'Estat.

Com es defineix el treball comunitari

Quan a l'Amèrica Llatina encara no es coneixien els programes d'acció comunitària, ni els mètodes pertinents, en un seminari organitzat per l'Organització d'Estats Americans (OEA) es va proposar una definició d'aquest mètode en els següents termes: "tècnica o procés que fa servir el treball social per suscitar la participació racional dels integrants d'una determinada zona o població en una empresa de millora individual i de progrés col·lectiu sobre la base dels propis recursos".

Qui l'impulsa

En la història de les accions en les quals els individus s'ajuden mútuament, es dona un moment determinat en què comencen a realitzar-se accions amb el nom de

Els programes de desenvolupament comunitari apareixen i són promoguts per l'Estat i altres organitzacions quan les solidaritats naturals desapareixent.

Amb freqüència l'objectiu principal dels programes era minvar les tensions (crisis) socials o la captació de clientelisme polític.

“desenvolupament de la comunitat”. Es tracta d'accions induïdes, que donen un recer científicotecnològic a formes molt antigues de col·laboració. A més, tenen una altra raó de ser: els programes de desenvolupament comunitari apareixen, es fan necessaris i són promoguts per l'Estat i altres organitzacions (privades, nacionals o internacionals) quan les solidaritats naturals van desapareixent, i la societat es fa més extensa, complexa i, en conseqüència, més impersonal.

En desaparèixer les solidaritats naturals, ajudar es va anar transformant en una professió; es van institucionalitzar les formes d'ajuda i es va començar a construir una maquinària administrativa i burocràtica per a la solidaritat social, tot i que amb freqüència l'objectiu principal era minvar les tensions (crisis) socials o dur a terme la captació de clientelisme polític.

A quines zones ens referim

Tot i els diferents nivells de desenvolupament i qualitat de la industrialització, la implementació d'accions comunitàries, solidàries i d'ajuda mútua inclouen tota l'Amèrica Llatina, des de Mèxic fins a Xile.

Cronologia

Realitzarem una breu aproximació cronològica al desenvolupament del treball social comunitari a l'Amèrica Llatina des dels seus inicis fins als anys 80.

1949: La División de Trabajo y Asuntos Sociales de la Unión Panamericana promou seminaris regionals d'afers socials que constitueixen la plataforma d'impuls per al desenvolupament de la comunitat a l'Amèrica Llatina, tot i que l'expressió no va tenir un ús ge-

neralitzat. En aquests seminaris es van tractar quatre grans qüestions: el cooperativisme, el servei social, l'habitatge i la planificació, i l'educació obrera.

1950: L'OEA proposa una definició del mètode.

1959: S'inicia l'aplicació de les primeres experiències de desenvolupament comunitari.

1960: Es comencen a considerar les aportacions del desenvolupament de la comunitat al desenvolupament econòmic. Aquí es posa de manifest un canvi d'enfocament: la perspectiva econòmica oculta la dimensió social dels programes, fins i tot quan es parla d'intensificar les activitats d'autoajuda.

1961: Durant la Dècada de les Nacions Unides per al Desenvolupament, es redacten propostes per un programa d'acció i se suggereixen les següents:

- Enfortiment dels programes i de la seva implantació a altres països.
- Més atenció als aspectes econòmics del desenvolupament de la comunitat.
- Identificació més íntima del desenvolupament de la comunitat amb els organismes de l'Administració local.

1962: Implementació de l'Aliança para el Progreso, com a programa de desenvolupament de la comunitat vinculat al desenvolupament local.

1970: Desaparició de l'assistència tècnica de les Nacions Unides i dels organismes internacionals a programes de desenvolupament de la comunitat, desús de l'expressió i refredament progressiu en referència al desenvolupament comunitari.

1970-80: Les ONG adquireixen una gran importància, i passen a dur a terme la majoria dels programes de desenvolupament comunitari.

Característiques del treball comunitari a l'Amèrica Llatina

El treball comunitari a l'Amèrica Llatina recull la influència de l'enfocament de l'*organització* de la comunitat, i del mètode de *desenvolupament* de la comunitat.

Els programes de desenvolupament comunal s'apliquen a l'Amèrica Llatina a finals del 1959 i des de les primeres experiències es deixa veure la confluència de:

- l'enfocament de l'*organització* de la comunitat, i
- el mètode de *desenvolupament* de la comunitat.

El primer passa per la presència d'experts nord-americans que porten l'enfocament de la *Community Organization*. Aquest és el cas de la treballadora social nord-americana Caroline Ware (1954); la seva proposta de definició d'organització de la comunitat resulta significativa.

“Un procés per suscitar grups funcionals de ciutadans capaços d'ésser agents actius i responsables del seu propi progrés, que utilitzen amb aquest objectiu els mitjans següents: la investigació en comú dels problemes locals, el plantejament i l'execució per sí mateixos de les solucions que abans han acordat i la coordinació voluntària amb els altres grups i les autoritats oficials, de forma que s'obtingui el benestar total de la comunitat.”

El segon es deriva dels problemes que s'afronten, com a mètode d'acció social que promou la participació activa de la població i com a programa específic per satisfer les necessitats fonamentals de les comunitats.

Aspectes de procediment i activitats específiques

Elements bàsics:

- Una constant dels projectes i les activitats denominades “de desenvolupament de la comunitat” ha estat la participació de la gent. El desenvolupament de la comunitat es caracteritza per una actitud més que per la substància d'un programa. El que compta és la forma d'iniciar el treball, més que la naturalesa del treball mateix.

- Els principis, els mètodes i la pràctica del desenvolupament de la comunitat són un punt de trobada i de convergència. El *desenvolupament de la comunitat* neix doncs de corrents afins, dels quals pren el nom: la banda paterna podria ser el *desenvolupament econòmic* del qual agafa el nom; la banda materna es pot relacionar amb l'*organització de la comunitat*, de la qual pren el cognom.

Els procediments metodològics procedents del desenvolupament econòmic són la planificació, l'urbanisme i la reforma agrària. De l'organització de la comunitat reconeix el treball social i l'educació d'adults. El treball social, al seu torn, com a descendent de les organitzacions de caritat i de les organitzacions juvenils, canalitza activitats recreatives i col·lateralment influeix en la legislació social i en l'organització del benestar social.

Significació

- com a mètode d'intervenció social,
- com a programa,
- com a procés induït,
- com a moviment.

El desenvolupament de la comunitat es caracteritza per una actitud més que per la substància d'un programa.

El *desenvolupament de la comunitat* neix de corrents afins: el *desenvolupament econòmic* i l'*organització de la comunitat*.

Malauradament, l'expressió s'ha utilitzat gairebé sempre amb els dos primers significats, però no es pot treure importància al fet que se'l consideri com a procés i com a moviment.

Com a mètode

Com a mètode d'actuació sobre la realitat el desenvolupament comunitari és una forma d'intervenció social.

Com a mètode d'actuació sobre la realitat és una forma d'intervenció social. No és una ciència, ni una filosofia: es troba en el pla de la pràctica social. Es tracta d'un conjunt de regles pràctiques i procediments específics que, mitjançant l'aplicació de coneixements teòrics nascuts de les ciències socials, i de la psicologia, i aplicant procediments sistematitzats a objectius pràctics, es tradueix en una sèrie d'accions i activitats. Mitjançant aquestes activitats es pretén mantenir, modificar o transformar algun aspecte de la realitat social, i s'intenta aconseguir resultats específics que expressin objectius i fites preestablertes.

El DC es diferencia dels altres mètodes per l'objectiu que persegueix, per la seva modalitat operativa i per l'àmbit en què es desenvolupa.

La intencionalitat la dona la cosmovisió o ideologia subjacent de qui promou i realitza cada programa, projecte o activitat concreta. Aquesta cosmovisió i/o ideologia no només proporciona una comprensió i significació de la realitat, sinó que també expressa un horitzó utòpic que està relacionat amb el model de societat que hom vol construir. Es diferencia dels altres mètodes per l'objectiu que persegueix, per la seva modalitat operativa i per l'àmbit en què es desenvolupa.

L'objectiu del DC és la promoció i la mobilització de recursos humans i institucionals mitjançant la participació activa i democràtica de la població.

L'objectiu principal és la promoció i la mobilització de recursos humans i institucionals mitjançant la participació activa i democràtica de la població en l'estudi, la programació, l'execució i l'avaluació de programes que es desenvolupen en les comunitats de base, destinats a millorar el nivell i la qualitat de vida.

Les modalitats operatives es basen en el fet que el desenvolupament de la comunitat no és tant una acció *sobre* la comunitat sinó més aviat una acció *de* la comunitat. Es tracta d'esforços i accions de base organitzades mitjançant la iniciativa i la direcció de la mateixa gent involucrada en el programa, tot i que, per a començar els hagi calgut l'acció d'agents externs i durant el seu desenvolupament es requereixin diferents formes d'assistència tècnica.

Per l'àmbit de funcionament considerem la metodologia de treball des de la base. Actua fonamentalment en l'àmbit psicosocial, mitjançant un procés de sensibilització i de motivació que desenvolupa virtualitats latents i desenvolupa potencialitats en els individus, els grups i les comunitats per millorar les seves condicions de vida en la seva activitat quotidiana, en tant que residents d'un determinat indret geogràfic.

En tant que aspecte operatiu està configurada per la integració i fusió de quatre components:

- Estudi i diagnòstic de la realitat: problemes, necessitats, conflictes, centres d'interès, recursos, etc.
- Programació de projectes i activitats que cal dur a terme.
- Realització d'allò programat que –alhora– s'ha basat en un diagnòstic de la situació.
- Avaluació d'allò que s'està realitzant, o d'allò realitzat, segons els casos.

L'articulació d'aquestes fases la duen a terme persones involucrades en el programa. Considerant el desenvolupament de la comunitat en tant que mètode de mobilització dels recursos, les activitats en si tenen relativament menys importància que la manera de dur-les a terme; és a dir, l'actitud amb què es duen a terme els

El DC actua fonamentalment en l'àmbit psicosocial, mitjançant un procés de sensibilització i de motivació que desenvolupa virtualitats latents i potencialitats.

El DC integra quatre components: estudi i diagnòstic de la realitat, programació de projectes i activitats, realització i avaluació.

projectes i la forma d'emprendre el treball són més importants que el seu contingut material.

*Quan una activitat es considera
"de desenvolupament de la comunitat"?*

Es dona un desenvolupament de la comunitat (en tant que metodologia d'actuació) quan es promouen i es mobilitzen recursos humans, mitjançant un procés educatiu i conscienciator que desenvolupa potencialitats latents als individus, els grups i les comunitats per anar cap a la consecució del seu autodesenvolupament. D'aquesta forma, la idea i la pràctica de la participació de la gent (que es perfila des de les primeres definicions i els primers programes) acaben per ser el concepte central de la teoria i la pràctica del desenvolupament.

El concepte central de la teoria i la pràctica del desenvolupament és la participació de la gent.

Com a programa

S'ha volgut que el desenvolupament comunitari sigui un conjunt d'activitats totalment articulades i coordinades dins d'un programa. Això poques vegades s'ha aconseguit, amb freqüència ha tingut un contingut puntual o sectorial dut a terme amb la realització d'un projecte específic (habitatge, microempresa, etc.) En alguns casos, es va entendre com una forma de superar les accions inconnexes, per una forma de "desenvolupament total i equilibrat que requereixi una acció concertada i l'elaboració de plans múltiples". En altres casos, es fa referència a la necessitat que els coneixements i les tècniques de què disposen tots els serveis nacionals pertinents siguin utilitzats de manera coordinada i no de manera aïllada i fragmentària. També s'han entès com la forma d'integrar l'acció comunitària en els plans nacionals.

Però del que es tracta és de formular cada projecte i el seu conjunt d'activitats de tal forma que cada un serveixi de recolzament als altres, integrant i complementant diferents línies o fronts d'acció. Implica l'aplicació d'un enfocament que interrelacioni tots els elements en la realització dels programes de desenvolupament. Aquest punt és una assignatura pendent.

Així, es van posar en marxa les primeres versions llatinoamericanes de desenvolupament de la comunitat. Des de la metodologia i el desenvolupament dels aspectes administratius, es va focalitzar l'acció comunitària com un aspecte del desenvolupament comunal. També se sistematitzaren experiències sobre el terreny, tant governamentals com d'associacions o entitats que tenien l'objectiu de promoure programes de desenvolupament comunal.

Institucions, públiques o privades, ONG

La promoció del desenvolupament es fa a través de programes agrícoles, de nutrició, educació, orientació i formació, particularment mitjançant les escoles rurals, implementant serveis socials, planificant i construint habitatges.

L'ONU promou els programes de desenvolupament comunal, impulsant projectes específics d'acord amb els objectius de la pròpia organització: la UNESCO impulsa l'educació d'adults i l'educació fonamental; l'OIT, la promoció de cooperatives i petites indústries rurals familiars; la FAO se centra en l'extensió agrícola i les feines d'economia domèstica; l'OMS, en projectes demostratius de sanejament rural. Es diferencien sis tipus de programes:

El DC com a programa implica formular cada projecte i el seu conjunt d'activitats de tal forma que cada un serveixi de recolzament als altres.

L'ONU promou els programes de desenvolupament comunal, impulsant projectes específics d'acord amb els objectius de la pròpia organització.

1. DC mitjançant la realització d'obres: a través del programa de Benestar Social.
2. DC en funció de les grans obres de regadiu, la reforma agrària i els plans de reassentament.
3. Creació de xarxes de centres per mitjà dels centres de benestar rural.
4. Acció comunitària per mitjà de les societats i els consells rurals: els casos de Ceilan (Societats de Foment Rural) i de Jamaica (Comissió de Benestar Social).
5. Educació relativa a l'acció de la comunitat: els casos de Puerto Rico (Educació de la Comunitat) i de Birmània (Consell d'Educació de les Masses)
6. DC per mitjà de la creació de serveis de divulgació: els casos del Paquistán (Programa d'Ajuts a les Aldees), l'Índia (l'Administració de Projectes per a la Comunitat i el Servei Nacional de Divulgació).

En molts casos, els organismes internacionals no van comprendre que l'essència del desenvolupament de la comunitat no consisteix en allò que es fa sinó en com es fa.

Sota la denominació de *desenvolupament de la comunitat* es promou i realitza una gran varietat de projectes específics. La diversitat de projectes i activitats que es poden realitzar dins els programes de desenvolupament de la comunitat n'expressa el caràcter multifacètic. La diversitat de concepcions i la varietat d'activitats que es realitzen fa que sigui difícil delimitar allò específic del desenvolupament comunitari. Els organismes internacionals no van tenir clar que aquests projectes no constituïen formes d'acció comunitària en sí mateixos: l'essència del desenvolupament de la comunitat no consisteix en allò que es fa sinó en com es fa, i el seu aspecte substancial consisteix en la participació de la gent.

L'any 1960 es va fer un balanç de la contribució dels programes rurals al desenvolupament de la comunitat i es van començar a considerar les aportacions del desenvolupament de la comunitat al desenvolupament

econòmic (augment de la producció de béns i serveis en l'agricultura i la indústria, i creixement de la formació de capital). Aquí es va fer palès un canvi d'èmfasi: la perspectiva econòmica ocultava la dimensió social dels programes, tot i que es parlés d'intensificar les activitats d'autoajuda.

A partir d'una idea de desenvolupament concebut no només com a creixement econòmic sinó també com a evolució, es va plantejar la necessitat que el desenvolupament de la comunitat adquirís un protagonisme real en el desenvolupament nacional. Aquesta proposta va ser un tema recurrent i amb gran incidència a l'Amèrica Llatina.

Es considera que són quatre les contribucions del DC al desenvolupament nacional:

- Genera creixement econòmic i social local, sobretot en zones rurals que viuen en situació de subsistència, i a les quals treu del seu aïllament; es milloren les comunicacions i s'ajuda a què s'organitzin.

- És un conducte adient per a la comunicació entre el govern i la població, de forma que les comunitats d'un país poden influir en els plans de desenvolupament, i viceversa.

- Contribueix a la formació de capital social i a l'expansió de la infraestructura rural, amb la qual cosa contribueix a alliberar recursos governamentals que poden destinar-se a inversions nacionals.

- Crea les condicions necessàries per a l'evolució dels òrgans de govern local o per a l'enfortiment d'institucions rurals que han quedat enrere o mal adaptades a les noves circumstàncies.

A partir dels anys 60 es va plantejar la necessitat que el desenvolupament de la comunitat adquirís un protagonisme real en el desenvolupament nacional.

Requisits necessaris per vincular el DC a la planificació nacional

La reforma agrària és una condició per a l'èxit de les activitats de desenvolupament de la comunitat.

- La reforma agrària com a condició prèvia per a l'èxit de les activitats de desenvolupament de la comunitat, donat que, sense modificar la base econòmica no hi ha esperança ni estímuls per als camperols.
- La creació de cooperatives i els programes de DC representen un estímulo a la formació de dirigents locals i una contribució al desenvolupament econòmic.

La definició proposada per la ONU, que suposa la convergència de l'acció governamental i la de la gent, implica també l'obertura a la participació d'organitzacions no governamentals que a mesura que passen els anys van adquirint gran importància. Altres aspectes tractats són el foment de la participació de les dones en aquest tipus de programes i la formació de dirigents locals. El que adquireix un perfil més definit en aquests programes és la utilització de mà d'obra subocupada i la promoció de l'ocupació.

Durant els anys 70 l'assistència tècnica a programes de DC va anar desapareixent de les Nacions Unides i dels organismes internacionals.

Però durant els anys 70 l'assistència tècnica a programes de desenvolupament de la comunitat va anar desapareixent de les Nacions Unides i dels organismes internacionals, fins que l'expressió va quedar en desús, i es va produir un refredament progressiu del desenvolupament comunitari.

En l'actualitat, algunes ONG duen a terme programes que es podrien anomenar d'acció comunitària, però amb altres noms.

En l'actualitat, algunes ONG duen a terme programes que es podrien anomenar d'acció comunitària, però pràcticament mai no ho fan amb aquesta "denominació d'origen": parlen d'animació comunitària, d'investigació/acció participativa en determinades accions que no es diferencien en res dels programes de desenvolupament comunitari, tot prestant serveis tècnics dins els programes, com:

- Serveis d'agricultura, particularment a través de la divulgació agrícola i de l'economia domèstica; es tracta d'educació informal de les famílies rurals.

- Serveis de nutrició orientats a millorar l'alimentació i, indirectament, la salut, la capacitat productiva i el benestar.

- Serveis d'educació, ja sigui fent de l'escola un instrument del desenvolupament comunal o bé a través de l'educació fonamental, encaminada a resoldre el problema de l'analfabetisme dels adults.

- Serveis d'orientació i de formació professional –particularment a través de les escoles rurals o de zones marginals–, formació de mestres i de dirigents i producció de material didàctic.

- Promoció de cooperatives, que serveixen per crear les condicions socials i psicològiques indispensables per al desenvolupament de la comunitat, per incrementar la producció i els ingressos, millorar l'agricultura, fomentar l'artesania i les indústries rurals, dur a terme programes d'electrificació rural, millorar els transports, proporcionar millors habitatges, afavorir la sanitat, l'educació i les activitats recreatives.

- Serveis socials que comprenen una àmplia gamma d'activitats: assistència a problemes socioeconòmics de les famílies, enfortiment de les relacions familiars, foment del benestar infantil, ajuda a les persones que necessiten atenció especial.

- Serveis de sanitat organitzats a través d'una sèrie de mesures bàsiques que consisteixen en la creació de serveis per a protegir i millorar l'estat de salut, organitzats amb la participació de la comunitat i els equips tècnics de l'àmbit de la salut.

- Serveis de planificació i construcció d'habitatges, etc.

Això posa de relleu el caràcter multifacètic dels programes d'acció comunitària; d'igual manera, la diversitat de concepcions i d'activitats que es realitzen fa molt difícil delimitar allò específic del treball comunitari.

Solidaritats comunitàries

Les *mingas*, el *convite*, la *cayapa*, la *faena*, la *fagina*, la *ronda*, la *mano prestada*... són alguns dels noms amb què s'anomenen les pràctiques d'acció comunitària rural a l'Amèrica Llatina. Aquestes proves de solidaritat i d'esperit comunitari es mantenen en una clara tradició de cooperació i ajuda mútua, que es poden fer servir quan cal molta mà d'obra en poc temps, especialment a les èpoques de collita. Consisteix a convocar la gent a una tasca comuna, que es realitza gratuïtament. Aquestes formes tradicionals de col·laboració han donat pas a altres formes d'acció col·lectiva en l'àmbit rural que, de la mateixa manera que les accions urbanes, busquen solucionar la situació precària del consum (fam), l'habitatge, la desocupació, l'educació i la salut. En aquestes demandes està en discussió el tema de la dignitat pública dels marginats de la producció i del consum. Es tracta de la recerca d'una qualitat nova de la ciutadania; una ciutadania caracteritzada per una dinàmica que es concentra en la demanda dels drets de ciutadania vinculats a la dimensió d'allò quotidià i d'allò local, on s'actua de forma comunitària per a la solució d'aquests problemes; alhora, es demana que l'Estat doni cabuda a la participació dels sectors marginats en la gestió d'aquestes solucions, tant des de la interpel·lació a l'Estat en la forma de diàleg amb els governs municipals com amb les accions directes de massa.

A grans trets, podríem dir que s'han desenvolupat quatre formes d'acció col·lectiva en l'àmbit urbà:

Les formes tradicionals de col·laboració han donat pas a altres formes d'acció col·lectiva en l'àmbit rural que busquen solucionar la situació precària del consum, l'habitatge, la desocupació, l'educació i la salut.

1. Enfortiment d'unitats productives o reproductives de petita escala: tallers d'artesanía, petits comerços, unitats o associacions de consum, petites unitats productives diversificades en espais urbans i/o rurals, etc.

2. Desenvolupament de diferents organitzacions socials urbanes, juntes de veïns, comitès d'abastiment, centres cívics, etc. que generen demandes de descentralització de les polítiques i accions municipals i que en certa mesura sustenten reclamacions de l'exercici ciutadà. En diverses regions i en diferents països van començar a organitzar-se, des de l'àmbit urbà, lluites per la descentralització de l'Estat en termes d'obtenció de més recursos econòmics i polítics. En gran mesura, els hàbitats urbans s'han tornat cercadors d'un nou ordre democràtic en la "petita política".

3. Demandes de renovació urbana, que impliquen tant transformacions en les relacions socioculturals habituals, com impugnacions de l'ordre espacial i ecològic de les ciutats; en aquesta direcció destaquen els moviments per a millorar les condicions de vida, que estan protagonitzats per sectors mitjans.

4. El desenvolupament d'accions col·lectives afavoreix la creació d'espais de comunicació plurisocial i cultural entre diferents grups humans, que giren al voltant de la desocupació, l'habitatge, i la millora de les condicions de vida.

En diverses regions van començar a organitzar-se, des de l'àmbit urbà, lluites per la descentralització de l'Estat en termes d'obtenció de més recursos econòmics i polítics.

Han aparegut demandes de renovació urbana, que impliquen tant transformacions en les relacions socioculturals habituals, com impugnacions de l'ordre espacial i ecològic de les ciutats.

El carrer es transforma en l'únic espai possible de trobada, d'acció comunitària, de resistència i d'identitat del món urbà (hi ha clubs de compra, olles populars, comitès promilleres, grups juvenils, associacions de dones, comunitats cristianes, cooperatives d'habitatge, moviments de desocupats, de veïns, d'usuaris de transport col·lectiu, i molts altres per tota l'Amèrica Lla-

La immediatesa d'algunes demandes i la urgència de les necessitats de la població urbana les fa susceptibles de caure en mans del proteccionisme paternalista partidista.

tinia). Les formes d'acció comunitària tenen un grau d'eficàcia que depèn en gran mesura de la conjuntura en què s'emprenen les accions i de la forma en què es pot fer pressió per negociar les reivindicacions; però la immediatesa d'algunes demandes i la urgència de les necessitats de la població urbana les fa susceptibles de caure en mans del proteccionisme paternalista partidista. Això no implica que aquestes formes d'acció i d'organització comunitària evolucionin cap a formes participatives més àmplies de poder local.

Continuïtats i canvis

Manteniment o no d'estructures i pràctiques

Idees clau de desenvolupament de la comunitat que s'han mantingut:

La mobilització dels recursos humans i institucionals. El que potser no és tan clar és el perquè, les raons, d'aquesta mobilització. Els elements essencials són la participació de la població i el subministrament dels serveis tècnics. La participació té com a objectiu millorar les condicions econòmiques, socials i culturals de les comunitats, així com integrar-les a la vida del país i permetre que puguin contribuir al progrés nacional (ONU). Aquesta definició pressuposa:

- Que l'acció comunitària ha d'integrar-se a l'acció governamental.
- Que aquesta acció s'ha dut a terme en comunitats integrades a la vida del país.
- Que s'ha de permetre que les comunitats contribueixin al progrés nacional.
- Que els governs estan interessats en el progrés econòmic, social i cultural de les comunitats.

Aquesta és una definició elaborada per buròcrates internacionals sense contacte amb els programes i les activitats concretes, sense confrontar el seu discurs amb la realitat.

Quan els promotors comunitaris van assumir una actitud més crítica, es van presentar objeccions a aquestes proposicions: no sempre els governs estan interessats pels problemes socials que afecten els sectors desfavorits; en alguns casos, l'Estat mobilitza la gent perquè resolgui els seus problemes, i d'aquesta manera pot desentendre's de les seves responsabilitats en l'àmbit de la política social. En ocasions, el desenvolupament comunitari s'ha utilitzat com a desactivador de tensions socials, en situacions de clara injustícia social, ja que la suposada incorporació de la població no era altra cosa que pseudoparticipació, "entrenaments" per tal que les persones destorbessin tan poc com fos possible amb les seves reivindicacions.

En definitiva: La idea central del desenvolupament de la comunitat ha estat la participació i la mobilització de recursos humans; és a dir, que les persones se situïn i s'impliquin en processos de deliberació per a mobilitzar-se i actuar en favor de coses que els afecten i en favor del bé comú.

La participació comunitària, com tota participació, sempre és per a alguna cosa (no té sentit participar per participar, sense propòsit definit). Aquesta idea de la mobilització de recursos humans culmina amb una proposta més avançada i progressista: la necessitat de generar processos de participació popular. Es tracta de formar subjectes socials actius, responsables i solidaris. Aquesta és l'essència del desenvolupament comunitari i també d'altres metodologies d'intervenció social. Des d'aquest nou enfocament, la participació és també "participació ciutadana en la gestió local". No es

En ocasions, el desenvolupament comunitari s'ha utilitzat com a desactivador de tensions socials, en situacions de clara injustícia social.

La idea de la mobilització de recursos humans culmina amb una proposta més avançada i progressista: la necessitat de generar processos de participació popular.

tracta de participar per a resoldre problemes sinó que es tracta d'una participació en la vida democràtica del país. El desenvolupament de la comunitat, en tant que es promou una forma de compromís de la voluntat individual i col·lectiva, implica i suposa:

- La intervenció en els processos de presa de decisions.
- La participació en els programes, els projectes o les activitats propis de l'acció comunitària.
- La possibilitat de gaudir dels beneficis del treball que es realitza en comú.

Els processos de participació comunitària, a la pràctica, són participacions de grups concrets i específics de població. Mitjançant aquests grups i a partir de xarxes és possible que el procés de participació s'estengui a altres subjectes.

Per no caure en miratges falsos, hem d'assenyalar que els processos de participació comunitària, a la pràctica, no són participacions del conjunt de la comunitat (excepte en alguns casos excepcionals o de manera conjuntural), sinó de grups concrets i específics de població, caracteritzats per tenir alguna cosa en comú: necessitats, problemes o senzillament centres d'interès compartit. Mitjançant aquests grups i a partir de les xarxes que poden construir-se és possible que el procés de participació s'estengui a altres subjectes de la comunitat.

Canvis produïts en l'enfocament

- L'àmbit local es considera com l'àmbit més adequat per a l'acció comunitària.

Durant els anys 90, deixa de parlar-se del paper del DC en la planificació i l'execució del desenvolupament nacional.

Durant els anys 90, deixa de parlar-se del paper del desenvolupament de la comunitat en la planificació i l'execució del desenvolupament nacional. Les pretensions són molt més modestes i alhora més realistes: no es tracta tant de plantejar les contribucions del desenvolupament

pament comunitari al desenvolupament nacional sinó com i amb quins projectes específics es pot articular aquesta metodologia en l'acció local. El desenvolupament nacional i la planificació del desenvolupament global són àmbits d'actuació massa amplis i llunyans perquè els "ciutadans corrents" hi puguin participar de manera efectiva. Dins les grans organitzacions, les persones tenen la sensació que no poden fer res i quan es fan propostes en aquest sentit la reacció és més aviat plegar-se de braços. En canvi, és possible participar en l'àmbit local, en les organitzacions de base, en els moviments socials, en les unitats de producció, etc; és a dir, en aquells àmbits on poden donar-se interrelacions a escala humana, on les persones poden participar en la definició de la seva situació i de la de la seva comunitat, intervenir en la recerca de solucions, en l'aplicació de les decisions preses i en l'avaluació dels resultats.

Un element present a gairebé totes les propostes de desenvolupament comunitari ha estat la superació de totes les formes d'autoritarisme i paternalisme, de manipulació i mediatització. Avui aquesta preocupació pel desenvolupament dels processos de participació té com a punt central la tendència a la creació de xarxes horitzontals i verticals d'interacció humana en l'àmbit local i de les organitzacions.

El desenvolupament local sorgeix com a superació, o millor dit, com a substitució dels plantejaments de desenvolupament nacional i regional, molt llunyans dels àmbits i possibilitats d'incidència de les persones. La seva potencialitat radica en la seva mateixa naturalesa i àmbit d'actuació, que permet millorar les condicions de vida de les persones, en especial dels sectors populars; enforteix les organitzacions comunitàries d'abast territorial i les xarxes socials que aquestes configuren. Tot plegat consolida el teixit social mitjançant

Un element present a totes les propostes de DC ha estat la superació de totes les formes d'autoritarisme i paternalisme, de manipulació i mediatització.

El desenvolupament local sorgeix com a superació, o millor dit, com a substitució dels plantejaments de desenvolupament nacional i regional.

El desenvolupament local consolida el teixit social mitjançant moviments i xarxes socials, ONG, etc. i fa possibles formes de pressió més efectives.

En treballar en els programes de desenvolupament local es corre el risc de quedar atrapats en una perspectiva d'acció a escala micro.

moviments i xarxes socials, organitzacions no governamentals, etc. i fa possibles formes de pressió més efectives.

És molt important prendre en consideració que l'auge de les propostes de desenvolupament local es produeix en un context internacional que ha sofert canvis molt profunds, la qual cosa suposa una recomposició de forces que, en el mateix procés d'internacionalització de l'economia, la política i la cultura actuals, condueix a una major i progressiva concentració del poder; és a dir, uns quants globalitzen i els altres són globalitzats. És en aquest context on s'expressen els límits del desenvolupament local que, en aquest sentit, presenta una cara fosca: la despreocupació pels problemes globals. En treballar en els programes de desenvolupament local es corre el risc de quedar atrapats en una perspectiva d'acció a escala micro; si només s'actua, s'analitza i es pensa localment, tot prescindint de plantejaments més generals, es perd tota perspectiva i consciència de la necessitat de canvis globals. "Actuar localment, pensar globalment", és la fórmula que suggereix una manera d'actuar que no perdi de vista la perspectiva global.

- Reformulació de les relacions dels programes de desenvolupament amb l'acció governamental.

La definició de les Nacions Unides feia referència a "integrar o sumar els esforços de la població amb els del govern". Avui, l'acció comunitària es desenvolupa també, i de manera significativa, a través d'organitzacions no governamentals que actuen en l'àmbit de la societat civil. És a dir, el desenvolupament de la comunitat, en tant que programa, no és una tasca que se suma a la del govern. Tot i que és cert que hi ha pro-

grames imposats per l'Administració pública, n'hi ha molts altres que es duen a terme en l'àmbit de la societat civil i no són concertats amb el sector públic sinó que més aviat, en ocasions, es tracta d'activitats que es duen a terme "malgrat el Govern" o "en contra de les propostes del Govern". Es dona el cas, també, que s'articulen les accions de la societat civil amb les responsabilitats de l'Estat o, al contrari, que el sector públic promou accions que concerta amb associacions i grups que actuen en l'àmbit de la societat civil. En definitiva, els programes d'acció comunitària han guanyat progressivament espai en l'àmbit de la societat civil, amb la finalitat de transformar des de baix la mateixa societat política i de desenvolupar nous models de vida.

Possibilitats actuals de treball comunitari i immigració a Catalunya

Si partim de la idea que el treball de desenvolupament comunitari es considera avui dia una forma de sensibilitzar i motivar les persones per tal que participin en la solució dels seus problemes (si més no dels que són abastables) i de "retornar" parcel·les de la gestió pública a l'àmbit de la societat civil, les possibilitats del treball comunitari en l'àmbit de la immigració han de sorgir de l'aplicació del principi metodològic/pedagògic de la proximitat vital. Per a això, cal recordar tres idees importants:

- La participació de les persones és un aspecte substancial del desenvolupament de la comunitat.
- La concepció actual vincula el desenvolupament de la comunitat al desenvolupament local i no al desenvolupament nacional.

Els programes d'acció comunitària han guanyat espai en la societat civil, amb la finalitat de transformar des de baix la societat política i de desenvolupar nous models de vida.

Les possibilitats del treball comunitari en l'àmbit de la immigració han de sorgir de l'aplicació del principi metodològic/pedagògic de la proximitat vital.

- Els programes i les activitats pròpies del desenvolupament de la comunitat han d'integrar-se a l'acció municipal tant com sigui possible.

Així, sembla clar que la comunitat i la dinamització de la participació ciutadana són dos conceptes inseparables. És necessari, però, fer una precisió sobre què significa, a la pràctica, la participació ciutadana. Quan parlem d'aquest tipus de participació, el concepte té implicacions d'abast diferent.

Cal distingir entre participació espontània i la participació organitzada. És important també no confondre mobilitzacions amb moviments.

- La participació espontània: de caràcter conjuntural i puntual; acostuma a ser una reacció popular que sorgeix i desapareix com a resposta a un problema o una situació particular.

- La participació organitzada: té major continuïtat i objectius a mitjà i llarg termini; aquesta participació ciutadana té un propòsit de transformació social.

És important també no confondre mobilitzacions amb moviments. Les mobilitzacions són símptomes més conjunturals; poden ser de tipus molt diferent i només algunes es converteixen en moviments populars. Les mobilitzacions són per sí mateixes una forma de posar la gent en "un estat de preocupació" per determinats problemes. En alguns casos, pot donar-se un pas més: entrar en un estat de deliberació, començar a reflexionar sobre els propis problemes i la manera de trobar-hi solució. Amb això ens situem ja en el punt de partida per a la mobilització dels recursos humans, idea central de la teoria i la pràctica del desenvolupament comunitari.

Si parlem de participació ciutadana relacionada amb l'acció municipal i el desenvolupament de la comunitat, no podem eludir el tema de la política: aques-

ta incideix en el grau i la forma en què s'estimula o es descoratja la participació. Aquest aspecte és el que en molts casos limita l'acció comunitària de la població immigrada.

Tant a l'Amèrica Llatina com a Catalunya, les experiències de treball comunitari coincideixen en la recerca dels següents aspectes:

- Recerca de nous models de ciutadania i de relació intrasocial, on es posa èmfasi en la revalorització dels drets humans i civils.
- Valorització de la diversitat i del pluralisme, recerca del reconeixement i l'acceptació de l'altre, davant el risc d'accions socials excloents.

Potser aquests dos aspectes serviran com a punt de partida per emmarcar el propòsit de l'aplicació del treball comunitari a l'àmbit de la immigració; ara bé, no m'és possible donar resposta a la manera concreta de fer-ho, només constatar el buit actual pel que fa al reconeixement de l'altre, l'estranger, com a ciutadà, i destacar que l'anàlisi i la projecció de l'acció comunitària constitueix un compromís i un programa a llarg termini.

Treball comunitari a la Catalunya postfranquista Alfons Formariz

Em plantejo el treball comunitari i el mateix concepte de comunitat des d'una llarga dedicació professional diferent a la que caracteritza el discurs comunitari, amb els avantatges i els inconvenients que pot significar aquest fet.

Fa molts anys que treballa en la formació de persones adultes i, entre altres aspectes, em preocupa la re-

Tant a l'Amèrica Llatina com a Catalunya, les experiències de treball comunitari coincideixen en la recerca de nous models de ciutadania i de relació intrasocial i en la valorització de la diversitat i del pluralisme.

lació evident d'aquestes mancances amb l'exclusió social i el risc d'exclusió. La manca de formació laboral, acadèmica o genèrica no és causa directa d'exclusió però acostuma a ser-ne un acompanyant fidel, almenys en un tant per cent molt significatiu dels casos. Per això, la formació en els seus aspectes bàsics o genèrics –competències laborals, acadèmiques, cíviques o culturals bàsiques– ha de ser un dels serveis a l'abast de qualsevol ciutadà. Però quan s'analitza qui ha de dur a terme, en un territori determinat, tant aquesta formació com les més específiques, et trobes tota mena d'institucions i entitats. D'aquí que ja fa anys una sèrie d'educadors i educadores vam veure la necessitat d'establir xarxes locals i plans integrals de formació. Llavors ens vam haver d'acostar al concepte de comunitat i a la pràctica del treball comunitari, en el cas que no provinuéssim prèviament del treball comunitari no professionalitzat. Si a més es defensa que una de les finalitats de la formació de persones adultes ha de ser potenciar una consciència ciutadana crítica i participativa, es fa més necessari l'anàlisi conjunt de la comunitat i de les metodologies d'intervenció.

De Tönnies (1979) vam aprendre que hi havia molts tipus de comunitat, però ens vam centrar més en la *comunitat de veïnatge*, ja que allí s'establien les relacions formatives que nosaltres treballàvem, tot i que en molts casos vam treballar també amb la *comunitat de parentiu* que representa el poble gitano. En els centres de formació i en el treball comunitari vam constatar la importància de la *participació* en la resolució dels problemes col·lectius que es presenten, de forma que el treball *en* la comunitat, *per a* la comunitat i *amb* la comunitat hauria de tenir per objectiu el treball *de* la comunitat: quan és la pròpia comunitat la que s'organitza, la que decideix els objectius i com treballar-los. D'aquí la impor-

tància d'analitzar les característiques de les lluites veïnals, ja que són mobilitzacions *en* el territori i *de* la comunitat, sense gaires suports específics de treball comunitari professionalitzat en el punt inicial de la nostra història⁵ per les circumstàncies socials i polítiques de l'època.

Per això començo aquest treball recopilant breument la història del moviment urbà a Catalunya, per extreure les constants d'aquest moviment *de* la comunitat, que va tenir un moment àlgid en l'època de la transició política, però que ha continuat fins als nostres dies⁶. Ens interessen aquestes constants de cara a la seva possible transpolació al moment present. El moviment urbà es donava fonamentalment –no exclusivament– en barris perifèrics de les ciutats on convivien dues cultures, la catalana i la “castellana”⁷. La hipòtesi de treball és que la confrontació entre aquestes dues cultures va ser soterrada per les circumstàncies polítiques i que quan podia manifestar-se s'ha trobat que la presència de la immigració⁸ i les tensions local-global l'han fet passar a un segon terme. En el segon apartat faig un petit apunt sobre el poble gitano, la minoria cultural amb la qual convivim fa centenars d'anys. Després de veure com alguns experts del treball comunitari de casa nostra el defineixen i l'emmarquen, em centro en la importància de la participació, per acabar amb algunes notes sobre el treball intercultural en la comunitat, en una situació social en què el multiculturalisme cada dia és més palès i marca el futur.

El moviment urbà

Quan escric aquestes línies fa més de vint-i-cinc anys de la mort del dictador. Les dictadures –no solament hi ha dictadures polítiques, hi ha dictadures econòmi-

A continuació recopilem breument la història del moviment urbà a Catalunya, per extreure les constants d'aquest moviment *de* la comunitat, que va tenir un moment àlgid en l'època de la transició política, però que ha continuat fins als nostres dies.

Les dictadures consideren la societat com el camp d'operacions especulatives, en el qual, eliminats o neutralitzats els que podrien oposar-s'hi, només s'espera de la població l'assentiment, l'adulació o el silenci.

ques i financeres ben presents— organitzen la societat de forma jeràrquica: uns pocs tenen el poder de decisió i a mesura que es baixa en la piràmide social el poder de decisió va diluint-se, fins quedar eliminat en la base. Consideren la societat simplement com el camp d'operacions especulatives, en el qual, eliminats físicament o neutralitzats els que podrien oposar-s'hi, només s'espera de la població l'assentiment, l'adulació o el silenci. El teixit social desapareix de la superfície i es refugia en la clandestinitat i és des de la clandestinitat des d'on comença a recompondre's, demostrant que fins en els pitjors moments sempre és possible la resistència, la rebel·lia i l'organització del futur inèdit.

Josep M. Huertas i Marc Andreu (1996) situen a finals dels anys 60 una "sensació generalitzada de deteriorament greu de la vida a la ciutat". Tot i que ells es refereixen a Barcelona, aquesta sensació d'insatisfacció podria estendre's a totes les grans ciutats catalanes.

Durant els anys seixanta comença a recomposar-se el teixit social que s'havia refugiat en la clandestinitat.

"Va ser aquest ferment d'insatisfacció el que va crear les condicions adequades perquè arrelés el moviment urbà. La inveterada afecció del català a associar-se va afegir la peculiaritat pròpia, o sia l'extensió de l'associacionisme fins i tot a barris poc propicis, en un imparable estil taca d'oli. El contagi va ser generalitzat i va començar una història que va tenir una gènesi (els darrers 60), una dècada d'esplendor (la dels anys 70), una altra de desorientació (la dels 80) i una altra on s'obrirà una recuperació moderada (l'actual dels anys 90)." (1996: 11)

El model de restabliment o renovació del moviment obrer que havia iniciat Comissions Obreres el 1962 des de la clandestinitat, va fer pensar a alguns líders que com a model podia traspassar-se al moviment popular. Així neixen les comissions de barri clandestines que donarien pas progressivament i no sense contradiccions a

les associacions de veïns legals a partir de la restrictiva Llei d'associacions de 1964. Les condicions de vida pública cada cop més feixugues, l'especulació urbanística, la manca de serveis o la deficiència dels existents feia cada cop més patent la necessitat d'una resistència activa, d'una rebel·lió necessària per subsistir amb una qualitat de vida mínima o suficient. Alguns autors situen la lluita contra la contaminació a Erandio (Bilbao) el 1969 com l'inici del moviment popular que, com diuen Josep M. Huertas i Marc Andreu, es va estendre com una taca d'oli a moltes de les ciutats catalanes.

Jaume Fabre i el mateix Josep M. Huertas (2000: 307-315) assenyalen una sèrie de característiques del moviment urbà d'aquests darrers trenta anys, o almenys de la primera dècada i escaig:

a) l'objectiu fonamental ha estat l'oposició als grans o petits projectes urbanístics que no tenien en compte els veïns afectats i la demanda d'equipaments o la millora dels que hi havia;

b) l'originalitat dels mètodes de conscienciació i lluita: a més de les manifestacions i els talls de trànsit, exposicions, cacera popular de rates, festes reivindicatives, eslògans memorístics i suggerents, classes al carrer, segrestar autobusos, partits de futbol amb el lema reivindicatiu a les samarretes dels jugadors, ocupació de plens municipals, etc.;

c) la direcció del moviment ha portat sovint una tensió, per una banda, entre els sectors més polititzats organitzats en partits polítics i comissions clandestines en una primera època i en partits polítics legals més endavant i, per l'altra, l'organització popular i els seus líders reticents amb "la política" (terme que s'utilitza amb intencionalitat diversa –"aquí no hem vingut a parlar de política");

Algunes de les característiques del moviment urbà foren: l'originalitat dels mètodes de conscienciació i lluita; la proliferació de la premsa de barri; la tensió entre els sectors més polititzats i l'organització popular reticent amb la política.

d) la proliferació de la premsa de barri com a forma de difondre temes i mitjà de comunicació entre els veïns;

e) la recuperació del carrer com a lloc de festa, i

f) la integració durant tota l'etapa de la transició de forces ciutadanes molt diverses –periodistes, col·legis professionals, grups i institucions cristianes, partits polítics i ciutadans sense classificar– en un objectiu matisadament comú, la millora de la qualitat de vida, tant des d'un punt de vista social com polític.

El moviment urbà, especialment a la primera època, suma un patrimoni positiu difícilment discutible.

A la llum dels anys que han passat es pot dir que el moviment urbà, especialment a la primera època, suma un patrimoni positiu difícilment discutible. Ni molt menys tot són èxits, hi ha força fracassos, moltes decepcions. Tanmateix, interessa per a aquest treball fer un recordatori ràpid de les seves línies d'actuació principals. Sovint frena l'urpa especulativa i reivindica i exigeix a l'Administració solucions a les necessitats urbanístiques, escolars, culturals o sanitàries. Poques vegades reemplaça les institucions públiques organitzant un servei o un equipament substitutori, si no és com a mètode de lluita. Sense treball comunitari professionalitzat, fonamenta la seva capacitat de mobilització en el treball voluntari dels sectors més conscients de la població. Pretén acréixer la consciència de tots els veïns i veïnes –“Vecinos a la calle el problema es de todos”, “Vecino baja, tu piso se te raja”–, i crea una consciència de barri que moltes vegades no existia, sobretot als barris de nova creació. És solidari, acull i estén reivindicacions específiques que demanen un equipament concret, fent a vegades un pas més molt important: no solament cal l'equipament, sinó el disseny popular del contingut que ha de tenir i, per això, organitza debats sobre un ensenyament, una

salut o un urbanisme de qualitat i per a tothom. Descobreix les limitacions de la reivindicació urbana si no hi ha un canvi polític i encapçala reivindicacions com la de “Llibertat, amnistia, estatut d’autonomia” l’any 1976 o, més endavant, “Volem ajuntaments democràtics”. Sovint s’enfronta a l’organització popular d’escamots de vigilància contra la delinqüència, que en els darrers anys podria haver lliscat fàcilment cap a postures xenòfobes, encara que no sempre amb absoluta claredat d’objectius.

En la dècada dels 80, la nova situació política i l’entrada de destacats representants veïnals als ajuntaments democràtics deixa sense objectius clars el moviment⁹, però sempre apareixen espurnes aquí i allà de les característiques assenyalades fins al moment actual: lluita per un urbanisme més d’acord als interessos del barri o contra la degradació dels barris, demanda d’equipaments, suport de forma esporàdica a reivindicacions més genèriques –antimilitaristes, ecologistes, feministes, okupes, denúncia del quart món present entre nosaltres o suport al moviment antiglobalització–, resistència a l’especulació urbanística, aluminosi, etc. Amb els ajuntaments democràtics, la presència del treball social organitzat als barris i als pobles no solament s’incrementa de forma molt notable, sinó que s’inicia una nova etapa en la qual la discussió i les directrius sobre l’orientació assistencialista, tecnicista o participativocomunitària tindran fases de flux i reflux intermitents.

En aquest breu resum en què he volgut vertebrar sota l’eix del moviment veïnal tantes lluites per escoles, escoles d’adults, ateneus, centres culturals, ambulatoris, salut ambiental, zones verdes o urbanisme en general, resten per plantejar les dues qüestions centrals que conformen el nucli del treball: primera,

En la dècada dels 80, la nova situació política i l’entrada de destacats representants veïnals als ajuntaments democràtics deixa sense objectius clars el moviment.

Amb els ajuntaments democràtics, la presència del treball social organitzat als barris i als pobles s’incrementa de forma notable.

Podem situar el moviment veïnal sota l'epígraf de *treball comunitari*? Quina ha estat la relació entre les diferents cultures presents en els barris?

podem situar aquest moviment discontinu i heterogeni sota l'epígraf de *treball comunitari*?, i segona, quina ha estat durant tot aquest temps la relació entre les diferents cultures presents en els barris, en els pobles o les ciutats de Catalunya? Comencem per la segona, ja que deixaré que la primera encapçalï el tercer apartat.

Però retinguem per a l'anàlisi posterior els eixos que han anat sorgint en el moviment veïnal al llarg d'aquesta breu història:

- a) partir de les necessitats,
- b) metodologies participatives i creatives,
- c) treballar les tensions entre els nuclis més conscients que poden tenir objectius diferents,
- d) tenir en compte la difusió de les problemàtiques,
- e) atraure sectors professionals que aporten nous elements als debats i poden fer de cambra de ressonància de la situació, i
- f) crear o potenciar la festa com a marc de trobada important.

Un aspecte controvertit o clarament negatiu des de la perspectiva d'una ciutadania que assumeix plenament i de forma activa la seva responsabilitat és el següent: en la reivindicació de recursos o serveis, la lluita se centra en primer lloc en l'obtenció del servei. És lògic. En menys casos, es planteja també de forma prèvia o simultània com es vol el servei, quines condicions de funcionament i organització calen perquè sigui realment públic. Però gairebé mai, un cop aconseguit el recurs, no s'estableixen les formes i els procediments de seguiment posterior per part de la població organitzada. Gairebé sempre es deixa el desenvolupament posterior en mans dels professionals que, sovint, quan ha

desaparegut l'impuls inicial, segueixen la trajectòria del menor esforç. La força creativa de la participació s'atura normalment a les portes del recurs o servei acabat d'inaugurar. La força reivindicativa s'atura al llindar de l'escola, l'ambulatori, el centre cívic, el casal cultural o l'escola d'adults, ... i no hi entra.

Les cultures presents a Catalunya
i les seves relacions: 1960-1990

Durant tot el període de la dictadura, amb un pic a la dècada dels 60 i una mica abans, hi ha dos fluxos migratoris importants a Catalunya, el que va del món rural a la ciutat i el que prové de la resta de l'Estat. El primer no sembla haver provocat tensions públiques especials, ja que compartia la llengua del país i el nucli central de les tradicions i els costums catalans, per la qual cosa, el conflicte, en cas d'existir, es va refugiar en l'àmbit intern de les persones i les famílies. El segon, el que provenia de la resta de l'Estat havia de provocar tensions per la seva pròpia naturalesa. Però el conflicte social, econòmic i cultural¹⁰ va viure soterrat a l'època de la dictadura, ja que no existia el marc polític que permetés afrontar-lo, i quan hauria pogut manifestar-se públicament en tots aquells aspectes de relacions culturals no ben resoltes, s'ha trobat que el conflicte principal ja no passava per l'eix catalans-castellans, sinó *a)* per l'eix immigrants-"autòctons" i *b)* per la confrontació cultura local-cultura global.

No obstant això, hi ha hagut tensions al llarg d'aquests anys. Recordem a tall d'exemple l'oposició que va tenir a Catalunya el bisbe Marcelo González l'any 1966 resumida en l'eslògan "Volem bisbes catalans" i contestada amb pintades "Como somos mayoría lo queremos de Almería". Recordem que el mot *xarnego*,

La força reivindicativa s'atura al llindar de l'escola, l'ambulatori, el centre cívic, el casal cultural o l'escola d'adults, ... i no hi entra.

Durant tot el període de la dictadura hi ha dos fluxos migratoris importants a Catalunya, el que va del món rural a la ciutat i el que prové de la resta de l'Estat.

avui pràcticament desaparegut de *l'insultari* popular, ha tingut una vigència important en les dècades dels 60, 70 i 80. Recordem la travessia del desert que ha hagut de fer el cant flamenc per ser reconegut com a art –que agrada o desagrada com qualsevol altre art– abans de poder abandonar les seves atribucions de ranci espanyolisme andalús. Recordem a tall simbòlic, d'imaginari popular, que molts sectors han interpretat la rivalitat Barça-Espanyol com una rivalitat entre procedències culturals, més enllà de la rivalitat entre dos clubs de futbol de la mateixa ciutat. Recordem el contenciós de les cases regionals per sortir de l'àrea de Benestar Social de la Generalitat i entrar en la de Cultura. Recordem finalment en aquesta breu exemplificació com la Feria de Abril, les Hermandades Rocieras o la concentració de sevillanes han estat acceptades pels guardians del catalanisme amb la mateixa resignació amb què s'agafa un nen en braços quan arriben les eleccions.

Quan parlem de l'emigració castellana com un tot estem simplificant la realitat, perquè almenys podem parlar de dues immigracions.

Tanmateix, quan parlem de l'emigració castellana com un tot estem simplificant la realitat. Acostuma a passar sempre que volem encasellar-la en categories per fer-la més comprensible, sense tenir en compte la diversitat present en el tot considerat homogeni, les interrelacions permanents de les situacions, la complexitat com a mètode d'anàlisi i l'acceptació d'una "certa imprecisió i una imprecisió certa" (Morin, 2000: 60) en els esquemes explicatius. La simplificació abusiva és una constant en el tema de la immigració. També ho és en el de la immigració castellana a Catalunya. Perquè almenys podem parlar de dues immigracions. La primera és la dels que van venir a treballar a les fàbriques, a la construcció o als serveis, per als quals el català era una llengua de prestigi i Catalunya un cert El Dorado. Aquest nucli de la immigració castellana, quantitativa-

ment el més important, no va posar cap dificultat a que els seus fills aprenguessin el català a l'escola quan es va restaurar la Generalitat a començaments dels 80; al contrari, un sector significatiu ho va assumir com a factor positiu i favorable; al llarg dels anys, va tenir en les lluites obreres o urbanes una ocasió d'integrar-se amb els autòctons del moment amb objectius reivindicatius que superaven les diferències d'origen i afavorien la cooperació necessària; i, en funció de la seva tenacitat i de l'atzar han pogut ascendir en l'escala social i han passat a formar part dels "catalans de sempre" o s'han quedat a la perifèria urbana i anímica del país, patint els desajustos de la nova immigració o, en la major part dels casos, atribuïnt a la nova immigració els desajustos i les condicions injustes de vida que ja existien prèviament a la seva arribada.

Així com el sector de la immigració castellana descrit va venir a buscar-se la vida amb un projecte migratori força estable, un altre sector va venir a guanyar-se la vida com a *dret individual prèviament adquirit* a l'Estat comú (nuclis més o menys nombrosos del funcionariat de l'Estat, forces de seguretat o de l'exèrcit, directius i tècnics empresarials desplaçats, etc.). No obstant això, tots dos sectors compartien una admiració per la trajectòria catalana de progrés, encara que des d'òptiques distintes. La transferència de competències autonòmiques va suposar per al segon grup un replantejament del seu projecte migratori. Un nucli reduït, per la seva banda, ha anat manifestant públicament i de forma intermitent la seva resistència als processos polítics de catalanització social, amb força presència mediàtica. Que sigui un nucli reduït no significa que donades certes circumstàncies no pogués representar sectors més amplis de la immigració castellana.

Així com un sector de la immigració castellana va venir a buscar-se la vida amb un projecte migratori força estable, un altre sector va venir a guanyar-se la vida com a *dret individual prèviament adquirit* a l'Estat comú.

Ni estem situats en la societat cohesionada que es publicita en el moment d'encarar la immigració recent, ni salten espurnes permanents en la convivència.

Ni estem situats en la societat cohesionada que es publicita en el moment d'encarar la immigració recent, ni salten espurnes permanents en la convivència. Hi ha una certa atonia provocada per la nova situació –nova immigració i procés globalitzador– que, segons com es desenvolupin les dinàmiques socials, econòmiques, culturals i de reconeixement dels drets fonamentals per a tota la població resident, pot continuar integrant l'antiga immigració de forma dinàmica o pot fer-la retrocedir a plataformes de confrontació.

Manuel Castells i Imma Tubella (2002), en un estudi actual realitzat per a l'IN3 de la Universitat Oberta de Catalunya, caracteritzen l'estructura i les pràctiques socials del conjunt de la població de Catalunya en relació amb l'ús d'internet. Alguns elements de les conclusions de l'estudi poden servir com a punt final d'aquest esbós sobre les relacions culturals presents entre nosaltres abans del nou flux migratori. Ajuden també a no acceptar simplificacions fàcils i a veure cada persona en dinàmiques de transformació que l'orienten de forma diferent en funció de la situació socioeconòmica en què es troba, de les relacions socials que freqüenta, de la cultura que l'orienta i de la seva personalitat que les organitza:

“Catalunya, a l'albada de la societat xarxa i l'economia del coneixement, és una societat en transició, marcada per un contrast extraordinari entre el seu passat recent i el futur que comença.” (pàg. 415)

“Catalunya apareix així com un territori socialment significatiu en la seva pràctica de relació social i afirma la primacia del que és local sobre el que és global [...]. La identitat definida en termes tradicionals, és a dir, llengua, cultura, història comuna, territori, encara que no és rebutjada, perquè com hem vist, malgrat tot, hi ha més identificació amb Catalunya que amb Espanya, no representa un procés d'identificació fort.” (pàg. 419)

L'estudi mostra una forta diferència entre el sentiment de pertinença i identitat de la joventut i de la gent gran:

“Aquesta diguem-ne normalització del que podria representar viure en català, o l'absència del sentiment de resistència el tornem a veure en el grup jove amb relació al seu sentiment de pertinença que és tant català com espanyol [...]. La pràctica d'identitat catalana la trobem, doncs, entre sectors de població gran. La majoria nascuda a Catalunya, però ni tots els nascuts a Catalunya la tenen (33,7%) ni tots els que la tenen han nascut a Catalunya [...]. La pràctica d'identitat catalana predomina entre la gent amb una categoria professional mitjana o alta i disminueix entre els qui tenen una categoria professional baixa i, per tant, es dona més entre els grups d'ingressos alts i molt alts. És a dir, entre la classe mitjana alta, de Barcelona o de l'àmbit rural.” (pàg. 420)

Al llarg dels anys de contacte per a molts individus i sectors, la relació o la confrontació cultural entre castellans i catalans (tenyida profundament –cal insistir– per les desigualtats socioeconòmiques, de forma que sovint aquestes emmarquen les primeres), ha estat superada perquè s'ha arribat o a una integració activa que respecta les diferències, o a una integració que tendeix al mestissatge, o que suposa una assimilació cultural a la pràctica. Però fins i tot per a aquells sectors en conflicte cultural la vella contraposició ha passat a segon terme, cal repetir-ho, perquè la immigració estrangera ha trastocat la situació antiga i el procés de globalització ha distorsionat tots els nivells d'anàlisi.

La globalització ha comportat la creació de noves rutes migratòries. Abans i ara s'emigra amb l'esperança de viure millor. Però així com l'emigració castellana venia a Catalunya amb la condició de ciutadans de ple dret, amb un cert coneixement dels aspectes diferen-

La relació o la confrontació cultural entre castellans i catalans ha estat superada perquè s'ha arribat o a una integració activa que respecta les diferències, o a una integració que tendeix al mestissatge, o que suposa una assimilació cultural a la pràctica.

La immigració que cavalca amb la globalització entén de forma diferent les relacions local-global i això té repercussions a Catalunya: per exemple, l'encara minoritària resistència simptomàtica d'aprendre a l'escola en català.

Dependrà de l'acolliment que l'entorn cultural faci, de la comoditat amb què es visqui la nova situació, de l'estabilitat sociolaboral que s'obtingui i del reconeixement del dret a la ciutadania amb que la particularitat serà viscuda com un guany desitjable o un entrebanc que cal remoure o esquivar.

cials i amb un cert desig d'integrar-s'hi en la mesura que suposava un país de prestigi, el xinès, la nigeriana, el paquistanès, el magribí o la birmana venen a Europa..., com a molt a Espanya, i desconeixen l'existència de Catalunya i les seves peculiaritats. Mai no arriben amb la plenitud de drets civils reconeguts: són estrangers i estrangeres, en el millor dels casos amb permís de residència. Provenen de països amb diverses llengües locals que com a tals tenen un reconeixement públic força reduït. Busquen la llengua més universal que els faciliti alhora la comunicació quotidiana i el desplaçament probable, si les coses no venen ben encarades. La immigració que cavalca amb la globalització entén de forma diferent les relacions local-global i això està tenint repercussions a Catalunya: per exemple, l'encara minoritària resistència simptomàtica d'aprendre a l'escola en català.

Savador Cardús, referint-se al projecte del Fòrum de les Cultures Barcelona 2004, comenta: "Les coses són així: el cosmopolitisme només té interès si serveix per projectar al món el que és local, per universalitzar el que és particular" (*La Vanguardia*, 11/12/2002). El problema de les migracions actuals és que moltes d'elles fan el viatge al revés, del cosmopolitisme a la particularitat. Dependrà de l'acolliment que l'entorn cultural –"particular"– faci, de la comoditat amb què es visqui la nova situació, de l'estabilitat sociolaboral que s'obtingui i del reconeixement del dret a la ciutadania amb igualtat de condicions, que la particularitat serà viscuda com un guany desitjable o un entrebanc que cal remoure o esquivar.

Falten, en aquesta limitada descripció del marc on s'ha desenvolupat el treball comunitari i la interculturalitat, unes breus pinzellades sobre el poble gitano, la minoria ètnica i cultural que durant segles ha mantin-

gut la seva idiosincràsia diferenciada a Catalunya i a l'Estat espanyol. El canvi d'estructures productives en el camp que va forçar el flux migratori a la ciutat va destruir el treball rural tradicional –com les feines al voltant de les cavalleries (substituïdes per tractors)–, i obligà també els gitanos a desplaçar-se a les ciutats. Arribats a les ciutats, molt d'ells es van enquibir en barris de barraques i, pel seu caràcter marginal, es va iniciar molt aviat un treball social, en un principi fonamentalment assistencial des de l'Església i les seves treballadores i treballadors socials que amb l'arribada de la democràcia fou en gran part assumit pels municipis.

Hi ha treball assistencial, però també hi ha treball comunitari amb què es pretén que els gitanos gestio- nin la seva pròpia emergència. No sempre es va tenir èxit. Podrien aplicar-se a molts casos les reflexions que Fernández Enguita (1995) fa al voltant de la política d'educació compensatòria amb població gitana:

“Más de lo mismo [...]. Quiero señalar que el elemento fundamental es otro: el permanente papel de convidado de piedra que se le asigna al pueblo gitano [...]. La oferta de la escuela consiste en la promesa de permitirles escapar de modo individual del sino asignado a su grupo [...]. Sin embargo, el gitano, que vive intensamente en, a través de y para el grupo familiar, busca una posición social o una trayectoria de movilidad, pero no individual, sino grupal, y eso la escuela no está en condiciones de ofrecérselo siquiera.”

El clixé estès representa la comunitat gitana com marginada tota ella, amb tots els greuges socials que s'atribueix a la marginació. Un cop més la realitat és molt més complexa i admet infinitat de matisos. Teresa San Román (1998), que coneix bé el tema, ens adverteix:

El clixé estès re- presenta la comu- nitat gitana com marginada tota ella, amb tots els greuges socials que s'atribueix a la marginació.

“Especialmente desde los últimos treinta años muchos gitanos han vivido un proceso integrador en el plano económico y, en especial, laboral y educativo, en su regulación jurídica, familiar y personal y en una incipiente articulación política [...] a través de la creación de asociaciones gitanas [...]. Hay gitanos plenamente ciudadanos, aquellos que no solamente tienen reconocido su estatuto de ciudadanos, sino que además lo pueden activar y disfrutan de él.”

I continua, mirant el futur immediat:

“Hay dos campos que son los dos soportes de una política gitana futura: el de una política social que quiebre las trabas que de racismo, la antipatía (muchas veces mutua) y la cicatería de las múltiples administraciones ponen a la creación de alternativas reales para todos los marginados y pobres, muchísimos de ellos, gitanos. El otro, el soporte de una vinculación netamente política que haga oír la voz de los gitanos en el contexto de las varias identidades que componen el Estado español.”

Segons Teresa San Román (1998), es tracta d'intentar resoldre, en aquest moment històric, un conflicte secular, el de la ciutadania de la població gitana i la seva diferència.

Resumint, segons Teresa San Román (1998), es tracta “d'intentar resoldre, en aquest moment històric, un conflicte secular, el de la seva ciutadania i la seva diferència”.

El treball comunitari

Com he dit al començament, no em considero un especialista en treball comunitari, almenys de forma directa¹¹. M'he dedicat professionalment a l'educació de persones adultes i a intentar repensar el seu rol social. Des d'aquest vessant molts de nosaltres hem constatat que en el territori hi ha moltes actuacions desordenades de formació per a la població adulta (formació cultural, formació tècnica, cívica, lúdica, ocupacional, en

l'empresa, general, bàsica, artística, esportiva) i hem intentat amb agents diferents i des de preocupacions diverses dissenyar plans territorials integrals de formació d'adults en els quals l'objectiu final fos que les persones adultes assumissin i prenguessin part en l'organització de la seva formació i que reclamessin i fessin el seguiment, participant-hi, de la gestió dels serveis públics indispensables, a través d'un procés d'implicació en el qual necessàriament han de ser presents les instàncies polítiques, tècniques i professionals, no solament del camp estrictament educatiu, sinó també sanitari, de participació ciutadana, etc.

En aquest procés ens hem trobat que els límits dels camps socials són difusos, fins i tot que no ajuda gaire la preocupació per definir-los massa, com no és convenient definir excessivament el perfil i les tasques estrictes de cada professional¹². Que delimitar vol dir posar límits i que finalment els límits i les fronteres sempre acaben atrapant els més febles i necessitats. I per aquesta banda ampla, des dels plans integrals de formació de persones adultes hem connectat amb el treball comunitari. Però què volem dir quan parlem de treball comunitari?

Busco a la biblioteca i trec una mica la pols d'una sèrie de llibres ja clàssics. Marco Marchioni (1987, pàg. 47) distingeix l'acció social *per a* la comunitat, *en* la comunitat i *amb* la comunitat i més endavant fa una revisió de la metodologia de treball centrada en el desenvolupament comunitari per afirmar que és més oportú i més just parlar en aquests moments de "planificació social i organització de la comunitat" que de desenvolupament comunitari. La diferenciació estaria en què "el desenvolupament comunitari s'aplicava i es posava en marxa en un context en el qual fonamentalment la intervenció pública brillava per la seva absència i els

projectes de desenvolupament comunitari” substituïen aquestes mancances, mentre que l’organització de la comunitat suposa “una xarxa de serveis i prestacions socials, existeixen programes d’intervenció, existeixen també pressupostos per a l’acció social” (Marchioni 1987, pàgs. 51-53).

L’any 1986 la Diputació de Barcelona publica el recull d’unes jornades centrades en els aspectes polítics i tècnics del treball comunitari. El seu origen es relaciona amb les mateixes arrels històriques amb què hem començat aquest escrit:

“Les primeres experiències de treball comunitari van aparèixer a Catalunya al voltant dels anys 70, a l’anomenat Cinturó Industrial de Barcelona [...], és a dir a zones amb fortes concentracions de població immigrant, amb greus situacions de marginació i amb falta de recursos de tot tipus.” (AADD, 1986)

Acaba el paràgraf en la mateixa línia de Marco Marchioni (1987): “Actualment cal partir de la planificació, analitzar la demanda des de la participació i definir què és la necessitat social” (pàg. 12), per, a continuació, esbossar el contingut de model de treball comunitari:

“El model de treball comunitari constitueix el conjunt d’intervencions que van encaminades a potenciar totes aquelles accions que possibiliten LA PARTICIPACIÓ, LA COMUNICACIÓ I LA SOLIDARITAT de la pròpia comunitat, en la recerca i la creació de recursos amb capacitat de transformar, normalitzar i millorar la qualitat de vida.” (pàg. 13)

La metodologia de la intervenció comunitària té com a objectius fonamentals la *prevenció* dels factors de risc individuals o col·lectius, proposar mesures per evitar-los, dur-les a terme i avaluar-les. Suposa una *tasca educativa* en la mateixa interrelació entre els polí-

tics, la comunitat i els tècnics. Promou la *participació* o implicació del ciutadà en les decisions que afecten el desenvolupament de la comunitat. Requereix la *interdisciplinarietat* o "lectura de la situació global des de les diferents disciplines", cercant estratègies complementàries per aconseguir un programa únic. Tot plegat des d'una perspectiva *global i integradora* (AADD 1986, pàgs. 13-15).

M'interrogo si a la pràctica haurà canviat gaire el concepte de treball comunitari a Catalunya al llarg d'aquests anys. Trobo una definició a la Memòria 2001 dels Serveis del Departament de Benestar Social de l'Ajuntament de Vic:

"El treball comunitari es pot definir, com una manera d'intervenció tècnica i professional, emmarcada en un programa polític municipal que tendeix a la solidaritat, la justícia social i la qualitat de vida. També és un instrument que ajuda a reorientar les demandes i afrontar els nivells de passivitat, aïllament i dependència respecte a l'Administració, facilitant la participació de la comunitat en la resolució dels seus propis problemes. Pel desenvolupament del treball comunitari és necessària l'articulació políticotècnica."

En el núm. 1 dels *Quaderns de Servei Social* (1991) Josep M. Rueda fa una anàlisi de les modalitats de treball en la comunitat, distingint el comportament seriat o similar dels individus en la comunitat, el comportament comunitari o poder col·lectiu i el comportament societari de les organitzacions formals presents a la comunitat. L'objecte del comportament comunitari segons aquest autor seria l'autogestió:

"El comportament comunitari és el comportament que d'una manera explícita estableix un conjunt d'individus, expressant els objectius que es proposen, deduint

La intervenció comunitària suposa una *tasca educativa*, promou la *participació* o implicació del ciutadà i requereix la *interdisciplinarietat*.

les conductes adients que individualment i grupalment portaran a terme i establint les formes de regulació i de control necessàries perquè aquest comportament col·lectiu no se'n vagi en orris [...]. El comportament comunitari és el comportament de la solidaritat, de la festa, de la reivindicació, de l'afirmació col·lectiva [...].” (Diputació de Barcelona 1998, pàg. 207 i seg.)

Hi ha una disjuntiva prèvia a qualsevol intervenció: tecnocràcia o participació.

Dos anys més tard, Josep M. Rueda escriu sobre la “disjuntiva prèvia a qualsevol intervenció: tecnocràcia o participació”, amb l'objectiu de renovar els serveis socials:

“La *tecnocràcia* cura ‘síntomas, ‘manifestaciones’, però ‘enferma socialmente, al vaciar de contenido y de fuerza la comunidad. La *participación* ‘cura’, pero exige perder poder del técnico para confiar en el usuario [el subratllat és nostre] [...]. Estamos por la tecnocràcia cuando somos meros gestores de bienes públicos [...]. Estamos por la tecnocràcia cuando en nuestra práctica lo que nos estorban son los usuarios, cuando nuestros recursos son buenos, interesantes, casi mágicos, pero nuestros clientes son analfabetos, incultos, incapaces de usarlos [...]. Estamos por la tecnocràcia cuando la burocràcia, los controles de gestión, los archivos, los indicadores, etc., ocupan tal volumen e importancia que olvidamos el *drama* humano [...]. Estamos por la tecnocràcia cuando nuestra principal fuente de preocupación son los recursos, los problemas de la profesión, etc. [...] Estamos por la participación cuando partimos de la persona.” (Rueda 1993, pàg. 71 i seg.)

És hora de resumir. El treball comunitari *tracta de fer planificació social i organitzar la comunitat. Tracta de potenciar la participació, la comunicació i la solidaritat*. Fins i tot en la definició de Vic que entraria en el marc tecnocràtic que denuncia Rueda, *es tracta de facilitar la intervenció de la comunitat en la resolució dels seus*

propis problemes. Es tracta finalment de partir de les persones, del seu drama humà, a costa d'anar perdent poder el tècnic. Ja que la participació, eix del treball comunitari, demana que disminueixi el tècnic, perquè hi guanyi la comunitat.

La gran dificultat de centrar la intervenció en les persones, en totes les persones, i en els grups organitzats és que partim del prejudici que la gent no vol participar. I com que estem convençuts que la gent no vol participar en la solució dels seus problemes reproduïm el cercle viciós de la profecia autocomplerta. No es revisen els supòsits previs que cal canviar, no es planteja una distribució efectiva del poder de decisió, no es reconsideren les metodologies o les tècniques excloents i no es programa la participació des del mateix inici de la intervenció social com a eix metodològic fonamental. És difícil entendre que la gent no vulgui participar en la solució dels seus problemes. No és difícil entendre que pràctiques tecnocràtiques i jeràrquiques d'intervenció mantingudes durant dècades, comissions, consells i parafernàlies d'apariència participativa i realitat autoritària hagin decantat formes de participació purament formals i des-animades.

La intervenció en la comunitat en una situació multicultural¹³

Les sensibilitats

Hi ha tota una sèrie de temes que pertanyen a l'esfera política i en els quals els agents socials directament no poden intervenir o només poden intervenir com a ciutadans a través de la pressió social. Però, al marge o imbricada amb aquesta pressió com a ciutadans individuals, l'acció comunitària requereix dels seus agents i

La participació, eix del treball comunitari, demana que disminueixi el poder del tècnic, perquè hi guanyi la comunitat.

En ocasions partim del prejudici que la gent no vol participar. I com que estem convençuts que la gent no vol participar en la solució dels seus problemes reproduïm el cercle viciós de la profecia autocomplerta.

En un context multicultural l'acció comunitària requereix dels agents i agències una sensibilitat aguda prèvia sobre el fet migratori.

Cal entendre la injustícia de les relacions Nord-Sud, ja que són una de les bases que expliquen els fluxos migratoris actuals.

Cal pensar la qüestió de la immigració políticament, però no des de la perspectiva dels estaments polítics.

agències una sensibilitat aguda prèvia sobre el fet migratori, que s'autoalimenta constantment, sense la qual serà difícil en la intervenció entendre el cúmul de pensaments, sentiments, projectes, goig i drama humà de les persones i els grups amb els quals s'ha de treballar.

a) Entendre la injustícia de les relacions Nord-Sud (el problema del deute extern, el proteccionisme dels productes del Primer Món, les exigències del Fons Monetari Internacional i el Banc Mundial vers els tercers països i els diferencials econòmics existents entre els països emissors i receptors d'immigració), ja que són una de les bases que expliquen els fluxos migratoris actuals. Cal tenir-ne un esquema mental prou argumentat i autoconvincent.

b) Tenir un coneixement suficient de la Llei d'estrangeria i les diferències entre una llei repressiva de la immigració com l'actual i una llei d'acollida de la immigració. Fer l'opció de pensar políticament aquests temes, però no com els estaments polítics, perquè, podem comprendre'ls, però si dialècticament ens posem en el seu lloc, qui equilibrarà el seu pensament conformat i abocat al "centre social" —en aquest tema desviat cap a la intransigència i la incomprensió—, amb les necessitats de les minories més febles, siguin autòctones o tot just immigrades? Com podríem establir un diàleg fructífer, si ens hem situat en el mateix punt de vista?

c) Indignar-nos activament pel que té d'irracional, absurd i contrari als fonaments del dret la Llei d'estrangeria en els aspectes que el propi poder que legisla és incapaç d'executar. Per exemple, no és pot mantenir un col·lectiu amb ordre d'expulsió, si la inexistència de convenis entre països impedeix el compliment de la llei. Si legalment no poden treballar ja que són subjectes d'expulsió, hauran de guanyar-se la vida en treballs

submergits i irregulars! Com es pot entendre que una llei fomenti la il·legalitat?

d) L'única repressió legal a què cal donar suport i que cal encoratjar és la dirigida contra les màfies que trafiquen amb persones i els seus encobridors i instigadors.

e) La igualtat de drets fonamentals de totes les persones immigrades o autòctones passa per facilitar el reconeixement de la ciutadania a les persones immigrades. No solament cal mantenir l'eslògan "Papeles para todos", que significa regularitzar la situació de totes les persones immigrades que viuen amb i entre nosaltres, sinó cal exigir igualtat de drets. Només des d'aquesta perspectiva no semblaran cíncics els discursos que parlen d'igualtat de drets i deures, per posar l'accent només en la igualtat de deures. Si no hi ha igualtat de drets, no hi pot haver igualtat de deures. I, de fet, a la pràctica, els deures tampoc no són iguals. La seva desigualtat en l'aspecte feixuc recau sobre les espatlles dels ciutadans no reconeguts com a tals.

f) Exigir actuacions urbanístiques i polítiques de sòl que evitin les situacions i els barris-gueto. És urgent una nova política del sòl i de construcció d'habitatges que tingui en compte les necessitats de tots els que tenen de forma temporal o permanent una situació econòmica poc solvent, siguin persones autòctones o immigrades.

g) Si augmenten les situacions de precarietat, hauran d'augmentar els recursos. En cas contrari, s'establirà un greuge comparatiu entre els antics receptors d'ajuts (beques, pisos de protecció oficial, etc.), desplaçats per les noves i més agudes situacions de necessitat.

h) Indignar-se activament davant les equiparacions insidioses entre immigració i delinqüència, i immigració i prostitució, ja que no ajuden a fer una anàlisi de la

La igualtat de drets fonamentals de totes les persones passa per facilitar el reconeixement de la ciutadania a les persones immigrades.

situació, tergiversen les dades amb finalitats electorals o demagògiques i no volen entrar ni en la comprensió de les causes ni en la delimitació de responsabilitats.

i) Ser bel·ligerant quan a la vida quotidiana es mantenen estereotips denigrants sobre la immigració com un tot. Els estereotips són posicions prèvies pre-judicials que determinen en gran part els sentiments i, per tant, dificulten el criteri. Tampoc no es tracta de mantenir el clixé contrari: tot el que prové de sectors exclosos o amb risc d'exclusió és bo i justificable per sí mateix. En aquest tema com en molts d'altres cal mantenir una "ingenuïtat intel·ligent". En el sentit etimològic o quasi-etimològic de la paraula ingenuïtat: de *genus*, "nascuts lliures", per pensar i actuar.

Cal revisar o, al contrari, refonamentar de forma permanent els nostres propis esquemes de comprensió de la realitat.

j) És a dir, cal revisar o, al contrari, refonamentar de forma permanent els nostres propis esquemes de comprensió de la realitat. Els nivells culturals, econòmics i identitaris que pressuposem del "col·lectiu immigrat". Cal aproximar-se a les cultures immigrades, a la seva història, a la seva realitat, a la realitats de cada un dels països, als seus propis estereotips i prejudicis, per tenir criteris i arguments més conscients i elaborats i, des d'aquest viatge interior, tornar a repensar la nostra cultura amb un angle de comprensió més ampli.

Regles d'or

a) Si d'una forma o altra tots som immigrants, de primera, segona o tercera generació, si les ciutats i els pobles estan formats per migracions successives, allò que es planteja per als que han arribat més darrerament gairebé sempre és vàlid per als immigrants anteriors, és a dir, per als autòctons¹⁴. Uns i altres en algun moment de la seva genealogia han vingut de fora. Ha estat la continuïtat en el lloc que ha deixat l'emprem-

ta diferenciadora: un sentiment d'identificació amb aquest lloc i amb les seves maneres de fer, sentir, pensar, parlar i projectar la vida. Allò que anomenem cultura.

b) Però la gran i principal diferència és el nivell socioeconòmic que s'ocupa en l'escala social. D'aquí que les intervencions des del prisma de la interculturalitat, tot i tenir en compte el fet cultural, hauran de recórrer també a les eines d'intervenció social per ajudar col·lectius exclosos, submergits o amb l'aigua al coll, a convertir-se en col·lectius emergents. Sovint s'ha de parlar, doncs, de treball social, més que –encara que també– de treball intercultural¹⁵. Carlos Giménez (2002) planteja la “necessitat de ponderar adequadament el pes del que és cultural: exagerar-lo ens condueix a explicacions falses, a generar més divisió encara, a una mediació culturalista en definitiva. No donar-li tot el seu pes al que és cultural, ens aboca a la insensibilitat, a la falta de reconeixement de les parts i en definitiva a practicar una mediació etnocentrista” (pàg. 631).

c) S'han de respectar les identitats, però no s'ha de pressuposar la identitat de l'altre i el seu projecte migratori, ni considerar-la estàtica: fins a quin punt senten i volen ser d'allà o d'aquí, més d'allà o més d'aquí. Ells i elles com els autòctons viuen la vida enmig de contradiccions, de rols assumits o rebutjats, resistències i adaptacions. La cultura d'origen no és la mateixa que la cultura viscuda en el lloc de destí. Hi ha multiplicitat d'elements involucrats¹⁶. Personalitat, situació i cultura s'interrelacionen de forma complexa, oberta i dinàmica. Cada individu és una versió genuïna del seu món cultural (Giménez 2002, pàg. 635)¹⁷.

d) L'objectiu final serà diluir la intervenció des de fora, quan es vagi aconseguint la participació dels individus i dels grups en la resolució dels seus propis pro-

Sovint s'ha de parlar, doncs, de treball social, més que –encara que també– de treball intercultural.

S'han de respectar les identitats, però no s'ha de pressuposar la identitat de l'altre i el seu projecte migratori, ni considerar-la estàtica.

bles des de dintre. O, millor, formulat al revés. L'objectiu és la participació¹⁸ i per aquesta raó s'anirà diluint o transformant la intervenció des de fora, en un procés per passar de l'exclusió i marginació social a la presa de decisions, de "fer servir" els recursos socials a "gestionar" els assumptes socials, de ser usuaris a protagonistes. La participació com a objectiu final, només pot aconseguir-se si hi ha participació des del principi de la intervenció en la fixació dels objectius intermedis, en la metodologia o en les activitats que cal realitzar. No és fàcil, però cal intentar-ho.

La participació quan hi ha dificultats per sobreviure no pot ser fàcil ni espontània.

No podem entendre el concepte *participació* de forma unívoca. Hi ha esquemes de participació diferents.

Cal potenciar la coordinació de les entitats, les associacions i els recursos públics i privats del territori per augmentar la qualitat de vida i la integració de *tota* la població.

e) S'ha d'entendre que no pot ser fàcil ni espontània la participació quan hi ha dificultats per sobreviure en el dia a dia, quan s'està en una terra assumida com a estranya i que de forma permanent et fa senyals que estàs en terra estranya. A més, un dels perills és entendre el concepte *participació* de forma unívoca, com si el desideratium de la participació passés necessàriament pels nostres esquemes racionalistes occidentals: reunions periòdiques, ordre del dia, etc. Hi ha esquemes de participació diferents.

f) La intervenció comunitària ha de tenir en compte la comunitat. Les seves organitzacions, les seves històries, les possibilitats i les dificultats, les seves interrelacions, les seves tensions, els aspectes forts i febles, les relacions amb l'Administració local: dependència, col·laboracions i reivindicacions, els lideratges presents, etc.

g) Els plans integrals, quan en el seu desenvolupament l'Administració local és discreta i no pretén controlar-los, i quan han estat assumits per part del moviment associatiu del territori són un lloc de planificació i organització que cal potenciar. Són una plataforma d'exigència i col·laboració dels grups organitzats de la zona. En general, cal potenciar la coordinació de les

entitats, les associacions i els recursos públics i privats del territori amb l'objectiu d'augmentar la qualitat de vida i la integració de *tota* la població.

h) La intervenció comunitària ha de preveure mitjans i situacions de discriminació positiva amb els col·lectius immigrants, ja que a la societat hi ha una discriminació negativa evident i en tots els nivells. La discriminació positiva no ha de suposar mai un greuge comparatiu per als col·lectius amb situacions amb dificultats socials, ja que aquests també han de ser objecte de discriminacions positives d'un altre tipus pel mateix principi: perquè pateixen discriminacions negatives per part de la resta de la societat.

La intervenció comunitària ha de preveure mitjans i situacions de discriminació positiva amb els col·lectius immigrants.

Apunts metodològics per a una intervenció en la comunitat

a) Hem vist que un dels problemes que hi ha a l'arrel de molts altres és la manca de regularització de la situació de les persones immigrades. Caldrà que en el poble o en el barri hi hagi un lloc especialitzat de suport i ajuda al procés de legalització i a solucionar situacions anòmales. O, almenys, un lloc d'informació sobre oficines de confiança que gestionen la documentació necessària.

b) El desconeixement de la llengua és una dificultat molt important per a les relacions socials. Conjuntament amb l'aprenentatge de la llengua, caldrà potenciar llocs de formació i d'informació cultural gratuïts sobre els serveis socials, sanitaris, educatius, d'accés a l'habitatge, de recerca de feina i suport a la inserció laboral. Caldrà estendre'ls, vetllant alhora per la qualitat de la seva formació, la gratuïtat i que tinguin una resposta adequada a totes les necessitats: nivells, horaris, etc. I, alhora, caldrà tenir establerts

Conjuntament amb l'aprenentatge de la llengua, caldrà potenciar llocs de formació i d'informació cultural gratuïts.

La immigració és una situació social nova que ateny tota la societat. Caldrà, que totes les associacions adoptin plantejaments interculturals.

suports o serveis de traducció per a aquells col·lectius estrangers que majoritàriament siguin presents al territori.

c) La immigració és una situació social nova que ateny tota la societat. Caldrà, per tant, que totes les associacions, tant si hi ha persones immigrades que en formen part com si no, tant si hi ha una presència important en el barri o sector com si no, adoptin plantejaments interculturals. Posem un exemple. Un grup de teatre o una coral, pot plantejar-se posar en escena obres populars no "occidentals" i pot demanar informació als propis veïns no "occidentals".

d) De la mateixa manera els serveis públics (ambulatoris, centres cívics, biblioteques, escoles, etc.) hauran de plantejar-se la situació multicultural no com a una situació excepcional o anòmala, sinó com a una situació normal i generalitzada, a la qual cal donar resposta, tant si hi ha un percentatge molt alt com molt baix de presència immigrada. La societat actual ja és multicultural i tots els serveis han de tenir i donar eines per entendre-la i poder actuar-hi.

e) Tenint en compte que la immigració actual està formada fonamentalment per joves i adults d'edat mitjana, les associacions que treballen amb aquests sectors de la població hauran de tenir el seu propi pla d'acollida, de difusió i adequació de les seves activitats entre aquests "nous" col·lectius. Hauran de tenir en compte la societat tal com és, multicultural.

f) Caldrà potenciar les ONG i associacions que reivindiquin per a les persones immigrades els drets i deures de qualsevol ciutadà. Tots els drets i tots els deures. Per tant, el dret a què no hi hagi detencions aleatòries pel color de la pell, a una regularització de les persones irregulars, a facilitar la residència als regulars i la ciutadania als residents.

g) Caldrà potenciar les associacions d'immigrants que defensin els interessos legítims d'aquests col·lectius a associar-se, a reunir-se o a reivindicar i que facin de pont cap a les associacions i organitzacions integrades per ciutadans de qualsevol procedència.

h) Caldrà potenciar la participació de totes les persones del territori. Ja hem dit que en el cas dels col·lectius immigrants sovint la subsistència i la inseguretat legal és un fre a aquesta participació. En qualsevol cas, la participació requereix una percepció prèvia de la rendibilitat d'associar-se i/o participar, una cultura participativa que s'adquireix fonamentalment participant, la qual cosa requereix alhora estructures organitzatives participatives, és a dir, que permetin la participació.

i) La formació per a la participació demana treballar 1) actituds i 2) coneixements, però alhora i paral·lelament situar els col·lectius 3) en situacions en què sigui possible participar, que et deixin participar. Només amb bones *actituds* participatives, sense coneixements i possibilitats de participar es pot crear desengany. Amb *coneixements* sobre la participació sense actituds positives, es crea una teoria estèril. Amb *estructures formals* de participació sense estructures vitals i dinàmiques ni actituds predisposades a participar i a què els altres participin es crea el buit i el desànim permanent. La formació per a la participació ha de partir del reconeixement i sistematització del medi pròxim i del context una mica més ampli, ha de continuar amb una recuperació crítica de l'experiència personal i col·lectiva, per arribar a crear postures personals crítiques davant la realitat (Galvín i Franco 1996, pàgs. 64-67 i 84).

j) Cal establir al món associatiu i als recursos públics serveis o estructures d'acollida permanents i per a totes les persones que s'apropen a l'entitat o al re-

Cal potenciar la participació de totes les persones del territori.

La formació per a la participació demana treballar actituds i coneixements, però alhora situar els col·lectius en situacions en què sigui possible participar.

Cal establir al món associatiu i als recursos públics serveis o estructures d'acollida permanents i per a totes les persones que s'apropen a l'entitat o al recurs.

Sense festa no hi ha societat. Caldrà anar introduint les festes dels col·lectius immigrants, en un primer pas per distingir-les i conèixer-les, per donar carta d'identitat als que les celebren.

curs. Els sectors amb més dificultats d'inserció són lògicament molt sensibles al primer moment i als primers moments, a que se'ls escolti i se'ls vulgui entendre; a l'acompanyament a un altre recurs sense "derivar-los" tal com es fa sovint, si en el que es troben no és l'adequat; a que es busquin solucions a les seves necessitats o se'ls orienti sobre les possibilitats reals d'obtenir-les.

k) Finalment, vull recuperar aquella característica del moviment urbà de què parlava al començament: la festa¹⁹. Sense festa no hi ha societat. Per tant, caldrà anar introduint les festes dels col·lectius immigrants, en un primer pas per distingir-les i conèixer-les, per donar carta d'identitat als que les celebren. Però caldrà fer un segon pas: que es vagin fusionant elements de totes les celebracions per arribar a festes pròpies de tots. Igual que avui en les nostres festes cristianitzades, reconeixem orígens anteriors.

*Tot individu és, en cert sentit, com tots els altres,
com alguns altres,
com cap altre.*

(Kluckhohn i Murray 1948)

*Tot conflicte humà és, en cert sentit,
com tots els altres, com alguns altres, i com cap altre.
Els conflictes són
universalment similars, culturalment distintius i individualment únics
—simultàniament, invariablement i fascinantment!—.*

(Augsburger 1992)²⁰

4. Estratègies per a l'acció

Alguns apunts per començar a treballar

El treball comunitari, com a forma d'intervenció social per a les organitzacions comunitàries, ha estat i és una eina de treball per a diverses disciplines de la ciència social; per aquest motiu no serà fàcil abordar les estratègies limitant-se a una única posició o perspectiva. L'evolució dels conceptes al llarg del temps ens porta a donar major importància a la disciplina del treball social, que ha sistematitzat una teoria que d'alguna manera suma les estratègies usades en la sociologia, l'economia o la psicologia per definir les pautes de la intervenció comunitària.

Les evolucions semàntiques i la interdisciplinarietat que requereix el treball comunitari autoritza a fer una analogia entre organització comunitària i treball comunitari. Segons Murray Ross (1967) l'organització comunitària "és un procés en què una comunitat identifica les seves necessitats o els seus objectius":

- La comunitat dóna un ordre de prioritat a les necessitats i els objectius.
 - Fa créixer la confiança de la comunitat en ella mateixa, i incrementa la seva voluntat de treballar per la satisfacció de les necessitats col·lectives i assolir els objectius decidits.
 - Les persones troben els recursos interns i externs necessaris per realitzar o satisfer els objectius.
 - S'actua en funció d'aquestes necessitats i d'aquests objectius.

La disciplina del treball social, ha sistematitzat una teoria que suma les estratègies usades en la sociologia, l'economia o la psicologia per definir les pautes de la intervenció comunitària.

L'organització comunitària és un procés en què una comunitat identifica les seves necessitats o els seus objectius.

- Hom "manifesta actituds i pràctiques de cooperació i de col·laboració dins de la comunitat".

La diferenciació dels conceptes *desenvolupament* i *organització* no és tan important. Totes dues fan referència a uns conceptes similars de progrés a través de l'acció social.

Aquesta definició posa de manifest la noció de procés i identifica l'organització comunitària com "un esforç d'organització i de resolució dels problemes propis d'una població ubicada en una petita localitat" (finca, barri, districte, ciutat...). El treball comunitari, sens dubte, cerca la millora de les capacitats de la població per verbalitzar i resoldre els seus problemes en un procés planificat, conscient i participatiu. Així, la diferenciació dels conceptes *desenvolupament* i *organització* no és tan important: el primer expressa de manera històrica la intervenció en pobles dels països en vies de desenvolupament, i el segon les intervencions en zones pobres i desfavorides de les ciutats i els pobles dels països rics. Certament és per aquest motiu que Salberg i Welsh-Bonnard (1967) suggereixen canviar aquests conceptes per *acció comunitària* o *animació global*. Les dues expressions, considerades com a combinació dels conceptes d'*organització* i *desenvolupament*, "fan referència a uns conceptes similars de progrés a través de l'acció social" (González Dora 1963).

Finalment, trobem els conceptes clau per identificar les accions destinades a grups humans tipificats com a comunitat o població: són l'*acció social* i la *intervenció social*.

La **intervenció social** segons Kelly, Snowden i Munoz (1977) són "les influències planificades o no en la vida d'un grup, d'una petita organització o d'una comunitat per prevenir o reduir la desorganització, o promoure el benestar social de la comunitat". Seidman (1983), per la seva banda, identifica la intervenció social com "l'alteració de les relacions intrasocials –entre individus, grups, associacions i institucions– planificades o no

planificades (naturals), intencionals i no intencionals, que també tenen un impacte en la qualitat de vida de la societat o en les circumstàncies de gran nombre d'individus o grups i que ocorren com a resultat de l'operació de diversos processos claus i de les seves interrelacions". Aquests processos són:

- 1) La distribució de drets, recursos i serveis.
- 2) El desenvolupament de béns, recursos i serveis (materials i simbòlics) que mantenen i intensifiquen la vida.
- 3) L'assignació d'estatuts dins de la totalitat de les tasques i funcions socials que comporten rols i prerrogatives.

La iniciativa de la intervenció social ve en principi del poder, que en un moment donat expressa la necessitat per garantir la pau social i la cohesió dins del grup o la comunitat. La intervenció es posa en marxa tant per a prevenir una situació de crisi on els indicadors són clars, com per resoldre problemes verbalitzats i assumits.

En canvi l'**acció social** tal com la defineix G. Caplan (1967) són "els esforços realitzats per modificar els sistemes operatius socials i polítics; les activitats legislativa i reglamentadora relatives a la salut, l'educació, el benestar, els camps religiosos correccionals amb la finalitat de millorar a escala comunitària la provisió de subministraments físics, psicosocials i socioculturals bàsics, la organització dels serveis per ajudar els individus a afrontar les seves crisis".

Mitjançant l'acció social, el poder instaura un procés de responsabilització i de diàleg amb les comunitats afectades. Existeix una certa diversitat en les diferents formes de comprendre la intervenció social, tot i

La iniciativa de la intervenció social ve en principi del poder, que en un moment donat expressa la necessitat per garantir la pau social i la cohesió dins del grup o la comunitat.

Mitjançant l'acció social, el poder instaura un procés de responsabilització i de diàleg amb les comunitats afectades.

que es troben coincidències en diversos temes bàsics. Intervenir en altres formes es refereix a la introducció, a la interposició o intermediació, des d'una posició d'autoritat d'un element extern amb la intenció de modificar, o interferir en el funcionament d'un determinat procés o sistema de direcció (canvis direccionals, cessació, desenvolupament, etc.). La intervenció comporta, doncs, un procés intencional d'interferència o influència i persegueix un canvi.

Els plantejaments *top-down* de dalt cap a baix no són recomanables, ja que això no inicia un treball, sinó un subministrament de serveis de l'Estat.

A primera vista, parlar d'*intervenció comunitària* pot suggerir una acció obligatòria o una interferència en la vida d'una comunitat des de dalt o de fora. Però en el treball comunitari les característiques principals exclouen tota iniciativa que no compti amb el suport de la comunitat. Els plantejaments *top-down* de dalt cap a baix no són recomanables, ja que això no inicia un treball, sinó un subministrament de serveis de l'Estat. Amb això no volem dir que hi hagi una absència del poder en el procés sinó que la qüestió és com llegir les demandes de la comunitat, i traduir els desigs latents en accions concretes. L'enfocament del treball comunitari parteix de la doctrina del *bottom-up*, les idees de baix cap a dalt. La relació de poder en la comunitat és necessària i imprescindible, si tenim en compte que no totes les comunitats tenen els recursos suficients per al seu desenvolupament, ni una capacitat d'actuació organitzada i eficient per accedir als recursos i assolir objectius socials.

La problemàtica principal no és tant un procés de desenvolupament dels recursos sinó *com?*, *on?* i *quan?* ajudar la comunitat a assolir una millora de la seva vida quotidiana.

El principi d'un procés de treball comunitari requereix un bon coneixement dels agents i subjectes; el plantejament dependrà de fins a quin punt la situació, el problema, la comunitat concreta s'adeqüen millor a les assumpcions implícites d'uns i altres. La problemàtica principal no és tant un procés de desenvolupament dels recursos sinó *com?*, *on?* i *quan?* ajudar la comuni-

tat a assolir una millora de la seva vida quotidiana. Amb aquest postulat de base, el nostre punt de partida per dissenyar una intervenció comunitària és un bon coneixement de la comunitat i tenir la capacitat de respondre a aquestes tres preguntes bàsiques. En definitiva, tenir el suport dels interessats.

En les Jornades de Dinamització Comunitària i Interculturalitat celebrades a Can Bordoï el 31 de maig del 2001 i organitzades per la Fundació SER.GI i la Fundació Jaume Bofill, Cèsar Muñoz assenyalava que els tècnics i els polítics han de treballar *des de* i *amb* les persones, alhora que fomenten l'autonomia dels subjectes i de les comunitats. En aquest sentit cal oferir "espais buits" que puguin omplir-se amb els desigs de les persones, espais potencialment plens de vida i creació. Cèsar Núñez posava també èmfasi en altres elements que cal tenir presents a l'hora d'abordar un procés de treball comunitari i de participació, elements relacionats amb la necessitat de situar els subjectes, els desigs, les emocions i les realitats quotidianes de les persones en el centre de la construcció d'una nova ciutadania participativa. En aquest sentit és fonamental la capacitat d'escoltar i de mobilitzar emocions, l'empatia i la capacitat de veure les necessitats, els interessos i les emocions dels altres; els altres tenen informació imprescindible sobre allò que es desitja. Tot procés de participació o de treball comunitari és un procés educatiu, i educar és contrastar sabers, viures i sentirs: els del professional, els de l'altre (grup, individu o comunitat) i els de la cultura dels altres. L'educand, aquell que participa i aprèn, no és un usuari o un client sinó un col·laborador, un ésser desitjant i de llenguatges.

És fonamental la capacitat d'escoltar i de mobilitzar emocions. Tot procés de participació o de treball comunitari és un procés educatiu, i educar és contrastar sabers, viures i sentirs.

Les pautes metodològiques del treball comunitari (organització comunitària)

Per ajudar els individus o els grups a verbalitzar els seus problemes és imprescindible haver-los identificat.

El treball comunitari s'inicia amb la delimitació del territori i amb l'estudi exhaustiu de l'entorn. En efecte, per ajudar els individus o els grups a verbalitzar els seus problemes és imprescindible haver-los identificat. Per tal de conèixer les societats humanes en tota la seva diversitat, serà útil combinar tècniques d'investigació que permetin una lectura de la complexitat de les relacions i les interaccions amb l'entorn. Identificar els punts d'on han de partir les accions ens obliga a fer participar la comunitat tant en la recerca de les dades com en l'anàlisi. En el treball comunitari, cal considerar la comunitat com un agent actiu i com a subjecte en tot el procés de la intervenció. El caràcter participatiu de la comunitat, sense dogmatismes, és essencial; l'agent facilitador ha de buscar els mecanismes que ho permetin i sobretot identificar els instruments de mesura dels nivells de participació i d'implicació.

Estudi de l'entorn

Les beceroles de l'estudi de la comunitat són trobar la manera d'escriure una fitxa de la població subjecte i agent. Les informacions buscades han de ser diverses i variades seguint una certa línia:

Característiques espacials

Cal fer una delimitació geogràfica de la zona d'intervenció i de les seves interrelacions amb altres zones.

Cal fer una delimitació geogràfica de la zona d'intervenció i de les seves interrelacions amb altres zones. Per exemple en un barri cal tenir present l'estat dels habitatges, les instal·lacions comunitàries, la disposició segons la configuració econòmica de la ciutat.

Les fronteres de la zona d'intervenció no solen coincidir amb les de l'Administració. Per delimitar el territori cal tenir presents els elements que creen una forta intensitat en les interaccions:

- la identificació amb el barri,
- la proximitat subjectiva (relacional),
- els punts comuns amb altres zones de les mateixes característiques.

En general, l'entorn no és tant una realitat física com una construcció de les persones que hi viuen.

En general, l'entorn no és tant una realitat física com una construcció de les persones que hi viuen.

Característiques morfològiques

L'objectiu és recercar informacions a partir de tres dimensions clau: geogràfica, històrica i demogràfica.

Amb la dimensió geogràfica busquem les estructures físiques i humanes fonamentals que afavoreixen els contactes i les relacions entre els habitants. Així doncs, la distribució dels habitatges, les distàncies i les instal·lacions que milloren el moviment o els comerços ens poden indicar el grau d'interactivitat de la gent o les possibilitats d'interactuar que tenen. Un segon nivell d'observació és la densitat de la població, i els tipus d'activitat econòmica.

La dimensió històrica ens informa de fets que tenen un impacte sobre la vida present de la gent. Així, per exemple la cronologia de la instal·lació dels habitants és important quan parlem de grups molt diferenciats ètnicament o socioprofessionalment.

La dimensió demogràfica informa de totes les característiques dels grups: distribució per edats i sexes, categories socioprofessionals, orígens ètnics, etc.

L'objectiu és recercar informacions a partir de tres dimensions clau: geogràfica, històrica i demogràfica.

Sectorització de la vida social

L'estudi de la sectorització ens permet fer una classificació de les forces que estructuraven la vida social.

L'estudi de la sectorització ens permet fer una classificació de les forces que estructuraven la vida social, i que poden determinar els punts que necessiten una intervenció. Els àmbits més importants són:

- El treball. En l'àmbit del treball la situació socio-professional pot tenir més força com a pauta de relació densa que la de viure en un mateix bloc de pisos. L'atur o la precarietat poden dificultar la convivència en una situació de grups d'origens diversos.
 - El comerç. Les instal·lacions comercials poden ser elements de mobilització comunitària.
 - L'habitatge. El tipus d'habitatge. Els preus poden informar sobre formes d'escollir el pis o sobre si existeix una segregació conscient o inconscient.
 - La formació. Les instal·lacions escolars i formatives.
 - El lleure i la cultura. Per exemple és important tenir present l'escassetat d'espais per fomentar les trobades entre la gent o la presència d'una penya o un equip esportiu com a creador de la identitat del grup.
 - Salut.
 - Vida política. Ens informa de les organitzacions (no exclusivament partits polítics) que funcionen i mobilitzen la gent. Tot allò que es mou en l'àmbit de la reivindicació.
 - Vida espiritual/religiosa. Es refereix tant als llocs de culte com a les pràctiques de la gent. És important detectar si les diferències religioses poden ser causa de conflictes.

Per cadascun d'aquests àmbits hem de buscar l'impacte real sobre la morfologia del grup, tant en l'estrati-

ficació social com en la creació de potencial per superar crisis o resoldre problemes.

Identificació de problemes i definició d'objectius

L'estudi de l'entorn ens permet identificar els problemes a què s'enfronta la comunitat; encara que en ocasions hi hagi expressions fortes de problemes, el coneixement de les causes sempre fa emergir una major complexitat. L'agent facilitador busca la validació de les seves conclusions sobre els problemes que la comunitat considera com a tals, en un procés d'ajut a la verbalització de les dificultats.

Un cop l'anàlisi és acceptada per la comunitat cal escollir un tema d'intervenció. Aquest té els següents elements: problemàtica o mancança, aspectes a resoldre, o interès que es vol potenciar.

A partir d'aquí es pot definir un objectiu general o una referència de base per veure com desenvolupar l'acció. La definició ha de ser clara, precisa i, fonamentalment, realista. Els objectius generals han de connectar amb la comunitat perquè els integri com a repte i els consideri possibles d'assolir. L'operativitat depèn del potencial del grup i dels recursos. La persona facilitadora, amb totes aquestes dades, concreta un *planning* de treball amb el grup.

Els objectius específics han de ser molt operatius per ser fàcils d'entendre. Posteriorment s'estableixen els components del programa per mirar de fer-lo realitat. La jerarquització dels objectius té relació amb el potencial de recursos de què disposem; cal tenir-ho en compte de cara a l'avaluació de les etapes del procés. D'aquesta manera s'aclareixen les prioritats de la comunitat, i es potencia la identificació de les accions i activitats per assolir els objectius. En tot cas, hem de

L'agent facilitador busca la validació de les seves conclusions sobre els problemes de la comunitat en un procés d'ajut a la verbalització de les dificultats.

Els objectius generals han de connectar amb la comunitat perquè els integri com a repte i els consideri abastables.

Els objectius específics han de ser molt operatius per ser fàcils d'entendre.

ser realistes ja que les llistes dels desigs són il·limitades i en canvi els mitjans no ens permeten arribar a tot.

Planning d'intervenció

El *planning* d'intervenció comporta establir un calendari d'accions i un pla per programar la participació de la comunitat. El calendari expressa els components i els projectes que cal dur a terme, mitjançant els mètodes adequats per assolir els objectius i en col·laboració amb els destinataris. La lògica del calendari obeeix a les interaccions entre els components i els recursos del grup.

La participació del grup no es mesura per la presència de tots sinó per la distribució prèvia dels rols de cada persona o grup.

La participació del grup no es mesura per la presència de tots sinó per la distribució prèvia dels rols de cada persona o grup.

Execució

En aquesta etapa es realitzen les accions pactades, tot tenint clars els aspectes estratègics.

Quan intervenir?

A partir del moment d'idear el procés i la seva viabilitat, basant-se en la motivació i els recursos pròxims a la comunitat, en el potencial humà i en l'equilibri del poder.

Quan hi entra la comunitat?

L'entrada de la població al projecte va molt lligada a tot el procés de negociació:

- L'expressió de la demanda i l'elecció de la resposta adequada,
- L'avaluació de la situació inicial de les necessitats.
- Cal convèncer els líders socials perquè acceptin el canvi desitjat.
- Cal buscar persones amb recursos (professionals, polítics, mediadors).
- Cal identificar persones de contacte per entrar en un grup diferenciat o aïllat.

Quadre d'avaluació

Cal establir una sèrie d'instruments que permetin senyalar els resultats i adaptar en cada ocasió la mena d'intervenció. Aquesta fase comporta tres etapes:

- Avaluació de les activitats (els objectius, el nivell de participació del grup o de les persones, les decisions i els resultats).
- Avaluació d'etapa del procés. De manera periòdica es farà una avaluació parcial del projecte per redefinir els objectius dels rols principals; aquests són moments molt importants per tornar a motivar la comunitat.
- Avaluació del nivell de participació. S'ha de permetre que els membres de la comunitat acompanyin el procés segons el seu interès (activitat o lideratge), i cal trobar mecanismes que facilitin la preparació de les transmissions de competències i capacitats a la comunitat.

Al llarg del procés cal avaluar: les activitats, les etapes i el nivell de participació.

L'objectiu principal de la intervenció en la comunitat és influir sobre les relacions, fer créixer les potencialitats, i dur a terme iniciatives que ajudin la comunitat i

Els criteris de funcionament i d'actuació poden ser similars d'un procés a un altre però mai no són idèntics.

les persones a ser autònomes en les resolucions de les crisis i responsables del seu desenvolupament. Això vol dir que les pautes metodològiques han de ser flexibles; els criteris de funcionament i d'actuació poden ser similars d'un procés a un altre però mai no són idèntics.

Les pautes metodològiques de la participació

La participació en un procés d'organització comunitària respon a uns criteris d'avaluació i de graduació, tenint en compte que no tots els membres de la comunitat poden o volen participar de la mateixa manera o en el mateix moment.

La participació passiva

De vegades passa que, tot i que la comunitat ha estat consultada (trobades individuals, amb col·lectius) sobre les seves necessitats, aquestes apareixen identificades en els documents del projecte sense que les persones que hi han participat n'hagin fet una anàlisi real i n'hagin pres consciència. En altres ocasions, a més, el suport de la comunitat a través de grups informals o ocasionals se sol·licita per dur a terme les estratègies dissenyades per tècnics externs o l'avaluació s'efectua per mitjà d'entrevistes realitzades per un equip extern. Aquest procés s'anomena de "participació", però hi hem d'afegir l'adjectiu de "passiva" en la mesura que la iniciativa d'actuar prové sempre dels tècnics externs. El risc d'aquesta opció és que la gent s'organitzi al voltant del projecte amb la finalitat de beneficiar-se dels avantatges immediats que comporta, i que la durada de l'organització local es redueixi a la del projecte, a no ser que sorgeixi un conflicte d'interessos o que es do-

Quan la iniciativa d'actuar prové sempre dels tècnics externs hem de parlar de participació passiva.

nin avantatges postintervenció. La participació passiva facilita la tasca de les organitzacions, que molt sovint són limitades per factors de temps. La participació passiva no és una garantia de canvis duradors, encara que pugui produir resultats ràpids.

La participació passiva facilita la tasca de les organitzacions però no és una garantia de canvis duradors.

La participació activa

Un procés de reflexió crítica de les primeres intervencions arriba a la conclusió que el mètode expeditiu de participació no afavoreix la consolidació d'estructures locals amb capacitat per mantenir la continuïtat de l'organització comunitària. La participació activa, en canvi, serveix com a element d'integració real de les comunitats en el procés; per aquest motiu se l'anomena *participació autèntica*.

La participació activa serveix com a element d'integració real de les comunitats en el procés.

La participació activa s'obté de la investigació participativa, l'educació popular, la formació dels líders i l'organització comunitària. Aquest últim és l'instrument per excel·lència per dur a terme un procés de participació. La participació activa s'efectua a través de l'organització comunitària, on les persones:

- identifiquen les seves necessitats/ problemes,
- les analitzen,
- les prioritzen,
- proposen i escullen les solucions,
- fixen els objectius,
- defineixen les estratègies,
- les executen,
- en fan el seguiment,
- avaluen les experiències amb l'ajut de tècnics externs.

La finalitat del treball comunitari en aquest procés és arribar a l'autonomia de les comunitats.

La participació activa és un procés d'aprenentatge per facilitar la transferència de coneixements i l'apropiació del desenvolupament. La finalitat del treball comunitari en aquest procés és arribar a l'autonomia de les comunitats; per tant, la implicació d'aquestes ha de ser forta per facilitar el traspàs de la gestió (administrativa i financera) i els coneixements tècnics per conduir els programes. Per arribar al nivell òptim de participació autèntica cal que els facilitadors s'alliberin dels seus prejudicis intel·lectuals i deixin els espais buits de què parla Cèsar Muñoz, espais perquè les persones els puguin omplir.

Obstacles a la participació

El més gran obstacle a la participació comunitària és la comunitat mateixa. Les persones pobres o dominades molt sovint subestimen els seus valors i les seves capacitats i deixen passar l'oportunitat de participar en la construcció del seu present i futur. Així són excloses del procés de participació en la vida social, política i econòmica del seu entorn. L'organització comunitària els dóna la possibilitat d'influir en les estructures i els sistemes, mitjançant una actuació col·lectiva. La participació podria ser una resposta a la impotència d'alguns col·lectius.

La participació podria ser una resposta a la impotència d'alguns col·lectius.

L'organització comunitària ha de facilitar l'emergència de nous líders i crear un lideratge col·lectiu.

L'organització comunitària ha de distingir-se de les altres formes d'organització perquè el procés de formació, de presa de consciència i de reflexió contínua no són monopolitzats pels líders sinó per la majoria, a fi de garantir la participació. L'organització comunitària ha de facilitar l'emergència de nous líders i crear un lideratge col·lectiu.

5. *Conclusions*

De les aportacions sobre treball comunitari que s'han recollit en aquestes pàgines, se'n desprèn que els diferents contextos (socials, geopolítics, econòmics i històrics) del treball comunitari han donat peu a models d'actuació social diversos. Així, el moment històric, els diversos corrents teòrics, o les característiques de la població protagonista del procés, entre altres elements, tenen una gran influència en els models des dels quals es concep el treball comunitari als diferents espais geogràfics analitzats.

Tot i la multiplicitat de visions que hem vist, trobem algunes idees-eix que permeten situar-nos a l'hora de fer una reflexió que suggereixi noves respostes als reptes del treball comunitari en clau intercultural. Donat que en aquesta publicació s'hi descriuen aspectes relacionats amb qüestions metodològiques i pràctiques, en aquestes conclusions voldríem recollir els elements transversals al treball comunitari des d'un punt de vista reflexiu sobre allò exposat.

La primera qüestió que es pot constatar és la importància de la dimensió política en el moment d'apostar per una línia de treball comunitari o una altra. D'una banda, no es tracta només de reconèixer la influència del moment històric i social sobre els actors que duen a terme dinàmiques comunitàries més o menys planificades, sinó de la importància del posicionament d'aquests protagonistes sobre com es concep l'acció. El cert és que les iniciatives de treball comunitari i les col·laboracions entre diferents col·lectius amb un objectiu comú als països colonitzats per Occident van tenir

Tot i la pluralitat de perspectives, hem detectat algunes idees-eix que permeten fer una reflexió que suggereixi respostes als reptes del treball comunitari en clau intercultural.

El primer que podem constatar és la importància de la dimensió política en el moment d'apostar per una línia de treball comunitari o una altra.

també un protagonisme polític significatiu pel paper de cohesió social i nacional que promouien els seus principals agents. No és difícil concloure que existeixen diferents models de treball comunitari en funció del país i de la seva situació política. Hem observat, que, tot i tractar-se d'una eina o procés *occidental* o *occidentalista*, les pràctiques comunitàries de base tradicional s'han fos i reestructurat amb el *treball comunitari* en funció de la consecució d'objectius i com a resultat d'uns processos d'intercanvi i transformació de les societats tradicionals en un món global. Ara bé, aquesta dimensió política té també una doble cara, tal com s'assenyalava en un dels articles; en ocasions les institucions públiques inicien processos de participació comunitària per desactivar o tancar conflictes arrelats en injustícies i desigualtats o com a mecanisme de captació de clientelisme polític o legitimació pública.

La dimensió política està relacionada amb la centralitat teòrica i pràctica de la transformació de l'entorn i de la participació de les persones.

En el treball comunitari aquesta dimensió política està relacionada amb la centralitat teòrica i pràctica de la transformació de l'entorn i de la participació de les persones. Es tracta, per tant, d'un treball que caminarà en la direcció vers la qual n'orientem el significat. Podem parlar de treball comunitari quan existeix una mobilització d'agents amb una clara convicció per a la transformació i el canvi social des de la coherència de la participació real i de base de les persones i els col·lectius. Des d'un punt de vista intercultural crític cal remarcar que potenciar les opcions de participació plena de les persones d'origen immigrant en tots els àmbits de la nostra societat pot significar una aportació a la construcció social igualitària i plural que desitgem.

Cal apropar-se i conèixer les dinàmiques comunitàries pròpies d'altres països.

Ara bé, en aquest sentit caldrà apropar-se i conèixer les dinàmiques comunitàries pròpies d'altres països o, si més no, tenir-les en compte a fi de potenciar mecanismes que facin possible l'accés de la població immi-

grada a les estructures participatives de la comunitat. Hom participa en la mesura que pot expressar-se socialment i personal a través del propi aprenentatge cultural, i sempre i quan hi hagi un sentit de millora personal i col·lectiva. Com és sabut, sovint les persones immigrades participen en xarxes de suport i d'ajuda mútua resultants del propis processos migratoris, xarxes que acostumen a passar desapercebudes. Hem de ser capaços d'identificar possibles agents que actuïn des d'aquestes xarxes fent funcions dinamitzadores i educatives amb l'objectiu de donar-los suport i aprofitar les seves potencialitats per al bé comú de les fites plantejades.

Una segona idea que cal tenir en compte és que el treball de relació entre els agents (col·lectius i persones) de diferents àmbits del treball social i d'altres àmbits requereix d'espais de trobada basats en la comunicació. Sovint se'ns fa difícil poder connectar amb altres persones que treballen en la mateixa direcció i no prenem el temps necessari per a intercanviar posicionaments i iniciatives. No només és necessària la creació d'aquests espais —o potenciar els que ja existeixen— sinó que cal atansar-s'hi des de la capacitat d'escoltar, per tal de saber interpretar demandes, entendre desigs i compartir il·lusions i projectes. Cal treballar des de la constància i la comprensió de l'existència de temps diferents: els de les persones, els de les administracions, els de les entitats i els col·lectius, etc.

Aquestes reflexions són particularment significatives en el cas de la participació de la població immigrada. Si bé creiem que una de les oportunitats que ofereix el treball comunitari és la participació horitzontal des de les estructures i els serveis "normalitzats", val a dir que, sovint, la població immigrada es pot trobar en desavantatge en desconèixer el nou marc social i pel fet

Hem d'identificar possibles agents que actuïn des de les xarxes de suport i ajuda mútua fent funcions dinamitzadores i educatives per donar-los suport i aprofitar les seves potencialitats.

El treball de relació entre els agents de diferents àmbits requereix d'espais de trobada basats en la comunicació.

Cal tenir presents les dificultats específiques relacionades amb el fet migratori a fi de desenvolupar estratègies que afavoreixin la participació en un pla d'igualtat.

Les tancades d'immigrants a les esglésies en demanda de papers que reconeixin la seva existència són una mostra de la potencialitat de l'acció col·lectiva en situacions de dificultat.

mateix de viure, en ocasions, en condicions de precarietat social. Cal no oblidar que, per poder participar en les nostres societats cal tenir garantida una estabilitat econòmica, administrativa i social de què molts i moltes dels nouvinguts no gaudeixen. De la mateixa manera, no podem obviar que la participació requereix una acció formativa concretada en les circumstàncies, una predisposició a intervenir en la vida pública, i la capacitat de comprendre les situacions socials i d'entendre i seleccionar la informació per poder actuar. Caldria tenir presents les dificultats específiques relacionades amb el fet migratori a fi de desenvolupar estratègies que puguin afavorir la participació en un pla d'igualtat. Per tant, en alguns casos caldrà crear serveis-pont i accions específiques per afavorir la participació de la població immigrada i la d'altres ciutadans en situació de risc d'exclusió social; cal afavorir les condicions mínimes de supervivència (situació administrativa, feina, habitatge digne, etc.) i els mecanismes que facilitin la informació i el coneixement de la realitat social, de l'entorn, dels recursos i dels drets i deures. En tot cas, cal evitar crear una xarxa paral·lela a l'existent i tendir, a curt o mitjà termini, cap a la normalització de recursos.

D'altra banda és molt importat estar atents a les organitzacions espontànies de les comunitats, particularment pel que fa a la població immigrada. Així, si bé és cert que la participació depèn en bona mesura de la possibilitat de tenir garantides unes condicions de vida mínimes, les nostres ciutats han vist organitzacions espontànies de persones en lluita pels seus drets i la seva dignitat: les tancades d'immigrants a les esglésies en demanda de papers que reconeixin la seva existència com a individus a la nostra societat són una mostra de la potencialitat de l'acció col·lectiva en situacions de dificultat. Ara bé, cal afavorir el trànsit de l'organització

espontània a l'organització estable que canalitza energies i sosté la reivindicació i la voluntat de canvi al llarg del temps.

Una tercera idea important és l'equilibri entre reflexió i acció com a eix que marca l'èxit d'una iniciativa comunitària. Amb aquest enunciat no ens referim a una dicotomia entre teoria i pràctica, ans al contrari, a una complementarietat que hauria de ser assumida per tots els participants en un procés o una dinàmica comunitària que pretengui assolir una implementació satisfactòria. És a dir, establir criteris de programació i avaluació (clarament tècnics) amb una flexibilitat i un sentit eminentment pràctic que puguin ser eines vàlides per a la millora de les actuacions, per improvisades o espontànies que puguin semblar-nos en principi.

Tal com hem pogut llegir al llarg d'aquestes pàgines, les iniciatives comunitàries es nodreixen de les experiències, les inquietuds i els desigs de les persones, així com de les tradicions culturals i les herències històriques; alhora, els processos de participació incorporen a la vida de les persones i de les comunitats nous sabers, en un procés d'aprenentatge que va de la teoria a la pràctica i a la inversa. Es tracta de processos reflexius en els quals el fet d'aconseguir resultats concrets fruit del treball col·lectiu és tant important com l'aprenentatge de l'acció col·lectiva i la transformació personal i comunitària. El treball comunitari té la potencialitat de provocar efectes múltiples i multiplicadors dels resultats.

Finalment voldríem reproduir aquí alguns dels elements presentats per Cèsar Muñoz en la Jornada sobre Dinamització Comunitària Intercultural celebrades a Can Bordoï i que fan referència als elements que cal tenir en compte per tal de millorar el treball comunitari.

L'equilibri entre reflexió i acció marca l'èxit d'una iniciativa comunitària.

El treball comunitari té la potencialitat de provocar efectes múltiples i multiplicadors dels resultats.

- Els set llenguatges de l'èsser humà: allò que sent, allò que pensa, com reacciona davant d'allò imprevist, allò que crea, allò que diu, allò que fa, el seu bagatge cultural.
 - Les C d'un procés de participació: conflicte, credibilitat, complicitat, col·laboració, compromís, responsabilitat.
 - Les mediacions: jo mateix, la relació, la conversa, l'espai, el temps, allò quotidià.
 - La pedagogia com a marc teòric.
 - Sis etapes del treball comunitari: informació, opinió, planificació, decisió, gestió, evaluació.
 - Cal potenciar: el plaer (sentir), el pensar, el fer (canviar).

Només ens queda, per tant, esperar que aquesta publicació hagi aconseguit els objectius que ens marcàvem i que sigui una eina de treball útil per a totes les persones que es plantegen emprendre iniciatives de treball comunitari i d'interculturalitat, o bé contribuir a fer reflexionar aquells que s'hi dediquen.

6. Annex

Recull de bones pràctiques

Les experiències que aquí us sintetitzem van ser presentades en el marc de la Jornada de Dinamització Comunitària Intercultural, celebrada a Can Bordoï el 31 de maig del 2001, organitzada conjuntament per la Fundació Jaume Bofill i la Fundació SER.GI. La jornada perseguia un triple objectiu. En primer lloc, contrastar les conclusions que fins aleshores havien sorgit en les sessions de treball del seminari sobre treball comunitari; en segon lloc, ampliar i aprofundir la construcció d'un marc teòric; finalment, analitzar i recollir bones pràctiques pel que fa a les metodologies de treball emprades, la mobilització dels recursos, els actors que hi participen, la correlació entre la planificació dels objectius i les accions i els resultats perseguits. La ponència marc de la jornada va anar a càrrec de Cèsar Muñoz, les contribucions del qual han estat recollides al llarg d'aquest document.

Trobareu una fitxa descriptiva ampliada d'aquestes experiències a la pàgina web de l'Entrecultures (www.entrecultures.org).

Projecte Emetis (Barcelona)

Experiència presentada per Jesús Edison, membre del Seminari sobre Treball Comunitari.

El projecte Emetis és una iniciativa de l'equip de Salut Comunitària UMTIVI-ACSAR, que pretén incidir en la salut sexual i reproductiva dels joves, a través d'estra-

Les experiències que us sintetitzem van ser presentades en la Jornada de Dinamització Comunitària Intercultural, a Can Bordoï el 31 de maig del 2001.

tègies de comunicació i expressió, incidint especialment en àrees geogràfiques amb elevades taxes d'immigració. S'adreça a joves de 12 a 30 anys, immigrants i autòctons, que treballen en grups mixtos.

Més informació a <http://www.emetisweb.org/>

Pla Comunitari de Trinitat Nova (Barcelona)

Experiència presentada per Salvador Avià, tècnic de Joventut.

El Pla Comunitari està impulsat per l'Associació de Veïns i Veïnes de Trinitat Nova amb la col·laboració de l'Ajuntament de Barcelona (Districte de Nou Barris), la Generalitat de Catalunya (Departament de Benestar i Família, Direcció General de Serveis Comunitaris) i Favbic. Té com a objectiu millorar la qualitat de vida del territori comptant amb la participació dels ciutadans, els professionals i els representants de les administracions vinculats al territori. S'adreça a tota la població del barri i es treballa en diferents línies vinculades al desenvolupament econòmic, mediamambiental i social.

Per a més informació es pot consultar la web del pla www.pangea.org/trinova

Pla Comarcal d'Integració de les persones immigrades a la comarca de la Selva

Experiència presentada per Gemma Clapés, membre de la Fundació SER.GI.

El Pla Comarcal el gestiona la Fundació SER.GI. (Servei Gironí de Pedagogia Social) amb la col·laboració d'altres institucions implicades: el Departament de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya, el Con-

sell Comarcal de la Selva i l'Ajuntament de Blanes. L'objectiu general és contribuir a la plena integració dels col·lectius immigrants a la vida social dels pobles de la comarca de la Selva, potenciar la convivència, la cohesió comunitària, la lluita contra l'exclusió social i la igualtat d'oportunitats i d'accés als recursos col·lectius. Per a més informació sobre les activitats de la Fundació SER.GI podeu consultar la pàgina web <http://www.fundaciosergi.org/index.htm>

Conviure i Participar (Manlleu)

Experiència presentada per Miquel Casanoves, professor de l'Aula d'Adults Miquel Martí i Pol i membre de l'associació Jameiat Essalam.

El projecte Conviure i Participar és una experiència gestionada per una xarxa d'entitats i persones: la Coordinadora d'Entitats del Barri de l'Erm (Associació de Veïns i Veïnes, Grup de Dones de Manlleu, A.C.A. Peña Flamenca de Manlleu; Jameiat Essalam, A.F.A. Miquel Martí i Pol), el Gramc-Osona i el Programa Icària. El projecte vol desenvolupar activitats educatives que cerquin respostes a les necessitats i inquietuds personals i col·lectives: promoure una formació integral; contribuir a incrementar l'autonomia personal; afavorir la convivència i la cooperació entre persones de diferents cultures i procedències per tal que puguin contribuir al desenvolupament d'una societat de tots i totes i per a tots i totes. El projecte està adreçat a les persones adultes de Manlleu de l'àmbit de necessitats i interessos que es plantegen, amb una especial atenció a les persones del barri de l'Erm on és més manifesta i nombrosa la població multicultural i on són més presents els ciutadans econòmicament i socialment menys "situats".

Associació per l'Animació i la Formació Permanent
d'Adults "Casc Antic" (Barcelona)

Experiència presentada per Clara Balaguer, membre de
l'AFPACA.

L'AFPACA té com a principal objectiu acollir i donar resposta a les necessitats formatives i d'orientació de les veïnes i veïns del Casc Antic de Barcelona, així com potenciar el coneixement dels mecanismes i les estra-tègies de participació social i ciutadana, per tal de lluitar per la inclusió social.

Bibliografia

- AADD (1986). *Treball comunitari. Aspectes polítics i tècnics*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Ander-Egg, E. (1998). *Metodología y práctica del desarrollo de la comunidad*. Buenos Aires: Editorial Lumen-Humanitas.
- Caplan, G. (1967). *Principios de psiquiatría preventiva*. Buenos Aires: Paidós.
- Castells, Manuel i Tubella, Imma (2002). *La societat xarxa a Catalunya*. A la pàgina web <http://www.uoc.edu/in3/pic>
- Diputació de Barcelona (1998). *Comunitat, participació i benestar social. En homenatge a Josep M. Rueda*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Dirección General de Acción e Inserción Social (1994). *La intervención con inmigrantes desde los servicios sociales comunitarios*. Sevilla: Junta de Andalucía.
- Fabre, Jaume i Huertas, Josep M. (2000). *La Barcelona del segle xx, burgesa i revolucionària*. Barcelona: Flor del Vent Edicions.
- Fernández Enguita, M. (1995). *Escuela y etnicidad: el caso de los gitanos*. Granada: CIDE/Universidad de Granada.
- Galvín, Isabel i Franco, Pepa (coord.) (1996). *Propuesta metodológica para el trabajo social con inmigrantes*. Madrid: Siglo XXI.
- Giménez Romero, Carlos (2002). "Planteamiento multifactorial para la mediación en contextos multiculturales: una propuesta metodológica de superación del culturalismo". A *III Congreso de la inmigración en España. Contextos y alternativas*. Volum II, ponències. Granada.
- González Dora (1963). "Proceso del servicio social de comunidad". A *Cuadernos de Asistencia*, núm. 2, Buenos Aires: Ed. Humanitas.
- Huertas, Josep M. i Andreu, Marc (1996). *Barcelona en lluita. El moviment urbà 1965-1996*. Barcelona: Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona.
- Kelly, JG. Snowden, LR. i Muñoz, RF. (1977). "Social and community intervention". A *Annual Review of Psychology*, núm. 28 (pàgs. 326-361).

- Kisnerman, N. et al. (1983). *Teoría y Práctica del Trabajo Social. Comunidad*. Buenos Aires: Humanitas.
- Marchioni, Marco (1987). *Planificación social y organización de la comunidad. Alternativas avanzadas a la crisis*. Madrid: Editorial Popular.
- Morin, E. (2000). *Introducción al pensamiento complejo*. Barcelona: Gedisa.
- Nogueiras Mascareñas, Luis M. (1996). *La práctica y la teoría del Desarrollo Comunitario. Descripción de un modelo*. Madrid: Ed. Narcea.
- Ross, Murray (1967). *Community organization: theory, principles and practice*. Nova York: USA Harper International.
- Rueda, Josep M. (1993). *Programar, implementar proyectos, evaluar. Instrumentos para la acción*. Saragossa: Libros Certeza.
- Salberg, J. F i Welsh-Bonnard, S. (1967). *Community Action*. París: Les Editions Ouvrières.
- San Román, Teresa (1998). *Nevipens Romaní*, abril 1998.
- Seidman, E. (1983). *Handbook of social intervention*. Nova York: Sage.
- Tönnies, Ferdinand (1979). *Comunidad y asociación*. Barcelona: Península (ed. orig. 1935).
- UNESCO (1995). *Dimensión Cultural del Desarrollo. Hacia un enfoque práctico*. Colección Cultura y Desarrollo. París: UNESCO.
- Ware, Caroline (1954). *Organización de la comunidad para el bienestar social*. Washington: Unión Americana.

Notes

1. Els membres del seminari sobre treball comunitari són: Xavier Millán (Calidoscopi), Mawa N'Diaye (Associació Catalana de Residents Senegalesos), Clara Balaguer (AFPACA), Gemma Clapés (Fundació SER.GI), Jesús Edison (Emetis), Dito Eningo (AEJGE), Marga García, Mònica Pes (Títtere Arte) i Dionilda Zegarra (Associació Dosmundosmil).

2. La Jornada Dinamització Comunitària i Interculturalitat va tenir lloc a la Torre de Can Bordoi el 31 de maig del 2001 i hi van participar al voltant de 30 persones amb experiència en el treball comunitari.

3. Segons creien: "para ayudar al Tercer Mundo a despegar del retraso económico, laboral, sanitario, cultural, social y educacional en que se hallaba".

4. Recordem que fins aleshores tota la cultura escrita i valorada per les classes dominants és la que es feia en l'idioma de la colònia, fos l'anglès, el francès, el portuguès o l'espanyol.

5. Justifiquem més endavant per què centrem l'anàlisi a partir de l'any 1970 aproximadament. S'inicia en aquesta dècada no solament el moviment urbà, sinó el de les escoles d'adults, el de les associacions de mares i pares, les escoles bressol, etc.

6. La nova sensibilitat ecologista s'ha manifestat en lluites a favor del transport públic i de la ciutat sostenible (carrils bici). Però han continuat en l'actualitat altres manifestacions de reivindicacions urbanes i de consum, com l'aluminosi, el dret a l'habitatge, la lluita contra els abusos dels impostos del rebut de l'aigua i el preu de l'aigua, el retard dels PERI, la requalificació de terrenys com el del camp de l'Espanyol o la reforma de barris com el Poblenou.

7. Faig servir el terme *castellà/castellana* com a sinònim de la immigració de la resta de l'Estat, pel seu predicament popular.

8. També faig servir el terme *immigració* sense adjectivar, amb el sentit amb què es fa servir habitualment: immigració provinent de països del Tercer Món.

9. Josep M. Huertas i Marc Andreu afirmen que l'Ajuntament democràtic tenia poques ganes de col·laborar amb el moviment veïnal. Es creen, per exemple, centres cívics dirigits per un funcionari, en comptes d'ateneus populars. Ja l'any 1979 a Manresa el moviment veïnal reconeixia que "la nova situació municipal ha sacsejat el moviment associatiu" i que "existeix una certa crisi". El desencís i la desorientació sobre els nous objectius ja era present, per tant, en els primers 80.

10. Teresa San Román, en un article que reprenem més endavant, es refereix a la cultura gitana afirmant: “La cultura no es una entelequia ni un adorno, es el plan para la vida de un pueblo, el proyecto que un pueblo traza de su vida”.

11. Agraeixo els documents i les estones que m’ha dedicat Rosa Romeu per a la confecció d’aquest apartat.

12. Cada professional ha de conèixer el nucli central de la seva intervenció, però és important que reconegui que el nucli central va acompanyat d’una àmplia corona d’ombra, d’un halo irisat que permanentment el manté en contacte amb altres professionals i altres necessitats socials.

13. Agraeixo els encertats comentaris de Clara Balaguer de l’Associació EI! Casc Antic.

14. Isabel Galvín i Pepa Franco de l’Equipo Claves resumeixen així les reflexions de un seminari sobre el treball sociocultural amb immigrants: “La INTEGRACIÓN es, en consecuencia, un objetivo para *toda la sociedad*, inmigrados y receptores, hombres y mujeres, legalizados e ilegales, y no sólo para una parte de ella –las personas inmigrantes o los colectivos que se ven excluidos de sus derechos más fundamentales– pero considerando que hay diferentes grados de integración de las personas en el conjunto social y que, en cualquier caso, un indicador de los mismos es la participación social” (Galvín, I. i Franco, P. (coord.) 1996, pàg. 63).

15. “El texto trata de ser una contribución anticulturalista, en la línea de no exagerar las diferencias y de no exacerbar el peso de ‘lo cultural’, mostrando cómo relacionarlo y ponderarlo con el conjunto de fenómenos y procesos de la realidad humana”. Ponència presentada per Carlos Giménez Romero (2002): “Planteamiento multifactorial para la mediación en contextos multiculturales: una propuesta metodológica de superación del culturalismo”. Altres aspectes d’aquest apartat estan inspirats en la interessant aportació del professor Giménez.

16. Cristina Villalba adapta de Tracy el mapa de la xarxa social i el sistematza en els segments següents: família, persones que viuen a la casa, amics i amigues, companys del treball o de l’escola, veïns, organitzacions i associacions i serveis formals. La relació del jo amb tots aquests sectors, amb més o menys proximitat amb les persones dins de cada sector ens dóna la complexitat de la xarxa social teixida al voltant de cadascun de nosaltres. Dirección General de Acción e Inserción Social (1994).

17. Carlos Giménez, *op. cit.*, pàg. 635. També és interessant citar el seu plantejament triangular: “La clave del planteamiento que ofrecemos radica en la identificación, clasificación, análisis y manejo adecuado de *tres conjuntos de factores o variables: los personales o idiosincráticos, los situacionales y los culturales*”, pàg. 628.

18. "Trabajar para la integración de las personas inmigrantes significa favorecer su participación social para analizar el contexto, las situaciones y los conflictos, para desarrollar propuestas que supongan avances cualitativos, para generar una sociedad [...] basada en la relación y no en el aislamiento" (Galvín, I. i Franco, P., *op. cit.*, pàg. 63).

19. De fet, en tot l'escrit s'han anat recuperant les característiques assenyalades en el moviment urbà i després les que apareixien en les relacions entre castellans i catalans. He intentat que la història passada servís per veure les possibilitats del present.

20. Citat per Carlos Giménez (2002, pàg. 627).

Col·lecció Finestra Oberta

1. Col·lectiu Ronda RCCL. *Immigració i estrangeria: l'estat de la qüestió*. 99 pp. Març 1998.
2. Enric Marín i Joan Manuel Tresserras. *Seguiment de l'impacte social de les tecnologies de la informació i la comunicació (1/3)*. 56 pp. Maig 1998.
3. Fundació CIREM. Jaume Funes (coord.), Quim Casals, Oriol Homs, Xavier Martínez, Ferran Miquel, Neus Roca i Jaume Trilla. *Proposta de mesures davant la desigualtat d'èxit a l'ESO*. 88 pp. Juny 1998.
4. Salvador Cardús amb la col·laboració de Lluís Tolosa. *La premsa diària a les Illes Balears, el País Valencià i Catalunya (1976-1996)*. 122 pp. Març 1998.
5. Enric Marín i Joan Manuel Tresserras. *Seguiment de l'impacte social de les tecnologies de la informació i la comunicació (2/3)*. 75 pp. Octubre 1998.
6. Oriol Alsina i Roger Sunyer. *Informe sobre la Banca ètica a Europa*. 74 pp. Novembre 1998.
7. M. José Montón i Montse Solerdecoll. *Experiències socioeducatives amb adolescents nousvinguts*. 46 pp. Febrer 1999.
8. Carme Mayol i Eugènia Salvador. *Materials de lectura fàcil*. 85 pp. Març 1999.
9. Francesc Deó, Marisa Abad, Encarna Larrey i Francesc Notó. *Un dia en la vida d'un nen. Un dia en la nostra vida*. 77 pp. (Quadern del professor) i 105 pp. (Quadern de l'alumne). Febrer 1999.
10. Enric Marín i Joan Manuel Tresserras. *Seguiment de l'impacte social de les tecnologies de la informació i la comunicació (3)*. 67 pp. Maig 1999.
11. Marta Casas i Núria Casas en col·laboració amb Cristina Cerdà, Anna Montells i David Picó. *Projecte d'educació musical de La Lluna Blava*. 121 pp. Novembre 1999.
12. Grup d'Estudis sobre els Drets dels Immigrants de la Universitat de Barcelona. *Les proposicions de reforma de la Llei d'estrangeria*. 77 pp. Setembre 1999.
13. Jaume Funes i Fina Rifa (coord.). *Adolescents i dificultats socials a l'escola*. 98 pp. Febrer 2000.
14. Laura Giménez i Laia Pineda. *La recerca social en l'administració local: una via d'aprofundiment de la democràcia*. 72 pp. Març 2000.

15. Moisès Amorós, Ferran Camps i Xavier Pastor. *Mediació comunitària i gestió alternativa de conflictes a Catalunya. Una guia per a la governabilitat*. 91 pp. Abril 2000.

16. Miquel Casanovas i Alfons Formariz. *Educació de persones adultes i immigració extracomunitària*. 62 pp. Maig 2000.

17. ECOCONCERN. Robert González (coord.). *Processos participatius en la gestió d'espais naturals*. 94 pp. Juny 2000.

18. Ana Escobar, Coro Luengo i M. José Pérez. *Aula d'acollida per a alumnes nouvinguts de l'IES Ramon de la Torre*. 92 pp. Desembre 2000.

19. Marta Comas (coord.). *L'atenció als menors immigrants no acompanyats a Catalunya. Anàlisi de la realitat i propostes d'actuació*. 210 pp. Gener 2001.

20. Marta Comas i Jaume Funes. *Educadores i educadors de carrer: de l'opció ideològica a l'opció tecnicometodològica*. 107 pp. Gener 2001.

21. Equip d'Anàlisi Política de la UAB i Fundació Jaume Bofill. *Informe sobre la consulta ciutadana per a la revisió del Pla General d'Ordenació Urbana de Cardedeu*. 110 pp. Febrer 2001.

22. Antoni Segura (coord.), Pilar Comes, Santiago Cucurella, Andreu Mayayo i Francesc Roca. *Els llibres d'història, l'ensenyament de la història i altres històries*. 125 pp. Juliol 2001.

23. Fundació FICAT. Irma Rognoni (coord.). *Menors del carrer: visió sociojurídica*. 139 pp. Novembre 2001.

24. Equip d'Anàlisi Política de la UAB i Universitat del País Basc. *Xarxes crítiques a Catalunya i Euskadi: solidaritat internacional i antiracisme*. 124 pp. Febrer 2002.

25. Equip d'Anàlisi Política de la UAB i Universitat del País Basc. *Xarxes crítiques a Catalunya i Euskadi: antimilitarisme i okupació*. 126 pp. Febrer 2002.

26. Violeta Quiroga (relatora). *Atenció als menors immigrants: col·laboració Catalunya-Marroc*. 105 pp. Març 2002.

27. Mònica Nadal, Rosa Oliveres i Miquel Àngel Alegre. *Les actuacions municipals a Catalunya en l'àmbit de la immigració*. 196 pp. Març 2002.

28. Alfons Formariz, Miquel Casanovas i Clara Balaguer. *Educació de persones adultes per a la convivència i la cooperació en una societat multicultural*. 120 pp. Gener 2003.

29. Fundació Jaume Bofill. *Granollers participa! Quina ciutat vols?* Informe del procés. 110 pp. Març 2003.

30. Alicia Gómez, Rosa Patino i Jaume Funes (col·laborador). «*Fugint del futur*»: *La reserca de la mirada adolescent utilitzant tècniques audiovisuals*. 64 pp. Maig 2003.

31. Laia Jorba i Lluís Planes. *Els consells veïnals i sectorials de Sitges, una experiència d'Agenda 21*. 56 pp. Maig 2003.

32. Francesc Carbonell i Albert Quintana (coords.). *Immigració i igualtat d'oportunitats a l'ensenyament obligatori. Aportacions al debat sobre una futura llei d'educació a Catalunya*. 61 pp. Juliol 2003.

33. Escenaris de Participació Ciutadana d'Ecoconcern. *Participació i immigració en contextos pluriculturals. La situació del Casc Antic de Barcelona*. 132 pp. Setembre 2003.

34. Xavier Millán i Mawa N'Diaye (coordinadors). *Treball comunitari i interculturalitat: reflexions i experiències*. 127 pp. Setembre 2003.

